

ELŞƏN MİSİR OĞLU NƏSİBOV

**ÜMUMDÜNYA KONSTITUSİYASI-
ÜMUMDÜNYA SÜLH VƏ İNKİŞAF KONSEPSİYASI**

İNKİŞAF VƏ SÜLH

İDEYALARI

VI KİTAB

BAKI-2015

Elmi redaktoru:

Gülzar İbrahimova
siyasi elmlər doktoru

Rəyçiləri:

Afət Güləliyeva
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

Cavid Cabbaroğlu
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

E.M. Nəsimov. Ümumdünya Konstitusiyası-Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası. *İnkişaf və sülh ideyaları. VI kitab. Bakı, “Elm və Təhsil” nəşriyyatı 2015, 166 səh.*

İnkişaf və sülh ideyaları silsiləsindən ibarət olan bu kitab ayrı-ayrı hissələrdən və fəsilərdən ibarətdir. Birinci hissədə dövlətlərin konstitusiyalarının ictimai-siyasi və hüquqi strukturu şərh olunur, eləcə də ümumdünya sülhünün problemləri nəzəri baxımdan işıqlandırılır. Dünyanın inkişaf xüsusiyyətləri, ümumi mənzərənin əsasları şərh olunur. Ümumdünyanın tarazlı inkişafına və sabitliyə mane olan kriteriyalar kompleks şəkildə nəzərdən keçirilir. Xalqlar və dövlətlər arasında əlaqə və münasibətlərə xələl gətirən kriteriyaların formalaşması əsasları qeyd olunur. Müvafiq ümumiləşdirilmələr aparılır.

İkinci hissədə ümumdünya sülhü və inkişaf üçün problemlərin aradan qaldırılmasına yönələn ümumdünya konstitusiyasının baza hissəsinin nəzəri müddəaları öz əksini tapır. Burada sülh, sabitlik və inkişafı şərtləndirən təsbitədiçi hüquq normaları qeyd olunur.

Üçüncü hissədə isə konsepsiya şəkilində təminədiçi normalar yer alır. Sülh və inkişaf üçün dövlətlərin birgə vəzifə və funksiyalarının əsasları şərh edilir. Təminədiçi normalar ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası ilə tamamlanır.

Kitabda olan fikirlər başlıca olaraq ideallığa söykənir. Dövlətlərin və xalqların beynəlmilləşməsi istiqamətində siyasi, hüquqi, ictimai məzmunlu müddəalar sadalanır.

Kitab beynəlxalq münasibətlərlə maraqlananlar, ümumdünya sülhü predmeti sahəsində tədqiqat aparan şəxslər və təşkilatlar, beynəlxalq sülh və müharibə əleyhinə hərəkətin fəalları (pasifistlər) üçün faydalı ola bilər. Geniş oxucu kütləsi də bu əsərdən yararlanı bilər.

ISBN: 978-9952-809-84-8

5003000000
qrifli nəşr
N098 – 2015

© Nəsimov E.M., 2015
© «Elm və təhsil», 2015

MÜNDƏRİCAT:

GİRİŞ:	5
I HİSSƏ:	13
Konstitusiyanın əsaslarına dair	13
Ümumdünya konstitusiyası	22
Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası	26
Dünyanın ümumi mənzərəsi	33
Ümumdünya sülh və inkişaf xüsusiyyətləri	38
Dünyanın vəhdətləşməsi və birləşməsi zərurəti	40
Ümumdünya sülhünə təhdidlər	42
Hüquq pozuntusu	61
II HİSSƏ:	64
Ümumdünya konstitusiyası-Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası (mətn)	64
Konstitusiya.	64
I FƏSİL: BƏŞƏRİYYƏT	65
II FƏSİL: DÜNYA	78
III FƏSİL: İNSAN HÜQUQLARI	83
IV FƏSİL: DÜNYA XALQLARI	85
V FƏSİL: DÜNYA DİLLƏRİ	93
VI FƏSİL: DÜNYA VƏTƏNDAŞLIĞI	96
VII FƏSİL: DÜNYA DİNLƏRİ VƏ BƏŞƏRİ VİCDAN, İNAM VƏ ETİQAD	99
VIII FƏSİL: SAĞLAM İNSAN	102
IX FƏSİL: DÜNYANIN TƏBİİ-MADDİ SƏRVƏTLƏRİ	104
X FƏSİL: ÜMUMDÜNYA ELMİ	106
XI FƏSİL: DÜNYA DÖVLƏTLƏRİ VƏ ONLARIN VƏZİFƏLƏRİ	107

XII FƏSİL: BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR VƏ ƏLAQƏLƏR	110
XIII FƏSİL: XII FƏSİL: DÜNYANI İDARƏ EDƏN ORQANLAR	114
XIV FƏSİL: ÜMUMDÜNYA OMBUDSMANLIĞI	121
III HİSSƏ:	122
Konsepsiya (konvensiya formalı)	122
Bəşəri aspektlər	122
İqtisadi aspektlər	126
Hərbisizləşdirmə	131
Beynəlxalq qeyri-təcridlilik	139
Sülh aktları	140
Sosial-maddi yardımlar	145
Uşaq diplomatiyası	147
Elmi aspektlər	149
Dini etiqad	150
Açıq və şəffaf diplomatiya	151
Dünya idarəçiliyi	153
İnsan hüquqlarının təminatı	157
NƏTİCƏ	161
İSTİFADƏ OLUNMUŞ MƏNBƏ VƏ ƏDƏBİYYAT	162

GİRİŞ:

Ümumdünya sülhünə yüksək səviyyədə nail olmaq bəşəriyyətin üzərinə düşən və qarşısında duran ən böyük vəzifə və məqsəddir. Hər kəs bu yolda nəzəri və təcrübi əsaslarla çalışmalıdır; çünki hər kəs bəşər evladıdır, bu yolda öhdəliyi var. Düşüncələrdən istifadə etməni əsirgəmək olmaz.

Ümumdünya sülhünün yüksək səviyyədə meydana gəlməsi ona görə problemdir ki, dünya “yuxarıya” doğru, artım istiqamətində global formada təkmilləşməkdədir. Bu proseslərdə və yarışlarda müxtəlif tərkibli (fərqli forma və ölçüyə malik olan) elementlər iştirak edirlər. Müxtəlif tərkiblər müxtəlif mənzərəni meydana gətirirlər. Təkmilləşmə prosesləri özündə enerjinin ümumi müstəvi üzrə çoxalmasını əks etdirir. Enerji çoxaldıqca əlaqələr müstəvisində “çaxnaşma” gedir, “çalxalanma” baş verir. Müstəvi özü daxilən zənginləşir. Daxili zənginləşmə resurslar və onlar üzərində əlaqələr və münasibətlərdən (mövqələrdən irəli gələrək hərəkətlərdən) meydana gəlir. Enerji çoxaldıqca dünya müstəvisində əhatə məkanı üzrə qeyri-tarazlıq baş verir. Struktur fərqləri arasında yaşanan rəqabət dünyanın məhz fərqli tərkibə xas olan məkanını formalaşdırır. Enerjinin bu fərqi rəqabəti doğurmaqla dünya regionlarını narahat vəziyyətində saxlayır. Resurslar üzərində rəqabətdə olan ünsürlər daima müxtəlif məkanlarda yarışmanı və mübarizəni təşkil edirlər. Mübarizə məkanlarda paralellik və kəsişənlik yaradır. Resurslar üzərində fərqli dərəcəyə malik olan hakim mövqe və sahiblik hüquqları yaradır. Hüquqlar da subyektlərin hüquqlarını və səlahiyyətini genişləndirir. Bu baxımdan da hüquq sahəsinin genişlənməsi əsasən enerjinin artmasına səbəb olur. Hüquq sahəsinin genişlənməsi resurslar üzərində sahiblik əhatəsini də böyüdür.

Enerjisi (resursların hərəkətindən yaranan enerji) çatışmayan regionlar (burada nisbətən az enerjiyə malik olan regionlar), bölgələr depressiya vəziyyətində olur. Böyük enerji mərkəzlərindən olan asılılıq onların gərgin vəziyyətlərini formalaşdırır. Xüsusilə, münaqişəli ərazilər enerjisi az olan dövlətlərdə meydana gəlir. Enerjinin azlığı struktur və sistem zəifliyini ortaya çıxarır. Sistemin zəifləməsi daxildən və kənardan zərərverici ünsürlərin meydana gəlməsinə zəmin yaradır. Belə ərazilərdə hüquq pozuntuları halları yaşanır, sistem ünsürlərinin çatışmazlığı baş verir. Bu baxımdan da dünyanın sakitliyi təbii ki, tarazlığın müəyyən qədər yaranmasından ortaya çıxa bilər. Dünyanın sabitliyi dünya ölkələrində sistemi möhkəmləndirən davamlı inkişafdan yüksək səviyyədə formalaşa bilər. Davamlı inkişaf özündə enerjini formalaşdıran resursların zənginləşməsini ehtiva edir.

Hüquq pozuntularını yaradan faktorlardan biri də dünya eqoizmidir. Böyük dövlətlər böyüdükcə öz daxillərində ifrat eqoizmi (buna “dünya müdriki” olmaq istəyi kimi də baxmaq olar) meydana gətirirlər. Böyük dövlətlərin rəhbərlərinin siyasi və psixoloji portretləri rəhbərlik etdikləri dövlətlərin gücünə əsaslanır. Eqonun artımı sayəsində digər tərəflərə münasibətdə qısqanclıq hissləri yaranır. Bir çox hallarda böyük dövlətlər öz liderlərinin davranışlarına görə təhlükələrlə üzləşirlər.

Dünya ona görə bölünür ki, böyüyən tərəflərin sayı artır. Yarış xəttində iştirakçıların sayı çoxalır. Böyüyənlərin say artımı hesabına yarışda iştirak edənlərin də sayı çoxalır. Dünyanın rəqabət mübarizəsi öz strukturuna görə təsnifat obyektinə çevrilir. Dövlətlər güclərinə görə təsnif olunurlar. Bu iştirakçılar qalib gəlmək üçün öz ətraflarına enerjili ünsürləri cəmləşdirirlər ki, onlardan da enerji ala bilsinlər. Cəzətmə, cəlbətmə və digərini itələmə hərəkətləri nəticə etibarilə qloballığın piramidal əsaslarla formalaşmasına gətirib çıxarır. Piramidal strukturun yuxarı mərtəbələrində yer almaq

uğrunda mübarizə həyata keçirilir. Bu yarış mübarizəsi dünyada problemləri, çatışmazlıqları meydana gətirir.

Böyük dövlətlərin bir-birilərinə qarşı saymazlıq davranışları və ögey münasibətləri rəqabət mübarizəsində qruplaşmanı meydana gətirir. Dünyanın siyasi xəritəsində geosiyasi xətlər meydana gəlir. Məsələn, Avropa tərəfindən ögey yanaşılan Rusiya və Türkiyə, həmçinin İran bir-biriləri ilə yaxınlaşmaq məcburiyyətində qalırlar. Rəqabəti həm də qorxu amili formalaşdırır. Məsələn, Avropanın və ABŞ-ın təzyiqləri ilə üzləşən Rusiya və Çin yaxınlaşmaq siyasətini həyata keçirirlər. ABŞ və Avropa Çindən və Rusiyadan ehtiyat edirlər. Ehtiyat olunan obyektlər subyektlər kimi birləşirlər. Bu baxımdan da dünya çoxpolyuslu olaraq geosiyasi mənzərə alır.

Təəssüf hissi ilə bildirmək olar ki, dünya struktur baxımından maraq dairələri üzərində qurulub və dünya siyasəti maraq dairələri ilə coğrafi parametrlərə görə bölünüb. Buna görə də siyasi fəaliyyət də tərkib kəmiyyəti baxımından və struktur etibarilə coğrafi məkanlar üzərlərində olan sistemlər kimi təsnif olunur. Siyasi maraq dairələri maddi aləm üzərində formalaşmış, eləcə də xalqların coğrafi-siyasi, etno-mədəni məskunlaşma sistemi üzərində yer alıb. Maraq dairələri xalqları, dövlətləri, cəmiyyətləri, fərdi qaydada insanların özlərini əhatə edir. Fəaliyyətin və subyektlərin fərqli potensialları onların təsnifatını (maraqların da təsnifatını) meydana gətirir. Siyasətin subyektini bu baxımdan özünə bütün şeyləri obyekt edə bilər. Çünki insan daxilən bütün mümkün olan şeylərlə maraqlana bilən bir məxluqdur. Məkan və onun üzərində olan sistemlər siyasətin obyektidir və siyasətin nəticəsi olaraq mövcuddur, eləcə də bu kimi sistemlər siyasəti formalaşdırır.

Böyük dövlətlər aralarında olan əlaqələr forması baxımından piramidal əsaslarla dünyanın real idarəçilərinə çevrilib. Böyük potensialları, dünyanın təbii sərvətlərini və onların maddi resurslara çevrilməsi proseslərini öz əllərində

cəmləşdirən dövlətlər makro idarəçilər kimi dünyaya nəzarət edirlər. Bu baxımdan da dünyanın iqtisadi, o cümlədən ticari və maliyyə, eləcə də kapital sistemlərini öz istədikləri şəkildə formalaşıdır və prosesləri yönləndirə bilirlər. Təbii ki, sistemin digər elementləri olan kiçik dövlətlər də siyasi struktur müstəvisində yer alırlar. Bu baxımdan da ümumi dünya siyasətinin axarında (piramidal quruluşun aşağı pillələrində) öz payları ilə iştirak edirlər, axara təsir göstərirlər. Kiçik dövlətlər böyük dövlətlərin proseslərinə qoşulmaq məcburiyyəti ilə üzləşirlər. Burada qoşulma iki baza səbəbdən baş verir: zərurətdən, yəni sistemdən kənar qalmamaq zərurətindən; istəklərdən, yəni faydalanmaq istəklərindən. Qoşulmaq qazanclarla yanaşı, təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədini də güdür.

Proseslərin maraqlara və maraqların genişlənməsinə bağlı olmasını nəzərə alaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, dünya gələcəkdə də indiki proseslərin davamı olaraq bölünmüş, maraq dairələri ilə təsnif olunaraq sistemləşmiş qaydada olacaqdır. Bölünmə iradələrə uyğun olacaqdır və eləcə də iradələrdən asılı olmayan formada mövcud olacaqdır.

Real siyasət hər zaman olduğu kimi real güclərə və onların dövriyyəsinə hesablanır. Çox ehtimal ki, gələcəkdə də real insan maraqlarını özündə əks etdirən dövlət maraqları da potensial baxımından təsnif olunaraq, dünyanın idarəetmə sistemini meydana gətirəcəkdir. Real olaraq dünya yenə də nüfuz dairələrinə bölünmüş vəziyyətdə olacaqdır. Dünyanı riyazi bərabərliklə (tərəflərin güclərini riyazi bərabərliklə eyniləşdirmək) qurmaq və idarə etmək qeyri-mümkündür. Dünyanın geosiyasət mənzərəsi öz strukturu ilə parçalanmış, bölünmüş və fərqləri əks etdirmiş vəziyyətdə formalaşacaqdır. Burada parçalanma baza etibarilə rəngarənglikləri meydana gətirə biləcəkdir. Məsələn, hadisələr axınının gedişatından belə güman etmək olar ki, Avrasiyanın Avro-Asiya qovşağında əsas güc mərkəzi Rusiya və slavyan dünyası, onlara bitişik olan

türk dünyası (Slavyan-türk dünyası birliyi, pravoslav-mərkəzi islam birliyi. Bu birliyə İran və Ərəb dünyasının müəyyən bir qismi də aid olacaqdır), Asiyada Çin və Hindistan kimi böyük dövlətlər, Cənubi Avropada Latın dünyası, kontinental Avropada Almaniya və Fransa, Şimali Avropada isə ingilis dünyası öz hakim mövqələrini saxlayacaqdır. Latın Amerikasını İspaniya, İtaliya və Portuqaliya vasitəsilə Avropaya bağlı olacaqdır. Aralıq dənizinin pravoslav dünyasında isə maraqlar toqquşmuş vəziyyətdə qalacaqdır. Dünya okeanlarında, dünya adalarında ingilis dünyası (sea power) daha çox üstünlük əldə edəcəkdir. Kontinental Avropa da Avropasından fərqli olaraq maraq obyektinə çevriləcəkdir. Ada Avropa (burada İngiltərə) kontinental Avropaya özünün gərginliklərinin boşaldılması məkanı kimi baxacaqdır. Ada Avropa Avro-Asiyadakı maraqlarını kontinental Avropa vasitəsilə təmin edə biləcəkdir.

Rusiyanın miqrantlar hesabına gələn əsrlərdə ərazisi əhali baxımdan çox dolacaqdır. Bu faktor da Rusiyanın uzaq gələcəkdə çox ehtimal ki, parçalanmasına (qeyri-etnik əsaslarla, yalnız coğrafi regionlar hesabına) səbəb ola biləcəkdir. Ərazinin böyüklüyü onun daxilində fərqli çəkili subyektləri yarada biləcəkdir. Dünya rəngarəngliklərinin əsasları etnoəsaslı formada meydana gələ biləcəkdir. Buna paralel olaraq dünyanın siyasi mərkəzlərinin artan maraqları onlarda sanki öz mərkəzlərində formalaşma, mərkəzləşmiş qaydada güclənmə, öz oxu üzərində, öz dairəsi üzərində güclənmə və güclü tərəfə çevrilmə imkanlarını meydana gətirə biləcəkdir.

Buradan da görünür ki, dünyanın rəngarəngliyi, dünya strukturunun fərqli elementləri elə dünyanın özünü parçalanmış və gərgin vəziyyətlərdə saxlayır. Neçə ki, dövlətlər var (dövlətlər elə bir qurumlardır ki, onlar gücü və qüvvəni yaradan resursları müəyyən məkanda cəmləşdirir və bu da vahid bir güc mərkəzinə çevrilir), real maraqlar prinsipinə uyğun olaraq dünya siyasi parçalanma vəziyyətində olacaqdır.

Lakin bu parçalanma tam şəkildə təcrid olunmağa gətirib çıxara bilməyəcəkdir. İqtisadi resurslar elementlərin, subyektlərin (dünya dövlətlərinin) bir-birilərinə məkanlar kriteriyaları üzrə bağlanmalarını təmin edə biləcəkdir.

Dünya dövlətlərini və xalqlarını gələcəkdə bir-birilərinə bağlayan tellər daha çox olacaqdır ki, bu da dünyanın sərt formada parçalanmasının, eləcə də radikal formada dünya liderliyinin, dünya hegemonluğunun müəyyən qədər qarşısını ala biləcəkdir. Bu istiqamətdə informasiya texnologiyaları mühüm rol oynaya biləcəkdir. Xalqlar və insanlar bütün kriteriyaları ilə bir-birilərinə bağlana biləcəklər.

İnformasiya texnologiyaları bir tərəfdən dünyanın qloballaşmasını təmin edərək, gələcəkdə də dövlətlərin, cəmiyyətlərin və xalqların vahid sistemini meydana gətirəcək, digər tərəfdən, dünyanı yenə də vahid sistemin tərkibində etno-mədəni və milli əsaslı mərkəzlərə böləcəkdir. Burada bölgü özündə vahid dünya müstəvisinin struktur tərkibini yarada biləcəkdir. Məsələn, bir türk üçün həm digər xalq maraq obyektinə çevriləcək, həm də həmin türk üçün başqa türkkökənli xalqların, onların yaşadıkları regionların əhəmiyyəti böyük olacaqdır. Burada “mən və sən”, “biz və siz” prinsipləri böyük rol oynayacaqdır. Çəkisi artan dünyada hər bir böyük və kiçik xalq müəyyən əqidələr ətrafında birləşəcəkdir. Məhz bu birləşmə çox hallarda eqoizmə gətirib çıxara biləcəkdir.

Lakin bu real siyasətlə yanaşı, ideal siyasətin də meydana gəlməsi üçün müəyyən qədər ideal fikirlərin yaradılması labüd hala çevrilir. Yəni, gələcəkdə real siyasətin dünyanın ümumi mənzərəsinə vura biləcəyi zərbələri azaltmaq məqsədilə ideal fikirlərin, bəşəri və humanist məzmunlu ideyaların bildirilməsi də vacibdir. İdeal fikirlər, humanist ideyalar bir qədər real maraqların axarlarını “itilikdən” “kütəlməyə” doğru apara bilər. Bu kimi fikirlər təbii olaraq real siyasətin mənfi aspektlərinin qarşısını bir qədər ala bilər və yumşaldar. Real

siyasətin kəskin tərəflərini bir qədər kütləşdirə bilər. Təbii ki, mövcud beynəlxalq hüquq sistemi bu amala xidmət edir və dünya dövlətlərinin normativ davranışlarını meydana gətirir. Dünya əxlaq qaydaları yaranır, insanlar öz təbii nəzakətləri ilə dünyanı idarə edirlər. Əllərində olan resurslara əxlaq normalarını tətbiq edirlər. Dünya dövlətlərinin əxlaqi davranışlarından hüquq qaydaları yaranır, hüquq qaydaları da əxlaq qaydalarını meydana gətirir. Ümumdünya konstitusiyası və onun tərkibi olan Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası da bu kimi amalları özündə ehtiva edir. Burada əxlaq qaydaları hüquq normalarına çevrilir. Başlıca məqsəd real siyasətin vura biləcəyi zərbələrdən bir qədər qorunmaqdan ibarətdir. Bu yöndə maariflənməyə hər zaman ehtiyac duyulur. İdeal fikirlərin çoxluğu real siyasəti tarazlaşdırmağa bilər. O da məlumdur ki, istənilən sistemə daxilən zərbələr vuran ünsürlər, onların hərəkətləri və axınlar mövcuddur. Hər bir sistem (burada münasibətlər sistemi) bu zərbələri iki aspektdə zərərsizləşdirə bilər: **birincisi**, daxilən qorxu amili burada rol oynayır. Hər bir subyekt sistemin mövcud vəziyyətinin dağılmasından, itkilərdən ehtiyatlanır və daxilən özünü tənzimləyir. İtkilər yeni bir sistemi yarada bilər; çünki bu anda elementlər dəyişir. **İkincisi**, humanist fikirlər, bəşəri ideallar. Bu daha çox insanların qəlblərində yumşaq əmələ gətirir, enerji verir və ruhun sakitləşməsinə yaradır. Dünyanın bütün elementlərinin mənəvi çağırışlarını özündə ehtiva edir. Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, dünyanın qarışmasının qarşısını almaq üçün bu metodlardan geniş istifadə olunmalıdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, hər iki metod öz rolunu oynayır. Məsələn, birinci istiqamətin tərkibi olaraq dövlətlər qlobal müharibələrdən çəkinirlər, itkilərlə üzləşmək istəməzlər; çünki sistem dəyərlərdən ibarətdir. Dəyər insanlara lazımdır və sistem insanların dəyərlər məcmusundan formalaşır. İkinci istiqamətin tərkibi olaraq isə sülh və sabitlik yolu ilə nizamasalmanın əsaslarını təşkil edən hüquq normaları

sistemləri formalaşır, sülh hərəkətləri formalaşır, fəaliyyət göstərir, müharibələrə, münaqişələrə qarşı cəmiyyətlər tərəfindən dövlətlərə təzyiqlər edilir. Müəyyən təşkilatlar və birliklər öz funksiyalarını yerinə yetirirlər.

Əgər biz dünyanın sülh vəziyyətini yaradan faktorları və sistemləri rollarına görə təsnif etsək, onda belə qənaətə gələ bilərik ki, iqtisadi sistemlər və iqtisadi vasitələr burada öndədir. Dünyanın iqtisadi elementləri, onların dövrüyyəsi dünya ölkələrini və xalqlarını torlarla bir-birinə bağlayır. Demək olar ki, ikinci yerdə silahların qorxunc gücləridir.

Ümumdünya sülhünə və inkişafına olan problemləri həm də ölkələrin yüksək səviyyədə yüksək şüur dərrakəsinə malik olmayan hakim “elitası” yaradır. Hakimiyyətdə ümumiyyətlə, təmsil olunanları xislətinə görə iki qrupa bölmək olar: həqiqətən də ümumi mənafeyə xidmət göstərən və pozitiv mövqedə olan şəxslər- *onlar ümumi mənafehin zəngin olmasına və bu zənginlik daxilində də özlərinin maraqlarının təmin olunmasına çalışırlar. Xeyirxahlıq, mərhəmət əsas məqsəddir. Bu kimi hakimiyyətin idarəçiliyində cəmiyyət də sabitləşir, insanların maddi-sosial rifah halları yaxşılaşır; yalnız şəxsi mənafeyə xidmət gösətərən şəxslər-onları sabitliyin və inkişafın düşməni adlandırmaq olar. Belə şəxslər üçün hakimiyyət yalnız biznes məqsədlərinə xidmət edir. Onlar vətəndaşların hüquqlarının “marketinqi” ilə məşğul olurlar. Maddi qazanclarda, məsələn, sahibkarların, işgüzar adamların qazanclarında, pay bölgüsündə mütləq iştirak prinsipini əsas götürürlər. Bu kimi nümayəndələri olan hakimiyyət maymaq və şikəst qalmaqda davam edir. Hakimiyyət istər daxili, istərsə də beynəlxalq siyasətin sabitləşməsində korlayıcı ünsür rolunu oynayır. Beynəlxalq təhlükəsizliyə əsas hədələr bu kimi hakimiyyətlərdən mənəblənir.*

I HISSƏ:

Konstitusiyanın əsaslarına dair

Konstitusiya mənəviyyatın (burada şəxsin, dövlətin, cəmiyyətin mənəviyyatı) xalq və dövlət tərəfindən normalara salınmasını təmin edən hüquqi-siyasi və ictimai bir sənəddir. Məsələn, Azərbaycan Konstitusiyasının 46-cı maddəsinin II bəndində yazılır ki, *şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz.* 48-ci maddədə isə yazılır ki, *hər kəsin vicdan azadlığı vardır.* Bu kimi maddələrdə və bəndlərdə əxlaq, mənəviyyat hüquqi-siyasi və ictimai məzmununda normalaşdırılır. Konstitusiya ona görə xalq və dövlət tərəfindən qəbul olunur ki, dövlətdə elə xalq özü iştirak edir. Konstitusiya xalqın iradəsi ilə qəbul olunur (referendumda qəbul olunur, xalq nümayəndələrinin parlamentində müzakirə edilir, mətnə dəyişiklik edilir və s.), xalqın iradəsini hüquqləşdirir, rəsmiləşdirir, siyasiləşdirir. Xalqın həyat tərzini ictimai-siyasi məzmununda əks etdirir. Xalqın iradəsini təmin etməyə yönəldir. Ali sənəd insanların maraqlarının əks olunduğu sahələrdə onların şəxsiyyətlərinin qorunmasını təmin etməyə yönəlir. Sənəd dünyaya gələn insanların (hətta ana bətnində olduqları zamandan başlayaraq) ölüm anlarına qədər hüquqlarının təminatını əsas məqsəd kimi qarşıya qoyur. Başlıca məqsəd həyat zamanında, həyat axarında başlanğıc və son arasındakı dövrdə hüquqları təmin etməkdən ibarətdir.

Konstitusiyada insan hüquqlarının fəlsəfi aspektləri normalar şəkilində ifadə olunur.

Konstitusiya və digər qanunvericilik aktları nəzakətli və ədalətli davranış ilə maddi-mənəvi və sosial tələbatların ödənilməsini təmin edən ümumiləşdirici bir sənəddir. Burada nəzakətli və ədalətli tərəf dövlət qurumları və vətəndaşların özləridir. Məsələn, sözügedən konstitusiyanın 40-cı

maddəsində yazılır ki, (bənd I) hər kəsin mədəni həyatda iştirak etmək, mədəniyyət təsisatlarından və mədəni sərəvətlərdən istifadə etmək hüququ vardır. Hər kəs tarixi, mədəni və mənəvi irsə hörmətlə yanaşmalı, ona qayğı göstərməli, tarix və mədəniyyət abidələrini qorunmalıdır. (bənd II). 41-ci maddədə (bənd I) isə qeyd olunur ki, hər kəsin sağlamlığını qorumaq və tibbi yardım almaq hüququ vardır. II. Dövlət müxtəlif mülkiyyət növləri əsasında fəaliyyət göstərən səhiyyənin bütün növlərinin inkişafı üçün zəruri tədbirlər görür, sanitariya-epidemiologiya salamatlığına təminat verir, tibbi sığortanın müxtəlif növləri üçün imkanlar yaradır.

Məlumdur ki, dövlətlərin konstitusiyaları müəyyən səviyyədə bitkin formada olaraq, dövlətlərin sərhədlərini, ərazilərini, dövlət rəmzlərini və atributlarını, xalqların milli və beynəlxalq statuslarını (iqtisadi, siyasi və mədəni əsaslarla), dövlətlərin milli və beynəlxalq statuslarını müəyyən etməklə, onların daxildə və beynəlxalq aləmdə fəaliyyətinin nəzəri aspektlərini ümumiləşdirici, təsnifedici və baza istiqamətləri müəyyənedici bir sənəddir. Konstitusiya dövlətin formasını bir modelə salır, formanın və subyektlərin, strukturların fəaliyyətini normalaşdırır. Konstitusiya dövlətlərin ardıcıl siyasətlərini təmin etmək məqsədini daşıyır və ümumi normativ olmaqla hər dəfə təkrar olunan, əməl ediləsi məcburi olan normaları özündə təsbit edir. Bu baxımdan da imperativ və normativ məzmunu malik olur. Konstitusiya normaları universaldır və fəaliyyəti dövründə hər kəs üçün eyni qüvvəyə malikdir. Konstitusiya digər hüquq normalarının vəhdətləşməsi və məcmuələşməsi, əhatələnməsi üçün əsasları ortaya qoyur. Konstitusiyada ümumiləşdirici, təkmilləşdirici məzmun və forma onun fəlsəfi mahiyyətini meydana gətirir. Dövlət konstitusiyaları insanların həyatını nizamlayan və stimullaşdırıcı əhəmiyyət kəsb edən qaydaları və nizamlama üsullarını özündə cəmləşdirir. Məsələn, nizamlamanın və

stimullaşdırıcı siyasətin tərkibi olaraq Azərbaycan konstitusiyası *hər bir vətəndaşa təhsil almaq hüququ verir. Dövlət pulsuz icbari ümumi orta təhsil almaq hüququnu təmin edir. Dövlət minimum təhsil standartlarını təmin edir.* Konstitusiyanın baza normaları həyatın baza prinsiplərini özündə ehtiva edir. Baza normalar həm təsdiqedic, həm də təminedic əsaslara malik olur. Məsələn, 1814-cü ilin may ayının 16-da qəbul olunan Norveç konstitusiyasında (dünyada tarixinə görə ikinci yazılı konstitusiyadır) qeyd olunur ki, (maddə-2) *Krallığın bütün əhalisi azad dini etiqad hüququna malikdir.* (Burada hüququ **təsdiq edən** norma var. Əhalinin dini hüquqları təsdiq və təsbit olunur). *Dövlətin rəsmi dini Yevangel-Lüterandır. Bu dinə inanc gətirən insanlar öz evladlarını da ona uyğun tərbiyə etməlidirlər.* (Burada isə həm də **təminedicilik** var). Dördüncü maddəyə əsasən, *Kral Yevangel-Lüteran dininə etiqad göstərməlidir, bu dini müdafiə etməlidir və qorunmalıdır.* (Bu norma daha çox təminedicidir, dinin qorunmasını məqsəd kimi qarşıya qoyur). Təminedic normalarda vəzifələr və öhdəliklər müəyyən olunur.¹

Danimarka Konstitusiyasında təsdiqedic (təsbitedic) və təminedic norma olaraq yazılır ki, (I Hissə, maddə2.) *dövlətin idarəetmə forması konstitusional monarxiyadır.* Bu, təsdiqedic normadır. *Qanunverici hakimiyyət (maddə-3) Kral və Folketing (Danimarka Parlamenti belə adlanır) tərəfindən həyata keçirilir. İcra hakimiyyəti Kral tərəfindən həyata keçirilir. Məhkəmə hakimiyyətini məhkəmə orqanları icra edirlər.* Burada isə təsdiqediciliklə bərabər, təminedicilik də var. Maddə-4. *Yevangel lüteran kilsəsi Danimarkanın rəsmi kilsəsi hesab olunur və dövlətin bu kimi köməyindən istifadə edir.* III Hissədə isə yazılır ki, (maddə-12) *Kral bu konstitusiya ilə nəzərdə tutulmuş hədlərdə Krallığın bütün məsələləri üzrə*

¹ Конституция Норвегии. С поправками на 23 июля 1995 год. www.norge.ru/constitutisia/

ali hakimiyyətə məxsusdur və bu hakimiyyəti nazirlər vasitəsilə həyata keçirir. Burada təsdiqedicilik və təminedicilik məzmunları cəmləşibdir.²

Konstitusiyada nəzəriyyə ilə fəaliyyət çulğası. Fəaliyyətin nəzəri əsasları şərh olunur. Fəaliyyət normaları və qaydaları yaranır. Nəzəri normaların və fəaliyyət qaydalarının iyerarxik (burada baza və ona xidmət edən normalar, eləcə də bir normadan digər normaların əmələ gəlməsi) əsasları formalaşmış olur. Dövlət siyasəti strukturunun və proseslərinin piramidal forması əks olunur. Bu baxımdan dövlət fəaliyyətinin əsas nəzəri istiqamətləri, prinsipial əsasları, baza yönləri sistemli və struktur əsaslarla konstitusiyada və ondan meydana gələn digər qanunvericilik aktlarında öz əksini tapır. Məsələn, dörd normativ aktdan (**“Taxt-tacın irsiləşdirilməsi Aktı”**-26 sentyabr 1810-cu ildə İsveç Riksdacı (birpalatalı parlamenti) tərəfindən təsdiq olunub; **“Mətbuat azadlığa haqqında Akt”**-1949-cu ildə qəbul edilib; **“İdarəetmə forması haqqında Akt”**-1974-cü ildə qəbul olunub; **“Fikirlərin azad şəkildə ifadə olunması haqqında Akt”**-1991-ci ildə qəbul olunub)³ ibarət olan İsveç Konstitusiyasının tərkibini təşkil edən “İdarəetmə forması haqqında Akt”da dövlət quruluşunun əsasları, əsas hüquq və azadlıqlar, Riksdac (İsveç parlamenti), Riksdacın fəaliyyəti, dövlət başçısı, hökumət, hökumətin fəaliyyəti, qanunlar və digər sərəncamlar, maliyyə hakimiyyəti, digər dövlətlərlə əlaqələr, məhkəmə hakimiyyəti və idarəetmə, nəzarət hakimiyyəti, müharibə və müharibə təhlükəsi kimi başlıqlar verilmişdir. “Fikir azadlığa haqqında Akt” da başlıqlardan ibarətdir. “İdarəetmə forması haqqında Akt”ın Dövlət quruluşunun əsasları adlanan başlığında yazılır ki, *İsveçdə dövlət hakimiyyəti öz mənbəyini*

² Конституция Королевства Дания от 5 июня 1953 года. www.uznal.org/constitution.php?text=Denmark&language=r

³ Конституция Швеции. dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1810505

*xalqdan götürür. İsveç xalqının idarəçiliyi azad fikirin yaranması və ümumi və bərabər seçki hüququ əsasında formalaşır. İdarəçilik nümayəndəli və parlamentli sistemə və kommunal və özünüidarəçiliyə əsaslanan dövlət quruluşu vasitəsilə həyata keçirilir. Dövlət hakimiyyəti qanunla həyata keçirilir. Riksdag dövlətin ali nümayəndəliyidir. Riksdag qanunlar qəbul edir, dövlət vergiləri haqqında qərarlar qəbul edir və dövlət vasitələrinin istifadə qaydalarını müəyyənləşdirir. Dövlətin rəhbəri Kral, yaxud da Kraliça hesab olunur, hansılar ki, *Taxt-tacın irsiləşdirilməsi haqqında Akta müvafiq olaraq* *taxt-tac sahibidirlər. Dövləti Hökumət idarə edir. Hökumət Riksdag qarşısında məsuliyyət daşıyır. Dövlətdə birinci dərəcəli kommunalar və landstinqkommunalar mövcudur. Onların qərarları seçilmiş məclis tərəfindən qəbul olunur.*⁴ Burada həm təsdiqedicilik, həm də təminedicilik mövcuddur. Təminedicilik təmin edən tərəfin vəzifə və funksiyaları ilə müəyyən olunur. Hüquq normasının özündə də təsdiqedicilik və təminedicilik mövcud olur. Məsələn, İsveç konstitusiyasının əsas azadlıqlar və hüquqlar bölməsində yazılır ki, *ölüm hökmü tətbiq oluna bilməz. Hər bir vətəndaş fiziki cəzadan müdafiə olunmalıdır. Eyni qaydada vətəndaş işgəncələrdən, məcburetmə qaydası ilə, yaxud da onun istəyindən kənar tibbi müdaxilələrdən və təsirlərdən müdafiə olunmalıdır.**

Konstitusiyalar törəmə xassələrinə malik olmaqla, digər qanunvericilik sənədləri üçün istinad rolunu oynayır və hüquqi sənədlər öz mahiyyətinin başlanğıcını məhz konstitusiyalardan götürür. Məsələn, dövlət rəhbərinin qərarları konstitusiyalara istinadla da verilir. Dövlət rəhbərləri konstitusiya səlahiyyətlərindən çıxış edərək qərarlar qəbul edirlir. Məsələn, Azərbaycanın dövlət rəhbəri öz konstitusiya səlahiyyətlərindən

⁴ Конституция Швеции (Королевства Швеция) от 27 февраля 1974 г.
www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/konstitucija_shvecii.

irəli gələrək nazirləri təyin edir, xarici ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda diplomatik nümayəndəliklərin rəhbərlərini təyin edir. Dövlət qurumları yaradır və ləğv edir. Digər hüquqi aktları həyata keçirir.

Konstitusiyanın əsas xüsusiyyətlərindən biri də hüquq normaları sisteminin dövlət siyasət sistemi ilə mahiyyət baxımından vəhdət təşkil etməsini təmin etməkdən ibarətdir. Burada vəhdətləşdirici funksiyalar meydana gəlir. Konstitusiyaların dövlət quruluşu və dövlət idarəetməsinin əsasları bölmələləri məhz dövlətin siyasəti ilə onun hüquq sistemi arasında uyğunluğu və vəhdəti meydana gətirir. Konstitusiyalar dövlət siyasətinin iyerarxik qaydalarını formalaşdırır. Bu qaydalar qurumların, orqanların vəzifə və səlahiyyət bölgüləri ilə müəyyən olunur. Konstitusion normalar öz tərkibini digər qanunverici aktlarda daha da genişləndirir və tərkiblərin törəmələr yolu ilə sayını artırır. Dövlət qanunvericilik sistemi onun siyasi fəaliyyət sistemi ilə çulğasır və dövlət siyasətinin məkan və sistem forması məhz konstitusiyadakı normalarla nəzəri baxımdan əks olunur. Eyni zamanda konstitusiya normaları siyasətin məkanının dairəsini müəyyən edir və dairənin genişlənməsi üçün nəzəri əsasları yaradır. Dairə üzərində yuxarıya doğru fəaliyyətin təkmilləşməsini meydana gətirir. Bu aspektdə konstitusiya normaları dövlət idarəçiliyinin ali formasını əks etdirən vasitələr rolunda da çıxış edir. Konstitusiyalarda insan hüquqları ilə insanların fəaliyyətinin əsasları məcmu, qarşılıqlı şərtləndirici formada təsdiq olunur. İnsanların fəaliyyəti onların hüquqlarının təmin olunmasına yönəldilir. Dövlət siyasətinin yaradıcı və qurucu mahiyyəti konstitusiya normalarında isbat olunur. Burada hüquq normalarının təsiredici, təsbitedici mahiyyəti ümumiləşmiş və xüsusişmiş formada ifadə olunur.

Dövlət siyasətinin mütləq xarakteri və mütləq məzmunu, dövlətin bir quruluş kimi xalqa xidmət etməsinin əsasları, eləcə

də əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin maraqlarını təmin etmək funksiyası onun konstitusiyasında ifadə olunur. Dövlət hakimiyyəti özünün real və nəzəri təsdiqini, hüquq tərəfini, leqal fəaliyyətinin əsaslarını konstitusiyalarda tapır. Hakimiyyətin fəaliyyət prinsipləri hüquq normaları ilə ifadə olunur. Ana qanunlarda təsbitədiçi, təsdiqədiçi mahiyyət etibarilə normativ və imperativ məzmunlu müddəalar əks olunur. Müddəalar hüquq normaları kimi əhəmiyyət kəsb edir və istiqamətləndirici məzmunu özündə cəmləşdirir. Hüquq normaları ölçülər müəyyənedici, aktlar tərkibini müəyyənləşdirici rol oynayır. Sənədlərdə istəklər, meyillər əks olunur, dövlət quruluşunun və idarəetmə formasının əsaslarını əks etdirən müddəalar cəmləşir. Konstitusiyaya müddəaları şərtləndirici normativ və konstruktiv əsaslara malikdir. Bu müddəalar ölkə sakinlərinin və əcnəbilərin, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin sərbəst fəaliyyətini tərənnüm edir, qoruyur və fəaliyyətin sistemli strukturunu yaradır. Konstitusiyaya vətəndaşlar və digər sakinlərlə hakimiyyət arasında telləri bağlayır, hüquqi-siyasi əlaqələri meydana gətirir. Normativ maddələr insan azadlığının və sərbəstliyinin siyasi fəaliyyətlə çulğaşmasını əks etdirir. İnsanlar arasında fərdi və kollektiv formalı sosial münasibətlər, insanların dövlət strukturları ilə əlaqələrinin hüquqi qaydaları məhz konstitusiyalarda əksini tapır. Bu baxımdan konstitusiyaya dövlətin daxili və xarici fəaliyyətinin vəhdətləşdirici bütöv məzmununu meydana gətirir. Dövlətdaxili siyasətlə beynəlxalq siyasət (dövlətlərin xarici siyasəti) arasında bağlayıcılıq yaradır və ali hüquqi sənəd bir-birini şərtləndirici əsaslarla ifadə edir.

Konstitusiyaya dövlət vətəndaşlarına, xarici ölkələrdən gələnlərə bir ünsür kimi sosial, siyasi, mədəni, bioloji aspektlərdən yanaşır.

Konstitusiyaya dövlət siyasətinin əsas strukturu və nəzəri mexanizm rolunu oynayır. Dövlət siyasətinin baza əsasları, baza əsasları möhkəmləndirən tədbirgörücü mahiyyət kəsb

edən istiqamətləri burada əks olunur. Konstitusiya siyasətin tənzimedicisi istiqamətlərini özündə ehtiva edir. Burada normaların ölçülərlə tənzimləmə siyasətinin əsasları qeyd olunur. Konstitusiya normaları tənzimləyici mahiyyət etibarilə siyasətin qaydalarını, siyasi aktların formasını özündə cəmləşdirir. Ana hüquqi sənəd dövlətlərarası əlaqələrin formalaşması tərzini, üsul və qaydalarını ifadə edir. Eləcə də nəzəri-elmi baxımdan (müddəalardan ibarət olduğu üçün) xarici siyasəti daxili siyasətlə birləşdirir, hər iki istiqaməti tamamlandırır və xidmət nəticələri etibarilə bütövləşdirir. Ana sənəddə dövlətlə hakimiyyət arasında münasibətlərin mahiyyəti əks olunur. Hakimiyyətin vətəndaşlar üzərində tənzimləmə funksiyasının nəzəri əsasları qeyd olunur. Əlaqələrin tərzini özünü ifadə edir. Konstitusiyada dövlət hakimiyyətinin fəaliyyətinin əsasları və strukturları, dövlətin mərkəzi aparatı təsbit və ifadə olunur. Dövlət hakimiyyəti ilə vətəndaşlar arasında əlaqələrin və münasibətlərin qurulması formaları və üsulları, tərzini öz əksini tapır. Konstitusiyada dövlətin fəaliyyətinin subyekt və obyektləri müəyyən olunur. Subyektlərin obyektlərə olan münasibətlərinin əsasları göstərilir. Dövlət siyasətinin əsas predmetləri məhz konstitusiyada öz əksini tapır. Konstitusiya insan və dövlət fəlsəfi məzmununu vəhdətdə götürür və dövlətin insanlara xidmət etməsi prinsipini aşılıyır. Konstitusiyanın məğzində insan və dövlət fəlsəfəsi, insanın sosial-mədəni və hüquqi mahiyyəti çulğışıdır. İnsanın hüquqi mahiyyəti onun maraqlarının dövlət tərəfindən hüquqla tənzim olunmasında əks olunur.

Konstitusiya norma və qaydalar törədici funksiyasını yerinə yetirir. Normlar çoxluğu bir siyasi və hüquqi baza yaradır. Hüquqi –normativ müddəalar məhz yeni hüquqi normaların yaranmasını özündə ehtiva edir, zərurətə çevirir. Konstitusiya şaxələndirici rol oynamaqla normalar sisteminin artmasına və şaxələnməsinə gətirib çıxarır. Konstitusiyanın tərkibi digər

qanunvericilik aktları ilə şaxələnilir və aydınlaşır. Normalar sistemi şaxələndikcə siyasət istiqamətləri də çoxalır və şaquli və horizontal sistem üzrə böyüyür. Fəaliyyət genişlənir, genişləndikcə hüquq obyektı və subyekti çoxalır. Konstitusiya normalar sistemini təsbitedici, təminedicı normalarla zənginləşdirir. Konstitusiyadan törəyən hüquq normaları məhz dövlət fəaliyyətinin zənginləşməsinin və dövlət fəaliyyətinin artmasının, genişlənməsinin bazasında durur. Konstitusiya özündə təsbitedici normaları əks etdirməklə, dövlət siyasətinin icra mexanizmini formalaşdırır və müvafiq qaydada istiqamətləndirir.

Konstitusiyalarda normalar dövlətin ali siyasəti ilə regional (yerli) siyasəti arasında tamamlayıcı, bağlayıcı funksiyanı yerinə yetirir. Sənəd ali siyasətlə şaxələnilmiş siyasət arasında piramidal struktur yaradır. Konstitusiya dövlət siyasətinin ixtisaslaşmış əsaslarını da formalaşdırır. Ali və regional siyasətdən də məhz ixtisaslaşmış siyasət meydana gəlmiş olur.

Konstitusiyaya dair bu kimi ümumiləşdirilmiş fikirlər bildirmək olar:

-sənəd dövlətin bir forma kimi hüquqi-siyasi statusunu müəyyən edir;

-xalqın təşkilatlanmış forma və məzmununu yaradır;

-xalqın siyasi həyatının nizamasalma əsaslarını ortaya qoyur;

-dövlətin tərəf kimi hüquqlarını müəyyən edir;

-dövlət və onun tərkibini müəyyən edir;

-xalqla dövlət arasında hüquqi əsaslarla sosial, siyasi, mədəni bağlılıq yaradır;

-xalqın potensialından formalaşan dövləti ali dəyərə çevirir;

-dövlətin xalqa, bütünlükdə insanlara xidmət etməsinin nəzəri əsaslarını əks etdirir;

- xidmət üçün siyasi strukturları formalaşdırır;
- hüquq normalarından ibarət olmaqla siyasətin mahiyyətini üzərə çıxarır, formalaşdırır;
- siyasətin subyekt və obyektlərini müəyyən edir;
- dövlətin siyasətini dərəcələrə bölür, təsnif edərək əhəmiyyətli tərəflərə ayırır;
- dövlət siyasətinin tərəfləri arasında əlaqəli xətləri müəyyən edir;
- siyasətin maraq dairələri arasında bağlılıq yaradır;
- siyasət nəticələrindən yeni nəticələr çıxarır;
- dövlətin beynəlxalq əlaqələrini və münasibətlərini meydana gətirir, onun yollarını müəyyən edir və s.

Konstitusiyaya normaları təsbitedici və təminedicidir. Təsbitedici normalarda şaxələnmə baş verir və tərkib elementlərin əsasları yer alır. Təsbitedici normalar hüquq tərəfinin statuslarını müəyyən edir. Təsbitedici normalarda hüquq səlahiyyətləri, vəzifələr əks olunur. Təminedicidir normalarda isə təsbit olunmuş normaların təmin olunması üçün hüquqi-siyasi fəaliyyətin əsasları öz əksini tapır. Həm təsbitedici normalar şərtləndirmə və yeni nəticələr çıxarma yolu ilə şaxələnilir, həm də bu normalar təminedicidir normaların şaxələnməsini və törənməsini şərtləndirir. Əgər bir qism norma faktı təsdiq edirsə, digər qism norma isə fakta xidmət edir. Subyektlər öz hüquqlarını normalara salırlar və təmin edirlər. İnkişaf və fəaliyyətin genişlənməsi də təsdiqedicidir normaların tərkibini genişləndirir. Burada tərkibin genişlənməsinə təminedicidir normalar xidmət göstərir.

Ümumdünya konstitusiyası

Ümumdünya konstitusiyası isə reallıqdan doğan idealizmin tərkibi kimi bir müəllifin (Elşən Nəsimovun) fikirləri olaraq, dünya dövlətlərinin və xalqlarının, ümumilikdə insanların birliyini ifadə edən və özündə əxlaq qaydalarını

cəmləşdirən nəzəri müddəalar məcmusudur. (**Qeyd: Dünya Konstitusiyası və Parlament Assosiasiyası (WCPA)** adlanan qurumun (*qurum Filip və Marqaret İseli tərəfindən və Dünya Problemləri İnstitutu tərəfindən 1958-ci ildə yaradılıb*) **Yer Kürəsi Konstitusiyası** mövcuddur. Konstitusiya 1977-ci ildə Dünya Təsis Yığıncağında qəbul olunub və 1991-ci il sessiyasında yenidən işlənmişdir.⁵ Konstitusiya preambuladan və 19 maddədən ibarətdir. Hər bir maddə bəndlərə bölünür. Sənəddə maddələr bunlardan ibarətdir: *Dünya hakimiyyətinin geniş funksiyaları; Dünya federasiyası və dünya hakimiyyətinin əsas strukturu; Dünya hakimiyyətinin orqanları; Dünya hökumətinə konkret səlahiyyətlərin verilməsi; Dünya Parlamenti; Dünyanın icra hakimiyyəti; Dünya administrasiyası; İntegrativ kompleks; Dünya məhkəmələri; Güc tətbiqetmə sistemi; Dünya ombudsmanı; Dünya vətəndaşlarının hüquqları barədə qanun; Dünya hakimiyyətinin (hökumətinin) direktiv prinsipləri; Zəmanət və qeyd-şərtlər; Dünya federal zonaları və dünya paytaxtları; Dünya əraziləri və xarici əlaqələr; Ratifikasiya və implementasiya; Düzəlişlər; Müvəqqəti Dünya hökuməti).*

Müəllif (Elşən Nəsibov) tərəfindən oxuculara təqdim olunan yeni Ümumdünya konstitusiyasında dövlətlər və xalqlar birliyinin və onların maraqlarını ümumi və həmrəylik əsasları ilə təmin edən fəaliyyətin, siyasətin fəlsəfi məzmunu ifadə olunur. Ümumdünya konstitusiyası bir layihə kimi beynəlxalq aktorların qarşılıqlı əlaqələrinin və münasibətlərinin formalaşmasının əsaslarını özündə cəmləşdirir. Bu layihə nəzəri əsasları baxımından, məzmun etibarilə beynəlxalq hüquq normalarından heç də fərqlənmir. Məzmun etibarilə dövlətlərin həm milli suverenliklərinin qorunub saxlanılmasını,

⁵ World Parliament *A democratic non-military government based on establishing peace and solving environmental problems.* worldparliament-gov.org.

dövlət hakimiyyətlərinin öz ölkələrində hakim statusa malik olmalarını əks etdirir, həm də qarşılıqlı olaraq dövlətlərustü nəzarətin formalaşmasını təsbit edir. Məlumdur ki, beynəlxalq hüquq normaları elə beynəlxalq “qanunvericiliyin” nəzəri əsaslarını meydana gətirir. Ümumdünya konstitusiyasında tərkib elementlərin təsbitədiçi və təminədiçi əsasları öz əksini tapır. Layihəni təşkil edən fikirlər məcmusu tərkib elementlərin mövqeyini və statusunu müəyyən edir. Layihədəki tərkib elementlər arasında əlaqələrin rəvan əsaslarının nəzəri aspektləri şərh olunur.

Ümumdünya konstitusiyası –ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası da daxil olmaqla, bəşəri fikirləri ümumiləşdirən bir layihədir, fikirlər toplusudur. Burada dövlətlərin fəaliyyətləri və onların xalqlardan asılı olmayaraq bütün insanlara xidmətlər üçün yaranmasının əsas məqamları qeyd edilir. Burada əksini tapan müddəalar həm siyasi-hüquqi koordinasiya rolunu oynayır və fəaliyyətin koordinativ əsaslarını ortaya qoyur. Konstitusiyaya baza (strateji və təsbitədiçi) və digər şərtləndirici (təminədiçi, genişləndirici, taktiki mənalər kəsb edən) müddəalardan ibarətdir. Ümumdünya konstitusiyasının əsaslarını, baza hissəsini bəşəri fikirlər, bəşəri ideallar təşkil edir. Bəşəri idealların şəxələnməsi və təşkil edən tərkib elementlərin genişliyi məhz layihədə əks olunur. Digər fikirlər isə baza fikirlərə xidmətə yönəldilir. Yəni, konstitusiyanın əsas mərkəzində **insan** və onun mövcudluğunu, yaşam tərzini ifadə edən amil dayanır. İnsanlara lazımi səviyyədə, imkanlar çərçivəsində xidmət etmək əsas hədəf kimi müəyyən olunur. Ümumdünya konstitusiyasının əsas məqsədi bütün dünyada yaşayan insanların fikir və əməl ideallarını bir araya toplamaqdan ibarətdir. Bütün insanların azadlıq və sərbəstlik ruhu həmin insanların mövqe və statuslarını müəyyən edir. Konstitusiyanın fikir kimi faydalılıq ruhunda sülh, barışıq, razılaşımaq, sabitlik, inkişaf kimi kriteriyalar yer alır. Layihə

özünün mərkəzində insanlığı (humanizmi) əsas götürür və bütün məqsədləri insan birliyinin və həmrəyliyinin nail olunmasına yönəldir. Bu konstitusiyanın normalarının əsas məqsədlərini insanların diqqətlərinin bir arada toplanmasını təmin etmək təşkil edir. Konstitusiyaya dünyanın əlaqələr və münasibətlər strukturunu bəşəri əsaslarla təqdim edir. Öz mərkəzinə insanlığı, insanların rəvan həyatını gətirir. Konstitusiyanın əsaslarını humanizm (burada insanların qəlblərinin ölkələri daxilindən xaricə çıxmalarının (xəyali gəzintilərinin) bir dəyər kimi əsasları) dəyərləri təşkil edir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, ümumdünya konstitusiyası yalnız maarifləndirici rol oynayır və sülh və demokratiya sahəsində çalışanlar üçün fikir mənbəyi rolunu oynayan vasitə, müddəalar toplusu kimi əhəmiyyət kəsb edə bilər. Elm və ictimaiyyət tərəfindən bir ideya və ideal layihə kimi qəbul oluna bilər.

Ümumdünya konstitusiyasında dövlətlər və xalqlar arasında bəşəri fərqlər qoyulmur. Sadəcə siyasi və mədəni-ictimai çaralar, etno-milli müxtəliflik təbii şəkildə, olduğu kimi qəbul edilir. Bütün dünya sakinlərinin oxşar həyat vərdisləri əsasında ümumi müddəalar formalaşdırılır. Bu fikir toplusunda böyük dövlətlərin və xalqların potensialları baxımından dünyanın bütöv saxlanılmasında rolu daha da çox qabardılır. Böyük dövlətlərin üzərlərinə nəzəri baxımdan daha çox məsuliyyət qoyulur. Böyük dövlətlərin və xalqların resursları çox olduğundan resursların dünya üzrə paylanmasında onların vəzifə və öhdəlikləri daha da geniş götürülür.

Mədəniyyət çaraları, dini tolerantlıq konstitusiyada xalqları birləşdirən əsas kriteriya kimi nəzərdən keçirilir. Bu kimi kriteriyalar ideallığın tərkibi kimi götürülür.

Konstitusiyaya və onun baza hissəsini praktiki olaraq, taktiki tərkiblə tamamlayan əlavə hissəsi olan konsepsiya bəşəri fikirlərin təmin olunmasında strateji və taktiki əhəmiyyət kəsb

edir. Bu baxımdan konstitusiyanın baza hissəsi təsbitedicisi, təsdiqedicisi, ikinci hissəsi isə təminedicisi, tamamlayıcı, müəyyən mərhələdə bütövləşdirici müddələrdən ibarətdir.

Onu da qəbul etmək lazımdır ki, universal və çərçivə əsaslı beynəlxalq hüquq normaları “beynəlxalq konstitusiya”nın tərkibidir və universal beynəlxalq hüquq sənədləri cəm halda beynəlxalq konstitusiyanı təşkil edə bilər. Beynəlxalq hüquqa aid olan digər sənədlər isə beynəlxalq qanunvericiliyin tərkibi kimi önəm kəsb edir. Dövlətlərarası müqavilə və sazişlər beynəlxalq konstitusiyanın tərkibləri olmaqla, beynəlxalq siyasətin əsas istiqamətlərini özündə cəmləşdirir. Beynəlxalq siyasətin forma və məzmunu, dövlətlərarası əlaqələrin mahiyyəti məhz beynəlxalq konstitusiyada öz əksini tapır. Beynəlxalq hüquq ədalət prinsipinə söykənir və dövlətlərarası etibar və etiqadı, inamı əsas götürür.

Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası

Ümumdünya Konstitusiyasının əlavə hissəsi olmaqla, dünyada yaşanan sülh və inkişaf proseslərinin məkan və sistem tərkibinin elmi-nəzəri mülahizələrindən, eləcə də sülh və inkişaf proseslərinin vəhdətini əhatə edən və şərtləndirici məzmun kəsb edən nəzəri fikirlərdən ibarətdir. Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası ümumdünya konstitusiyasının ikinci hissəsidir və onun baza hissəsinə xidmət edən taktiki və strateji fikirlərin məcmusudur. Baza hissədə əksini tapan hüquqların təmin olunması üçün fəaliyyətin nəzəri aspektlərini özündə cəmləşdirir. Nəzəri fikirlər həm prosesləri xarakterizə edir, nəticələr çıxarır, nəticələri ifadə edir, həm də müvafiq yeni istiqamətlərin meydana gəlməsində mühüm rol oynayır. Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyasına aid olan fikirlərdə sistemli olaraq proseslərin istiqamətləndirilməsi, hazırlanması və həyata keçirilməsi halları yaşanır. Bundan irəli gələrək yeni qaydalar müəyyən olunur.

Ümumdünya sülhünün və inkişafının dərk olunması sistemli qaydada həyata keçirilir və məzmun etibarilə daima pozitivliyi, ideallığı özündə ehtiva edir. Ümumdünya sülhü universal mənada ali (yuxarı səviyyəli) olduğuna görə bu məsələdə dərk etmənin əhatəlilik zərurəti meydana gəlir. Dərk etmənin obyektini ideallaşdırır, vəhdətləşdirir. Əhatəli dərk etmə də özündə fəlsəfi aspektləri cəmləşdirir. Həm də ona görə fəlsəfə ki, fikir tərkibi pozitivlikdən, faydalılıqdan, səmərələrdən ibarət olur. Bu aspektdə ümumdünya sülhü və inkişaf konsepsiyası fəlsəfi düşüncənin obyekt və predmetini təşkil edir. Ümumdünya sülhü və inkişaf konsepsiyası ideallığın özünü əks etdirir və daima istənilən şeyləri hədəf kimi müəyyənləşdirir. İdeallıq da pozitivdir və bu baxımdan da fəlsəfidir. Ümumdünya sülhü və inkişaf konsepsiyasında nəzəri olaraq, dərk etmədə və fikir formalaşmasında məsələsində məkanların, həmçinin məkan üzərində olan elementlərin strukturlaşması, qruplaşması prosesləri baş verir. Məkanlar üzrə təsnifat meydana gəlir. Ayrı-ayrı regionlarda olan ölkələrdə xüsusi və beynəlxalq sabitlik ümumdünya sabitliyinin və sülhünün əsaslarını meydana gətirmiş olur. Ümumdünya sülhü və inkişaf məqsədlərinin əsasları mövcud dəyərlərin qorunması, yeni dəyərlərin əldə olunması və yeni dəyərlərin pozitiv tətbiqindən ibarətdir. Bu baxımdan konsepsiyada istiqamətlər olaraq müsbət fikirlər, sülhə və inkişafa aparan mülahizələr öz əksini tapır. Nəzəri fikirlər ümumdünya sülhünün və inkişafının təmin edilməsi üçün praktiki addımların istiqamətlərini özündə cəmləşdirir.

Fərqli maraqların əksini tapdığı və çarpazlaşmanı özündə ehtiva edən müstəvidə ümumdünya sülhünə yüksək səviyyədə nail olmaq bir ideya (xəyal və istək) olaraq qalmaqdadır. İdeyalar daima istənilən olur və çox zaman reallaşması çətinliklərlə qarşılaşdırılır. Çünki real problemlər mövcud cərəyanlardan meydana gəlir və özündə ideallıq üçün çatışmazlıqları formalaşdırır. Dünyanın nəhəngliyi, xalqların

düşüncə və mədəniyyət fərqləri, siyasi və ictimai fikirlərin fərqli tərkibi və fərqli çəkisi, iqtisadiyyatın fərqli əsasları özündə problemlərin çoxluğunu ehtiva edir. Bu problemlər qarşılaşmanı meydana gətirir. Qarşılaşmadan üzərə çıxan toqquşmalar dünyanın rəvan əsaslarla formalaşması üçün əngəlləri yaradır. Bu əngəllər beynəlxalq gərginliklərin yaranmasına səbəb olur. Beynəlxalq gərginliklər iqtisadi və siyasi müstəvidə dünya üzrə enerji paylanmasını taraz şəkildə təmin edə bilmir. İdeallıq da müəyyən məkanda elementlər arasında olan əlaqələr fonunda həmin məkanda mövcud olan taraz enerjilikdən meydana gəlir. Dünya üzrə isə kəskin fərqlər tarazlığın yaranmasının liberal əsaslarını formalaşdırır bilmir. Buna görə də kəskin fərqlər müstəvisində ümumi ideallıq təmin edilə bilməz. Burada maraqların kəsişməsi və toqquşması, paralelləşməsi, fərqli elementlərin və fərqli gücə malik olan subyektlərin qarşılıqlı fəaliyyət mexanizmləri məhz ümumdünya sülhünə və rəvan inkişafına olan təhdidlərin meydana gəlməsini ortaya qoyur. Təhdidlərin qarşısını almağa çalışan qüvvələr öz maraqları naminə təhdidləri də meydana gətirirlər. Deməli, ümumdünya sülh və inkişafına mane olan beynəlxalq gərginliklərin idarə olunması prosesləri yaşanır. Ümumdünya sülhünə olan qlobal və regional təhdidlər regional və qlobal inkişafın da təmin olunması üçün müəyyən təhdidləri meydana gətirir. Zaman ardıcılığı ilə və vaxtaşırı olaraq ayrı-ayrı regionlarda sülh və inkişaf prosesləri korlanır, əlaqələr və müstəvilər məkanında disharmoniya meydana gəlir. Ümumdünya sülhü bu baxımdan ümumi zaman və ümumi məkan etibarilə nisbi olaraq təmin edilir və hər zaman regional təhlükələrlə üzləşir.

Məlumdur ki, konsepsiya əhatəli bir anlayışdır. Əhatəli mövzular və obyektlər üzrə dərinə və ətraflara düşünməni tələb edir. Dərin düşüncə şəxəli istiqamətləri ortaya çıxarır. Şəxəli istiqamətlər də çoxtərəfliliyin əsaslarını meydana gətirir və cərəyanlardan ibarət olan fikirləri formalaşdırır. Bu baxımdan

ensiklopedik mənə kəsb edən konsepsiya müəyyən bir istiqamətdə baxışlarda, təhlillərdə obyektlərə əhatəli və geniş əsaslarla yanaşmadır. Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası şərtləndirici normaların vəhdətindən ibarət olmaqla, ümumiləşdirici və təkmilləşdirici məzmunu malik olur. Burada tərkib elementlər arasında bağlayıcılıq daima genişlənməni tələb edir. Konsepsiya mövzu üzrə çoxaspektli sintezlərdən və analizlərdən meydana gəlir. Konsepsiyanın başlıca məqsədi inkişaf və müdafiə strategiyasını təmin etməkdən ibarətdir. Konsepsiyanın tərkibində strategiya (*ümumdünya sülh və inkişaf strategiyası*), fəaliyyət planları (*ümumdünya sülh və inkişafı üçün “yol xəritələri”*), doktrinalar (*ümumdünya sülhünün qorunması doktrinaları, dünya inkişafının və sülhünün mühafizəsi, təhlükəsizliyin təmin olunması konsepsiyaları*), proqramlar (*müəyyən zəruri addımları özündə ehtiva edən ümumdünya sülh və inkişaf proqramları*) mühüm rol oynayır. Bu baxımdan da təhlillər zamanı ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyasının əhatəli predmeti meydana gəlir. Sintezlərin genişlənməmiş əhatəsi məhz genişlənməmiş təhlilləri, nəticələri özündə cəmləşdirir. Ümumdünya sülh və inkişaf nəzəriyyələrinin əsası daha çox strateji fikirlərdən ibarət olur. Çünki strategiyalar dövlətlərin milli və beynəlxalq münasibətlər üzrə maraqlarından formalaşır. Strategiya məqsəd və vəzifələri ümumiləşdirir. Ümumdünya sülh və inkişaf strategiyaları özündə regional və global miqyaslı siyasəti əhatə edir.

Ümumdünya sülh və inkişaf predmetləri digər predmetlərin cəmindən əhatəli olaraq formalaşır. Ümumdünya sülh və inkişaf predmeti digər tərkiblər, obyektlər üçün də mühüm şərtləndirici obyekt rolunu oynayır. Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası ayrı-ayrı regionlarda mövcud olan proseslərin dalğalı xüsusiyyətlərindən ortaya çıxır. Dünya sülhü və inkişafı da nəzəri aspektdə müxtəlif tərkibli elementlərdən, onların cəmindən ibarətdir. Bu kimi

vəziyyətlərin əldə edilməsi üçün çoxaspektli siyasət həyata keçirilir, dünyanın bütün regionları əhatə olunur və bu baxımdan da hadisələr və proseslər məkanlar üzrə cəmləşir. Ümumdünya sülhü və inkişafının tərkibini təşkil edən elementlərin müxtəlifliyi həm məkanlarda, həm də sistem tərkibində özünü büruzə verir. Sistem tərkibində pillələrdən və qatlardan meydana gəlir. Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası elə ümumdünya sülh və inkişaf proseslərinin formalaşmasının və sabit saxlanmasının əsaslarını nəzərdə tutur. Bu konsepsiya çərçivəsində dünyanın inkişaf baxımından və qeyri-sabitliyi etibarilə geri qalmış regionlarının inkişafının təmin edilməsinin nəzəri əsasları verilir. Dünyanın ümuminkişaf və sülh konsepsiyası dünyada **“pay bölgüsü”** prinsipini əldə rəhbər tutur.

Ümumdünya sülh və inkişafına nail olmaq istək və arzulardan, ideallardan ibarətdir. Bu, hər zaman xəyal olaraq qalmaqdadır. Lakin müəyyən mərhələdə, lokal münaqişələri çıxmaq şərtilə və beynəlxalq iqtisadi böhranlar istisna olmaqla, ümumdünya sülhünə və inkişafına nail oluna bilinir. Bu prosesin mütləq sonu yoxdur. Çünki dövlətlər arasında güc və potensial fərqləri vardır. Bu güc və potensial fərqləri fərqli maraqların meydana gəlməsinin əsaslarını təşkil edir. Fərqli maraqlar, fərqli ideoloji cərəyanlar, fərqli iqtisadi inkişaf məhz ümumdünya sülhünə olan təhdidləri ortaya qoyur. Məsələn, ideologiya üzərində qurulan terror hadisələri çox hallarda zəncirli xarakterə malik olur, miqyasına görə regionları əhatə edir. Dövlətlər arasında dünyada nüfuz və təsir dairələrini genişləndirmək və maraqları və gələcək istiqamətdə güclənmək istəkləri təbii olaraq rəqabəti meydana gətirir. Bu da özlüyündə beynəlxalq gərginlikləri və təhdidləri doğurur. Dünya sülhünə olan təhdidlərdə böyük dövlətlərin böyüyən maraqları da böyük təsir edir. Ümumdünya sülhünə və rəvan inkişafına təsir edən subyektləri və hadisələri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

Subyektlər olaraq,

- dövlətlər, xüsusən böyük dövlətlər;
- iddialı xalqlar və onların hakimiyyəti, nümayəndələri;
- terror təşkilatları;
- milliyətçi qruplar və partiyalar;
- psixopat liderlər;
- hərbi ittifaqlar;
- gizli təşkilatlar;
- diasporalar, miqrantlar və lobbilər;
- transmilli korporasiyalar və s.

Proseslər və vəziyyətlər olaraq,

- böyük dövlətlərin böyüyən maraqları-coğrafi məkan və siyasi sistem üzrə formalaşan geosiyasi maraqlar;
- kiçik dövlətlərin böyüyən maraqları;
- kəsişən, toqquşan və paralellik təşkil edən maraqlar fonunda beynəlxalq müharibələr, münaqişələr və böhranlar;
- işğallar və zəbtlər;
- terror aktları;
- hakimiyyətlərə müxtəlif qrupların təzyiqləri;
- sənayenin və kapitalın qeyri-taraz paylanması;
- ərzaq çatışmazlığı və dərman preparatlarının qıtlığı;
- kontinentlərdə yayılan epidemoloji xəstəliklər;
- miqrasiya prosesləri və proseslərin zərbəverucu tərəfləri və s.

Ümumdünya sülh və inkişaf proseslərinin nəzəri strukturları və vasitələri də mövcuddur. Yol xəritələri, fəaliyyət planları məqsədlərin əsas strukturunu meydana gətirir. Ümumdünya sülhünün və inkişafının tərkibi ölkələrdaxili və beynəlxalq proseslərdən ibarətdir. Burada hər iki strukturun prosesləri bir-birinə təsir edir, bir-birini tamamlayır. Ümumdünya sülh və inkişaf prosesləri mikro və

makro məkanda bir-birini tamamlayır, ümumidən xüsusiyyə və əksinə doğru keçidlər edir.

Qarışıqlığı özündə əks etdirən mövcud ümumdünya mənzərəsində hal-hazırda ümumdünya sülhünə nail olmaq idealizmdən ibarətdirsə, burada realizm də mövcuddur. Yəni, reallıqlar, real maraqlar ümumdünya sülhünün həm pozulmasını, həm də müəyyən qədər meydana gəlməsini təmi edir. Ümumdünya sülhünün qorunmasında bəşəri dəyərlərin də rolu böyük olur. Dövlətlər, xalqlar çalışırlar ki, özlərini və inkişaf tendensiyalarını qorumaq məqsədilə rahat şəraitdə yaşasınlar. Maraqların qismən də olsa tarazlı əsaslarla formalaşmasını təmin edə bilsinlər.

Ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası dedikdə, burada resursların ümumdünya üzrə hərəkətinin tarazlı əsaslarının nəzəri müddəalarla meydana gəlməsi nəzərdə tutulur. Normalar və təcrübələr sülh və inkişaf konsepsiyasını meydana gətirir.

Ümumdünya konstitusiyası-ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyasının məzmunu və faydaları haqqında bu kimi ümumiləşdirilmiş fikirləri bildirmək olar:

-Ümumdünya konstitusiyası dövlətlərin daxili və xarici fəaliyyətlərinin birləşmiş strukturundan ibarətdir, təsbitədiçi normaları özündə cəmləşdirir və nəzəri baxımdan daxili və xarici fəaliyyətin birləşmiş formada əhəmiyyətini meydana gətirir;

-layihə dünya siyasətinin strukturları arasında oxşar məzmunlu fəaliyyəti müəyyən edir;

-layihə dövlətlərin və xalqların maraqları arasında nəzəri vəhdəti yaradır və maraqların bütövləşməsinə xidmət edir, ümumdünya birliyini təfəkkürlərdə formalaşdırır;

-layihə dövlətlərin və xalqların maraqları mərkəzində insan amilini əsas götürür və dini, irqi, etnik və milli ayrışçılığı qadağan edir;

-dövlətlərin maraqlarını insanlara xidmətlərə yönəldir;

-bəşəri dəyərləri aşlayır və dünyanın bütün sakinləri arasında fərq qoymur;

-böyük dövlətlərin dünyanın inkişafında, bəşəriyyətin qorunmasında məsuliyyət və vəzifələrini müəyyən edir;

-dövlətlərin beynəlxalq məsuliyyətini müəyyən edir və beynəlxalq aləmin təhlükəsizliyində dövlətlərin funksiyalarını qabardır və s.

Dünyanın ümumi mənzərəsi

Mənzərə məkan və müstəvi üzərində mövcud olan və yeniləşən proseslərlə xarakterizə olunan obyektlərin, subyektlərin və onların qarşılıqlı əlaqələrinin siqnal qəbuledicilərdə əks olunmasından, obrazlanmasından meydana gələn formadır, müəyyənliyə çevrilən gerçəklikdir. Mənzərə müəyyən müstəvidə meydana gələn proseslərdən formalaşır və həmin müstəvini əhatə edir. Dünyanın mənzərəsi özündə mütləq-konkret və nisbi- mücərrəd prosesləri əks etdirir. Mənzərənin dəyişməsi prosesləri tərkib etibarilə insanların, xalqların kimliyini təşkil edən, maraqlarının əsaslarını formalaşdıran elementlərin hərəkətindən və yerdəyişməsindən asılı olur. Mənzərə dünya adlanan ictimai-mədəni və siyasi sistemin daxilində baş verən struktur tərkib dəyişməsinin əksidir, obrazıdır. Mənzərənin dəyişməsi özündə yeni mənzərənin meydana gəlməsini şərtləndirir. Burada hadisələr zaman, məkan və müstəvidə tutum kriteriyaları ilə ardıcıl olaraq bir-birini əvəzləyir. Gerçəkliklər yeni gerçəkliklər üçün şərtverici olur, başlanğıclar rolunu oynayır. Obrazları yaradan elementlər öz tərkibini artırır və azaldır. Dünyanın dəyişən mənzərəsi ayrı-ayrı regionlarda və regionlar arasında baş verən

dəyişmələrdən ibarətdir ki, bu məsələdə də elementlərin kəmiyyəti arasında fərq meydana gəlir. Dünya mənzərəsinin bir tərəfdən rəvan, digər tərəfdən isə problemlı, yəni çətin keçilən formaları və məzmunları meydana gəlmiş olur.

Bu gün dünya qlobal və makro formada vahiddir. Ayrı-ayrı regional proseslər onun tərkib hissəsidir. Bütün proseslər bu vahidin tərkibində, daxilində canlanır. Proseslər çoxtutumlu məkanlardan aztutumlu məkanlara doğru və yaxud da əksinə doğru cərəyan edir. Bu mübadilə prosesində həm nisbi və mütləq tarazlıq, həm də nisbi və mütləq qeyri-tarazlıq meydana gəlir. Dəyişmə prosesində mütləq və nisbi tarazlıqlar bir-birini əvəzləyir. Bu baxımdan da regionlar arasında tarazlıq məhz qeyri-tarazlıqların özündən, həm də dəyişən məzmunundan meydana gəlir.

Təbii ki, dünya üfiqi qaydada məkan baxımından genişlənmir. Lakin coğrafi məkan üzərindəki sistemlərin elementləri arasında əlaqələr və münasibətlər üfiqi və şaquli genişlənilir. Dünyanın mənzərəsi münasibətlər və əlaqələr sistemi üzrə elementlərin dəyişən kəmiyyətindən meydana gəlir. Buradan da qloballaşma, təkmilləşmə, qütbləşmə və tarazlıqların meydana gəlməsi halları yaşanır. Qloballaşma təbii olaraq mərkəzləşmə və yayılma proseslərinin cəmindən meydana gəlir. Qloballaşma zamanı proseslər həm yuxarıya doğru, həm də ətraflara doğru genişlənilir. Bu anda hərəkətdə olan elementlərin sayı da artır. Say artımı kəmiyyəti də çoxaldır, əlaqələrdə olan elementləri artırır. Məkan öz üzərindəki elementlərin hərəkət etməsindən, yerdəyişməsindən vahidliyi, bütövlüyü meydana gətirir. Elə elementlərin hərəkət təzahürü məkanı birləşdirir, bütövləşdirir. Vahidlik və bütövlük rəngarənglikdən formalaşır.

Dünya ona görə vahiddir ki, ölkələr və xalqlar arasında olan hərtərəfli əlaqələr və münasibətlər ölkələri və xalqları bir-birilərindən asılı edib. İqtisadi və mədəni əlaqələr sistemi iqtisadi resursların bölgüsünü meydana gətirir. Ümumdünya

mənzərəsi elementlərin qarşılıqlı transfer şəraitində formalaşır. Bu gün dünyada inkişaf etmiş, inkişaf etməkdə olan və kasıb ölkələr tam şəkildə bir-birilərindən asılı vəziyyətdədir. Bu asılılıq elementlərin dünya üzrə dövriyyəsinə meydana gətirir. Dövriyyə nəticəsində tarazlıqları qeyri-tarazlıqlar əvəzləyir və yaxud da əksinə proseslər yaşanır. İqtisadi aspektdə sərmayələr və onların hərəkəti, resursların zəruri və təbii axınları dövlətləri bir-birindən asılı edir. Onlar bir-birilərindən həm faydalanırlar, həm də qarşılıqlı olaraq qorunurlar, mühafizə olunurlar. İnsanlar, ölkələr və xalqlar arasında cəlbədicə, cəzbedicə və itələyicə faktorlar dünyanı ümumən vahid əsaslarla “çalxalanmış” qaydada saxlayır. Bu proseslər “ümumdünya diqqətini” meydana gətirir. Gerçəkliklər ayıldıcı funksiyaları yerinə yetirir və sistem daxilən öz-özünə islah olunur. Ümumdünya diqqəti və marağı əsasən dünyanın vəhdətləşməsi proseslərini ortaya qoyur. Bəşəri problemlər hər bir geniş düşünən şəxsin ümdə maraq dairəsində qərarlaşır.

Məlumdur ki, çoxaspektli prosesləri özündə ehtiva edən hər bir tarixi dövr dünyanın ümumi məzərəsini dəyişib və keçicə əsaslarla fərqləndirib. Lakin maraqlar öz klassik və ənənəvi mahiyyətini özündə saxlamaqda davam edir. Dünyanın mənzərəsi zaman etibarilə keçicə əsasları transfer oluna-oluna dəyişib. Tarixi proseslərin özü də dünyanın milli, mədəni, etno-sosial və siyasi mənzərəsini formalaşdırıb. Məlumdur ki, dünya coğrafi, iqtisadi, mədəni və siyasi baxımdan materiklərə, qitələrə, regionlara, mədəniyyət mərkəzlərinə bölünür. Bölgələr şərti ayırıcı funksiya kəsb edir və ümumdünya vəhdətinin tərkibini təşkil edir. Dünya çəkişmələr prinsipi ilə həm ayrı-ayrı məkanlarda inkişaf edir, həm də bu ayrılıqdan birləşmələr, həm də zəruri birləşmələr ortaya çıxır.

Dünyada çoxlu sayda xalqlar yaşayır. Hər bir xalqın öz dili, mental dəyərləri, bu baxımdan mədəni xüsusiyyətləri

mövcuddur. Xalqları bir-birinə bağlayan oxşar tellər mövcuddur. Oxşar tellər oxşar mədəni dəyərlərdə, bu baxımdan da oxşar adət-ənənələrdə formalaşır. Fərdi əsaslarla yanaşı, ümumi toplum forması da dünyanın siyasi və etno-mədəni mənzərəsini dəyişməkdədir. Böyük xalqların siyasi təşkilatlanma arenalarının böyüklüyü də onu deməyə əsas verir ki, mərkəzlər təsir edirlər və makro formada dünyanın mənzərəsini dəyişə bilirlər.

Dünyanın inkişaf mənzərəsi də fərqlidir. Ümumdünya tarixi və onun tərkib hissələri xalqların və dövlətlərin fərqli inkişaf xüsusiyyətlərini meydana gətiribdir. Fərqli inkişaf yolları və yolların yaratdığı sistemlər mövcuddur. Dünyanın ayrı-ayrı regionlara, dövlətlərə ayrılmasına baxmayaraq, xalqlar bəşəri ideallar üçün, bəşəri dəyərlər naminə birləşmək məcburiyyətində və zəruriyyətində qalırlar. Birləşmə zərurəti mühafizə olunma və təminat kriteriyalarından ortaya çıxır. İnkişafın bütün dəyərlərindən maksimum səviyyədə yararlanmaq başlıca hədəfə çevrilir. İqtisadi sistemlərin haızrladıqları məhsulların ümumdünya istehlakına çevrilməsi onu deməyə əsas verir ki, dövlətlər böyüklükdən və kiçiklikdən asılı olmayaraq vəhdətlik nümayiş etdirmək məcburiyyətində qalırlar. Qloballaşma proseslərinin tərkibi olaraq insanların dünya üzrə axını, köçü və dövr etməsi yaşanır. Bu kimi proseslər özündə dünyanın vəhdətləşməsinə səbəb olur. Dünya xalqlarının düşüncə və fəaliyyət obyektləri, predmetləri eyniləşir, harmonik əsas alır, simmetrik formaya düşür.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, dünyanın vəhdətləşməsinə mane olan elementlər, böyük güc mərkəzləri də mövcuddur. Bu elementlər və güc mərkəzləri başlıca olaraq maraqlara görə dünyanı bölünmüş vəziyyətdə saxlayırlar. Bölünmüş vəziyyətdə saxlamaq təsir dairələrinə bölünmələri meydana gətirir. Onlar bununla ümumdünya nəzarətinə sahib olmaq məqsədini də güdürlər. Ümumdünya sülhünə və sabit inkişaf dinamikasına təhdidlər meydana gəlir. Ümumdünya

sülhünü həm böyük dövlətlər yaradırlar (qorxudan və özlərini yaşatmaq istəklərindən), həm də pozurlar.

Dünyanın ümumi mənzərəsini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

-dünyanın ümumi mənzərəsi tarazlı və qeyri-tarazlı, müəyyən anlarda bir-birilərini əvəzləyən, tərkib elementləri baxımından zamanla yerlərini dəyişən, müxtəlif kəmiyyətli, kəmiyyətindən irəli gələrək müxtəlif tərkibli və siqnallarla əks olunan proseslərdən ibarətdir;

-dünya proseslər nöqtəyi-nəzərdən irili-xırdalı dövlətlərin daxillərini və xarici əlaqələrini əhatə edən müxtəlif məzmunlu hadisələrdən ibarətdir;

-dünya dövlətlərdaxili proseslərin xarici proseslərlə vəhdətindən özünün vahid prosesli strukturunu yaradır;

-dünya prosesləri tərkib baxımından müxtəlif elementlərdən təşkil olunur və bu elementlərin qarşılaşmasından bağlayıcılıq və vəhdətlik meydana gəlir;

-dünyanın mənzərəsi tarazlı və qeyri-tarazlı məkanlardan formalaşır və regionlarda və regionlar arasında vəhdət yaradıcı proseslərdən təzahür olunur;

-dünya dövlətləri arasında maraqlar uğrunda kəskin mübarizə gedir və bəzi regionlarda bu mübarizənin liberal və rəvan forması mövcuddur;

-dünya sülhü qorxulardan və dəyərləri itirməmək istəklərindən meydana gəlir;

-ümumdünya inkişafı dəyərləri itirməməkdən formalaşır;

-ümumdünya sülhünün yaranmasında böyük dövlətlər xüsusi rola malik olurlar və kiçik dövlətlər arasında sülhün və sabitliyin yaranmasını və qorunmasını təmin edirlər;

-ümumdünya sülhü və inkişaf mənzərəsi həm liberal, həm də radikal üsullarla formalaşır;

-dünyanın mənzərəsində ölkələrdaxili və beynəlxalq gərginliklər tez-tez müşahidə olunur;

-beynəlxalq gərginliklər tarazlığın dəyişməsi ilə xarakterizə olunur;

-dünyanın mənzərəsi böyük dövlətlərin öz aralarında baş verən rəqabət mübarizəsi ilə makro formada dəyişir və s.

Ümumdünya sülh və inkişaf xüsusiyyətləri

İnkişaf elementlərin məkan və tərkib baxımından dəyişməsi ilə xassələən bir prosesdir. Sülh də bu proseslərin davamlı axınına təkan verir. Sabitlik olduqda baza elementləri ardıcıl və əlaqəli olaraq təmasda saxlayır. Təmas artımı yaradır. Çünki başlanğıc üçün təkanverici şərt rolunu oynayır. Sülh inkişaf və sabitlik üçün arxayınçılığı meydana gətirir. İnkişaf əlamətlərdən və xassələrdən ibarət olur. İnkişaf gedişatlı proseslərdən ibarət olaraq adətən davamlı olur və inkişafa təkan verən və onu davamlı edən kriteriyaları özündə cəmləşdirir. İnkişaf prosesləri zamanı elementlər yerdəyişmələr edərək yeni məkanlar əmələ gətirirlər. Burada sülh də yeni vəziyyətlər üzərində qurulur və yeni sülh şəraitləri yaranır. İnkişaf hər bir sükunət halında sülhü meydana gətirir. Sülh vəziyyətlərindən yararlanma halları meydana gəlir. Sülh vəziyyətlərindən yararlanma halları yeni inkişaf proseslərinin meydana gəlməsini əsasında dayanır.

Ümumdünya sülh və inkişaf xüsusiyyətləri inkişaf və sülh proseslərinin şərtləndirici xarakterindən formalaşır. Dünya üzrə sülh və inkişaf prosesləri məkana nisbətdə yarımcıq xarakter kəsb edir. Bu, ona görə belə vəziyyət alır ki, dünyanın bütün regionlarında iqtisadi, siyasi, mədəni və digər sistemlər bərabər səviyyədə deyil. Dünyada sülhün və inkişafın sabit davamının pozulması başlıca olaraq böyük resursların kiçik resurslar üzərində nəzarətindən asılı olur. Nəzarət zamanı

böyük elementlər axınının gücü sayəsində yayılmış tarazlı mühit pozulur.

Ümumdünya sülh və inkişaf proseslərinin bu kimi zəruri xüsusiyyətlərini qeyd etmək olar:

-insanlar bəşəri sərvətlərdən dinc yollarla yararlanmaq istəyirlər və ümumdünya sabitliyi və ümumdünya inkişafı şərtləndirici aspektləri əhatə edir;

-ümumdünya sülhü və inkişafı resursların tarazlı qaydada regionlar üzrə bölünməsinə, paylanması zəruri edir;

-ümumdünyanın inkişafı daha çox sərvətlərin və resursların əldə olunmasına zəmin yaradır;

-ümumdünya inkişafı sülhü özündə cəmləşdirməklə gərginliklərin zərərsizləşdirilməsi strategiyasına xidmət edir;

-ümumdünya sabitliyi böyük və kiçik xalqların rifahlarının təmin olunmasının başlıca şərtini təşkil edir;

-ümumdünya sülhü dinc şəraitdə sərvətlərdən istifadənin əsaslarını meydana gətirir;

-ümuminkişaf prosesləri dünya üzrə tarazlı qaydada istifadənin əsaslarını ortaya çıxarır;

-gücün artması bir tərəfdən sistemi pozur, digər tərəfdən də sistemdə tarazlığı yaradır və s.

Ümumdünyanın sülh və inkişaf xüsusiyyətlərinin bunlardan ibarət olması qənaətinə gəlmək olar:

-ümumdünya sülh və inkişaf prosesləri tərkib etibarilə rəngarənglikdən və fərqlilikdən formalaşır. Təzad sülhü pozan amil olsa da, həm də sülh üçün iyerarxiyanı, əlaqələr nərdivanını yaradır. Əlaqələr nərdivanı da nizamlamanı meydana gətirir;

-ümumdünya sülh və inkişaf prosesləri beynəlxalq gərginliklərin və sabitsizliklərin yaranmasının qarşısını almaq məqsədilə zərurətdən ortaya çıxır;

-ümumdünya mədəni və maddi irsindən birgə olaraq dinc şəraitdə istifadə etmək zərurətindən meydana gəlir;

-ümumdünya sülh və inkişaf prosesləri gələcək üçün resurslardan birgə qaydada istifadə olunmanın əsaslarını meydana gətirir;

-ümumdünya sülh və inkişaf prosesləri rəqabət mübarizəsinin (ən yaxşı halda liberallığa söykənən rəqabət) əsaslarını özündə cəmləşdirir və bir çox təhlükələri zərərsizləşdirməyə istiqamətlənir;

-ümumdünya sülh və inkişaf prosesləri sabit dünyanın mövcudluğuna xidmət edir və s.

Dünyanın vəhdətləşməsi və birləşməsi zərurəti

Bəşəri təhlükələr əsasən bu gün dünyanın vəhdətləşməsi, xalqların həmrəyləşməsi prosesləri üçün təhdidləri meydana gətirdiyindən, dünya xalqları və dövlətləri birləşmək zərurətində qalırlar. Məsələn, 2015-ci ilin yanvar ayında törədilmiş məlum “Charlie Hebdo” terror hadisələri ilə bağlı 2015-ci ilin yanvar ayının 11-də Parisin Respublika meydanında iki milyon nəfərə yaxın adamın iştirakı ilə keçirilən mitinqdə 50-ə qədər ölkənin dövlət və hökumət rəhbərləri iştirak ediblər. Fransa KİV-i bu hadisəni “böyük xalq birliyi” adlandırır. Aksiya “Azadlıq qardaşlığı”, “Biz hamımız fransızıq, hamımız Çarliyik”, “Fransa birdir və bölünməz”, “Yaşasın Fransa” şüarları ilə keçirilirdi.⁶ Eynilə, Almaniyada 2015-ci ilin yanvar ayının 20-də 17 mindən çox insan islamofobiya və “PEGİDA” siyasi hərəkatına (Avropanın

⁶ Paris. Fuad Qulubəyli. Parisin Respublika meydanında həmrəylik mitinqi keçirilib. 11 yanvar 2015. az.apa.az/news/368688

islamlaşdırılmasına qarşı olan radikal hərəkat) qarşı etiraz aksiyasına çıxdı.⁷

“Charlie Hebdo” hadisələrindən sonra dinin müdafiəsi uğrunda daha bir həmrəylik hərəkatı 2015-ci ilin yanvar ayının 19-da Çeçenistanda baş tutdu. Qroznı şəhərinin Əhməd Kadırov meydanında Çeçenistan prezidenti Ramzan Kadırovun da qatıldığı mitinqdə 800 mindən çox adam (bəzi rəqəmlərə görə 1 milyon nəfər) təşrif buyurdu. Əsas tələblərdən biri “Charlie Hebdo” jurnalında islam peyğəmbərini təhqir edən karikaturaların çapını dayandırmaqdan ibarət idi.⁸

Analoji mitinqlər Pakistan və Türkiyədə də təşkil olundu. Məsələn, 2015-ci il yanvar ayının 24-də Türkiyənin Diyarbakır şəhərində Fransanın satirik “Charlie Hebdo” satirik jurnalına qarşı da mitinq təşkil olundu. Türkiyə mətbuatı mitinqdə 100 min adamın olduğunu yazırdı. Mitinqdə “Şarlinin şeytanları, peyğəmbərimə dil uzatma”, “Lənət olsun mən Şarliyəm deyənlər” kimi şüarlar səsləndirildi.⁹

Problemlərin birgə həlli, qayğuların göstərilməsi, diqqətlərin yaylı formada yetirilməsi özündə tarazlı prinsipləri əks etdirmək strategiyanı daşıyır.

Bu gün dünyada böyük dövlətlər arasında güclü rəqabət həyata keçməkdədir. Böyük dövlətlər arasında coğrafi-siyasi mübarizə və məkanlarda üstünlük qazanmaq uğrunda kəskin mübarizələr davam etməkdədir. Dünya iqtisadi, siyasi və digər parametrlər üzrə nüfuz dairələrinə bölünməkdədir. Bu bölünmənin sərt formaları regional münaqişələrin və müharibələrin baş verməsinə zəmin hazırlayır.

⁷ Almaniyada müsəlmanlar islamofobiyaya etiraza qalxdı. 20.01.2015. azadxeber.net/Almaniyada-muselmanlar-islamofobiyaya-etiraza-qalxdı---Video_h40347.html

⁸ İslam dəyərləri uğrunda mitinqə Qroznıda -800 min adam çıxdı. 19.01.2015. avropa.info/news/76709.html

⁹ Diyarbakırda “Charlie Hebdo” əleyhinə mitinq olub. 24 yanvar 2015. news.milli.az/world/48917.html

Dünyanın vahdətlaşması və birləşməsi istiqamətləri:

-dünya problemlərinin həllində səylərin və güclərin birləşdirilməsi, dünyaya nəzarət edə bilən daxili potensialın gücləndirilməsi;

-problemlərin həllində məqsədlərin, vəzifə və funksiyaların uyğunlaşdırılması, gərginliklərin həlli üçün hədəf və məqsədlərin birləşdirilməsi;

-problemlərin həllində fikirlərin müəyyən mərkəzlərdə cəmləşdirilməsi, potensialın eyni istiqamətlərə yönləndirilməsi;

-bəşəri ideyaların, dəyərlərin inkişafı üçün biganəliklərin aradan qaldırılması;

-regional problemlərə ümumdünyanın diqqətinin cəlb olunması;

-beynəlxalq gərginliklər üzərində birgə diqqətin formalaşması və gərginliklərin aradan qaldırılmasına çalışılması;

-problemlərin həllində ortaq dilin tapılması və kompromislərin axtarılması, güclərin birləşdirilməsi və s.

Ümumdünya sülhünə təhdidlər

Ümumdünya sülhü məzmun etibarilə bir vəziyyət olaraq üzərində sabit hərəkətləri əks etdirən müstəvidən ibarətdir. Sabitlik o halda olur ki, elementlərin hərəkətləri nisbətən sabit və yavaş vəziyyətdə meydana gəlmiş olur. Sabit vəziyyətdə hərəkət edən istənilən element toplusu hərəkəti radikalığa, yəni sürətli formaya çevirdikdə sabitlik pozulur. Sabitliyin pozulması özlüyündə normal axarın pozulması ilə xarakterizə olunur. Sabitlik və rəvan hərəkətlər özündə dinamik hərəkətləri əks etdirir.

Dünyanın qeyri-tarazlığı özündə rəngarəngli fərqlərlə yanaşı (*əgər, rəngarənglik olmasa, fərq və dünya nizamı da ola bilməz. Dünya nizamının əsaslarını fərqli güclərin əlaqələri*

və *münasibətləri yaradır*), təhdidləri də meydana gətirir. Təhdidlər çoxterkibli olur və bir-birini şərtləndirir, bir-birilərinin yaranmasını zəruri edir. Səbəb və nəticə, başlanğıc və son ümumən maraqların müdafiəsinə və əlaqələrin, münasibətlərin tarazlaşmasına xidmət edir. Təhdidlər məhz öz trayektoriyasını və əhatə dairəsini, müstəvi üzrə genişlənməsini də səbəb və başlanğıcların bir-birilərinə keçməsindən meydana gətirir. Dünya sülhünə və inkişafına olan təhdidlər axınların məkanlar üzrə qeyri-tarazlığından meydana gəlir. Resursların müstəvi üzrə horizontal və şaqulu formada yayılması fərqləri meydana gətirir. Fərqlərin (subyekt fərqlərinin) öz potensiallarını böyütmək maraqları və onun uğrunda mübarizə məhz iyerarxiyalı əlaqələrin formalaşmasına gətirib çıxarır. Təhdidlər tarazlı sistemlərin pozulması ilə sistemi pozmaq istəyən ünsürlərin mövcud sistem əleyhinə olan fəaliyyətindən (sistemin normal fəaliyyətinə olan əks aktlardan) ortaya çıxır.

Ümumdünya sülhünə olan təhdidlər təbii ki, tərkib etibarilə kriteriyalardan ibarətdir. Bu kriteriyalar şaxələnir və cəmiyyətdə, dövlətdə, daxili və xarici əlaqələrdə təzyiqlər rolunu oynayır. Təzyiqlər üçün kriteriyalar bir tərəfdən müəyyən axını gücləndirir, digər tərəfdən isə sistemin normal axarına öz mənfi təsirlərini göstərir. Dövlətlər müxtəlif gücə sahib olduqlarından, onlar əks tərəfə təzyiq üçün güclərini formalaşdırın əsas kriteriyalardan istifadə edirlər. Məsələn, Rusiya ərazisinin böyüklüyü, resursların çoxluğu və iqtisadi bazar rolunu oynaması təbii ki, digər dövlətlər üçün təzyiq və təsir vasitəsi rolunu oynayır. ABŞ dünyaya nəhəng iqtisadi potensialına görə təsir edir. ABŞ öz valyutasından dünya ölkələrinin valyuta sistemlərinə təzyiq kimi istifadə edir. Neftin ən böyük idxalçısı olduğundan neft satan ölkələrdə neft qiymətlərində manipulyasiyaları yaradır. Rusiya qaz istehsal və ixrac edən böyük ölkə olduğundan bu amildən təzyiq metodu kimi istifadə edir. Səudiyyə Ərəbistanı və İran kimi əks dini

təriqətlərdə olan dövlətlər təriqət mərkəzləri kimi digər ölkələrə təzyiqlər göstərirlər.

Ümumdünya sülhünə olan təhdidlər təsnif oluna bilər. Ümumiyyətlə, siyasətdə təsir rıçaqlarına malik olan kriteriyalar məhz təsir vasitəsi rolunu oynaya bilər. Rıçaqlar iqtisadi vasitələrdən tutmuş mədəni və siyasi-hüququ vasitələri də əhatə edir. Kriteriyalar kimi silahlar və onların istehsalı, ixracı (iqtisadiyyatda silah istehsalı və onun payı), maliyyə vasitələri, bazarda rol oynayan vasitələr, dünya iqtisadiyyatının lokomotivini təşkil edən vasitələr və digər bu kimi amillər məhz təhdidləri meydana gətirir. Təhdidlərdə istifadə olunur.

Silahlar

Ümumdünya sülhünə ən böyük təhdidi silahların olmasında axtarmaq lazımdır. Dövlətlər öz büdcələrinin və ümumdaxili istehsal məhsullarının müəyyən qismini silahlanmağa, o cümlədən silah istehsalına və silah idxalına xərc edirlər. Böyük dövlətlər hərbi büdcələrini yüksək məbləğdə təşkil edirlər. Məsələn, “International Business Times” nəşriyyatının 2014-cü il dekabr tarixli məlumatına əsasən, 2014-cü ildə ABŞ-ın hərbi büdcəsi 615 milyard dollar təşkil etmişdir.¹⁰

Belə bir məlumat var ki, 2013-cü ildə ABŞ-ın müdafiə xərcləri 612,5 milyard dollar, Çinin xərcləri 126 milyard dollar, Rusiyanın xərcləri 76,6 milyard dollar, Səudiyyə Ərəbistanı 57 milyard dollar, Böyük Britaniyanın xərcləri 53,6 milyard dollar, Türkiyənin isə 18 milyard dollardan çox təşkil etmişdir.¹¹

¹⁰ By Christopher Harres. House Passes \$585 Billion Defence Budget For 2015. December 04 2014. www.ibtimes.com/house-passes-585-billion-defence-budget-2015-1734920.

¹¹ Defence Budget by Country. Authored By Staff Writer/ Last Updated 4/24/2014. www.globalfirepower.com/defence-spending-budget.asp

Başqa bir məlumatda isə rəqəmlər bu şəkildə verilir:

ABŞ-711 milyard dollar (dünya müdafiə xərclərinin 48 faizi);

Avropa -289 milyard dollar (dünya müdafiə xərclərinin 20 faizi);

Çin-122 milyard dollar (dünya müdafiə xərclərinin 8 faizi);

Rusiya-70 milyard dollar (dünya müdafiə xərclərinin 5 faizi)¹²

Başqa bir mənbə isə Stokholm Beynəlxalq Sülh Tədqiqatları İnstitutunun mənbəyinə əsasən yazır ki, 2013-cü il üçün ABŞ müdafiə xərcləri dünyanın müdafiə xərclərinin 37 faizini təşkil etmişdir. ABŞ müdafiə xərcləri 618 milyard dollar olmuşdur. İkinci yerdə isə Çin qərarlaşmışdır.¹³

Dünya müharibələri kütləvi insan qırğınlarına səbəb olub. Məsələn, SSRİ İkinci Dünya Müharibəsində 40-41 milyon nəfər əhali (hərbi və mülki birlikdə) itirib. SSRİ hərbi qüvvələrində öldürülən və ölən hərbiçilərin sayı isə təxminən 27 milyon nəfər təşkil edib.¹⁴

Düzdür, silahlar bir tərəfdən də qarşılıqlı çəkinməni və tarazlaşmanı yaradır. Məsələn, nüvə silahları və bu silahları uzaq hədəflərə aparıb çıxaran ballistik raket texnologiyalarının mövcudluğu qlobal fəlakətlər riskinə görə insanları, dövlətləri qorxu altında saxlayır. Bu çəkinmə dövlətlərin mövcud olmaq və inkişaf etmək istəklərindən meydana gəlir. Lakin silahlar onlara nəzarəti də çətinləşdirir. Silahlar terror qruplaşmalarının

¹² Military Spending. Nel's New Day. January 16, 2014. U.S.Has Budget-Unemployed. [www.https://nelsnewday.wordpress.com/tag/u-s-military-budget/](https://nelsnewday.wordpress.com/tag/u-s-military-budget/)

¹³ 10 Countries Spending the Most on the Military. July 10, 2014. 247wallst.com/special-report/2014/07/10/10-countries-spending-the-most-on-the-military/

¹⁴ Борис Соколов, Алексей Исаев, Кирилл Александров. «Основную долю погибших составили именно военнослужащие» www.gazeta.ru/science/2011/06/22_a_3671157.shtml

əlinə keçir, qaçaqmalçılıq predmetinə çevrilir. Stokholm Beynəlxalq Sülh Tədqiqatları İnstitutunun 2014-cü il tarixli hesabatına əsasən, 9 nüvə ölkəsinin (ABŞ, Rusiya, Birləşmiş Krallıq, Fransa, Çin, Hindistan, Pakistan, İsrail və Şimali Koreya) təxminən 4150 ədəd əməliyyat xarakterli nüvə başlığı vardır. Ümumən isə bu doqquz ölkədə 16350 ədəd nüvə silahı toplanıb. 2014-cü ilin yanvar ayına olan məlumata görə statistik göstəricilər belə olmuşdur: **Dislokasiya olunmuş nüvə başlıqları:** ABŞ- təqribən 2100 ədəd, **digər başlıqlar** – təqribən 5200 ədəd, **cəm** 7300 ədəd; ümumi qayda ilə, Rusiya –təxminən 1600 ədəd, digər başlıqlar-təxminən 6400 ədəd, cəm-8000 ədəd; Birləşmiş Krallıq-təxminən 160 ədəd, digər başlıqlar-təxminən 65 ədəd, cəm-225 ədəd; Fransa –təxminən 290 ədəd, digər başlıqlar-təxminən 10 ədəd, cəm-300 ədəd, Çin –digər başlıqlar 250 ədəd; digər başlıqlara Hindistan, Pakistan, İsrail və Şimali Koreya (6-8 ədəd) sahibdirlər. 2013-cü ilin məlumatına görə, yüksək dərəcəli zənginləşdirilmiş uranın kütləsi təxminən 1285 tondur. Ayrılmış plutoniumun kütləsi isə hərbi məqsədlər üçün 224 ton, mülki məqsədlər üçün isə 268 tondur.¹⁵

Böyük ölkələr silahlardan çoxlu miqdarda pul qazanırlar. Məsələn, informasiya vasitələrinin verdiyi məlumata əsasən, Rusiya 2014-cü ildə xarici ölkələrə 13 milyard dollarlıq silah satıb. Rusiya prezidentinin köməkçisi Vladimir Kojin deyib ki, sifarişlərin ümumi həcmi isə 48 milyarddan çoxdur.¹⁶

17 mart 2014-cü il tarixli digər bir məlumatda da qeyd olunur ki, Stokholmun Beynəlxalq Sülh Tədqiqatları İnstitutunun məlumatına əsasən, 2006-2013-cü illər dünya üzrə ən çox silah tədarükçüləri ABŞ (29 faiz ixrac edir), Rusiya (27 faiz), Almaniya (7 faiz), Çin (7 faiz) və Fransadır (5 faiz).

¹⁵ SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Yearbook 2014. World nuclear forces. www.sipri.org/yearbook/2014/06

¹⁶ Rusiya 2014-cü ildə xarici ölkələrə 14 mlrd.dollarlıq silah satıb. 17 dekabr 2014. az.apa.az.news/366308.

Ümumilikdə, bu ölkələr dünyaya 74 faiz silah ixrac edir. Dünya üzrə ən çox silah idxal edən ölkələr siyahısında Hindistan, Çin, Pakistan, Birləşmiş Ərəb Əmirliyi və Səudiyyə Ərəbistanıdır. Afrika bölgəsində isə ən çox silah idxalçıları Əlcəzair, Mərakeş və Sudandır. Avropa bölgəsində ən çox silah idxal edən ölkə Böyük Britaniyadır (12 faiz). Azərbaycan (12 faiz) və Yunanıstan (11 faiz) sonrakı yerləri bölüşürlər.¹⁷

2014-cü ilin may ayının araşdırmalarına əsasən, 2009-2013-cü illər ərzində dünyada silah ixracının 29 faizi (2004-2008-ci illərdə isə bu, 30 faiz təşkil edib) ABŞ-ın payına düşüb. ABŞ-dan silah alan ölkələr başlıca olaraq Avstraliya, Cənubi Koreya, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri olub. Rusiya müvafiq dövrdə 27 faiz (2004-2008-ci illərdə 24 faiz) silah ixrac edib. Rusiyadan əsas silah alan ölkələr Hindistan, Çin və Əlcəzair olublar. Almaniya isə üçüncü yerdə (7 faiz, 2004-2008-ci illərdə isə 10 faiz) qərarlaşıb. Bu ölkədən ABŞ, Yunanıstan və İsrail daha çox silahlar alıblar. Sonrakı yerləri Çin, Fransa, Britaniya, İspaniya, Ukrayna, İtaliya, İsrail və digər dövlətlər tutublar. ABŞ, Rusiya, Almaniya, Çin və Fransa beş il üçün dünya silah ixracının dördüdə üç hissəsini öz əllərində cəmləşdiriblər. Stokholm Beynəlxalq Sülh Tədqiqatları İnstitutunun araşdırmalarına görə, keçmiş beş ilə nisbətən 2009-2013-cü illərdə dünyada silah satışı 14 faiz artıb. 2009-2013-cü illər üçün Hindistan dünyada ən çox silah idxal edən ölkə olub. Əgər 2004-2008-ci illərdə bu rəqəm ümumi beynəlxalq silah idxalında 7 faiz təşkil edibsə, 2009-2013-cü illərdə 14 faizə yüksəlib. Hindistana ən çox silah satan ölkələr Rusiya (75 faiz), ABŞ (7 faiz), İsrail (6 faiz) olubdur. Çin idxala görə 5 faizlə (2009-2013-cü illər üçün) ikinci yerdə qərarlaşıb. Bu ölkəyə ən çox silah satan ölkələr Rusiya (64 faiz), Fransa və Ukrayna olublar. Silah idxalında sonrakı

¹⁷ Camalə. Azərbaycan Avropada ən çox silah idxal edən 2-ci ölkədir. 17 mart 2014. publika.az/p/11177

yerlərdə Pakistan (5 faiz-2009-2013-cü illər üçün), Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (4 faiz), Səudiyyə Ərəbistanı, ABŞ, Cənubi Koreya, Sinqapur, Əlcəzair kimi dövlətlər qərarlaşıblar.¹⁸

Rusiya dünyada ən güclü raketlərə malik olan dövlətlərdən biridir. Məsələn, bu dövlətin kontinentlərarası ballistik raket sinfinə aid olan МБР Р-36 М2 «Воевода» (SS-18 «Сатана») raketini informasiya vasitələrinin məlumatına görə (uçuş məsafəsi 15 min km-ə qədərdir; uzunluğu-34,3 metr, çəkisi 211 tonndur; 1973-cü ildə buraxılıb) dünyanın ən güclü raket kompleksidir. Hər birisi 750 kilotonn olan 10 ədəd döyüş başlığı daşımaq imkanına malikdir. Bu tip raketlərin istismar müddəti 2026-cı ilə qədər uzadılıb.¹⁹

Raketlər qlobal zərbələr endirmək və qlobal zərbələrin qarşısını almaq məqsədilə istehsal olunur və hərbiçilərin ixtiyarlarına verilir. Raketlər dünyanın dinc sakinləri arasında gərginlikləri yaradır və insanların rahat həyatlarına psixoloji zərbələr vurur.

Ekoloji fəlakət

Dünyanın inkişafı sənayeləşməni zəruri edir. Sənayeləşmə özündə inkişaf proseslərini aşkarlayır. Ekoloji fəlakətlər qeyri-tarazlı məskunlaşmadan və ağır sənayedən ortaya çıxır.

Mütəxəssislər ekoloji problemlərin əsas günahkarlarını elə insanların özlərini hesab edirlər. Elm dairələrində belə bir fikir var ki, əgər əvvəllər hər yüz ildə bir növ biot məhsul məhv olurdusa, hazırda bir saat ərzində Yer kürəsində 50 növ məhv olur. XX əsrin sonunda planetin təbii quru ekosisteminin 63 faizi dağılıb, meşələrin üçdə iki hissəsi qırılıb, 200 milyon

¹⁸ Selling War: The World's Biggest Exporters Of Weapons. Submitted by Tyler Durden on 05/18/2014. www.zerohedge.com/news/2014-05-18/selling-war-worlds-biggest-exporters-weapons

¹⁹ Характеристики баллистической ракеты Р-36 М2 «Воевода» (SS-18 «Сатана») 17.10.2010. ria.ru/infografika/201001217/310009801.html

hektardan çox əkin sahəsi kənd təsərrüfatı üçün yararsız hala düşüb. Eyni zamanda dünya üzrə ətraf mühitin ümumi çirkənməsinin 70-80 faizi şəhərlərin, o cümlədən 34 faizi metallurgiya sənayesi obyektlərinin, 27 faizi energetikanın, 12 faizi neft məhsullarının, 9 faizi kimya zavodlarının, 7 faiz təbii qazların, 11 faizi isə digər istehsal məhsullarının hesabına yaranır.²⁰

Terror və digər transmilli cinayətkarlıq

Terror ölkədaxili və ölkələrarası olur. Terrorun əmələ gəlməsində qeyri-inkişaf tarazlıqları mühüm rol oynayır. Terror özündə həm də milli-mədəni əsasları əks etdirir. Terrorun yaranması səbəbləri onun psixologiyasını formalaşdırır.

Hal-hazırda çoxlu sayda terror qruplaşmaları mövcuddur ki, onların da fəaliyyəti və törətdikləri əməllər ümumdünya sülhünə sarsıdıcı zərbələr vurur. Onların fəaliyyəti nəticəsində nəinki insan hüquqları pozulur, eləcə də insanların özləri məhv edilir. Məsələn, 2015-ci il yanvar ayının əvvəllərinə olan məlumata görə “Boko Haram” terror qruplaşmasının silahlıları Nigeriyanın şimal-şərqindəki Baqa şəhərində azı 100 nəfəri qətlə yetirib. Hücüm zamanı şəhər yandırılıb, şəhər sakinləri qonşu Çad ölkəsinə üz tutub.²¹ Terror hadisələri və terror qruplarının fəaliyyəti ardıcıl və sistemli xarakter kəsb edir, eləcə də dövrü formaya malik olur. Məsələn, Türkiyədə və digər yaxın Şərq ölkələrində PKK terrorunun fəaliyyəti sistemlidir. Həmas qruplaşmasının fəaliyyəti sistemlidir. ASALA erməni terrorunun fəaliyyəti sistemlidir və onların

²⁰ Azərbaycan Tibb Universitetinin professoru Maqşud Qasimovun araşdırması. Yaşillıq və insan sağlamlığında onun müstəsna əhəmiyyəti. “Respublika” qəzeti. 20 mart 2014-cü il

²¹ “Boko Haram”-dan növbəti qətlə: 100-dən çox sakin öldürülüb. 09.01.2015. <http://news.lent.az/news/189816>

törətdikləri hadisələr isə vaxtaşırı olur. “İŞİD” terror qruplaşmasının fəaliyyəti son dövrlərdə sistemli və parlaq xarakter kəsb etməkdədir. Digər şəxslərlə yanaşı, çoxlu sayda jurnalistlər də onların əməllərinin qurbanına çevrilirlər. Terror qruplaşmaları dini amillərə görə kütləvi qırğınları da törədirlər. Təkcə bir faktı qeyd etmək olar ki, “İŞİD” terror “dövləti” Liviyadan qaçırtdığı 21 misirli xristianın 2015-ci il fevral ayının 15-də başlarını kəsib. Ənənəyə uyğun olaraq girovlara narıncı paltar geyindirilib, cəzalar verilib.²² Beynəlxalq koalisiya qüvvələri İŞİD-lə mütəmadi mübarizə aparırlar. Misirli keptlərin (onlar misirin qədim yerli əhalisidir və onlara xristian ərəblər deyirlər) qətlindən sonra Misir və Liviya hərbi təyyarələri 16 fevral 2015-ci ildə İslam Dövləti yaraqlılarının Livianın şərqindəki mövqelərini hədəf aldı. Livianın Darna şəhərində yerləşən hərbi düşərgə və silah anbarı bomba hücumlarına məruz qaldı.²³

Bundan başqa ayrı-ayrı zamanlarda törədilən terror hadisələrini də qeyd etmək olar. Məsələn, 2015-ci ilin yanvar ayının 7-də Fransada “Charlie Hebdo” jurnalının redaksiyasına hücum oldu və nəticədə iki nəfər polis əməkdaşı olmaqla, 11 nəfər öldü, 10 nəfər isə yaralandı. Fransa prezidenti Fransua Olland bu hadisəni terror aktı kimi dəyərləndirdi. O deyirdi: “Fransa şokdadır. Şübhə yoxdur ki, bu terror aktı idi. Bizi hədələyirlər, çünki biz azadlıq ölkəsiyik”.²⁴

Terror hadisələrinin mənfi tərəfləri vardır. Məsələn, bu hadisələrdə itkilər olur, eləcə də əks həmrəylik hərəkətləri baş qaldırır. Bu baxımdan Fransada məlum “Charlie Hebdo” terror hadisələrindən sonra Avropada islamafobiya dalğası geniş

²² 21 xristianın başını kəsdilər. İŞİD 21 nəfər xristianı edam edib. 15.02.15. qafqazinfo.az/xeber-21-xristiann-ban-ksdilir-t112201.html

²³ Misir və Liviya İslam Dövlətinin mövqelərini bombalayır. 17 fevral 2015. www.amerikaninsesi.org/content/libya-islamic-state-egypt-/2645804.html

²⁴ Олланд назвал нападение на редакцию Charlie Hebdo терактом. 07 января 2015 года. <http://www.interfax.ru/world/416913>

yayımağa başladı. İnformasiya vasitələrinin məlumatına əsasən, məscidlərə hücumlar təşkil edildi. Vilfranş-sür-Son şəhərində məscidin yanında yerləşən restoranda partlayış baş verdi, Le-Man şəhərində naməlum şəxslər məscidə qumbara atdılar və şüşələr sındı, Por-la-Nuvel şəhərində də məscidin ibadət zalına çöldən tapança ilə atəş açdılar.²⁵

Avropanın başqa ölkələrində, bu baxımdan, Almaniyada, Belçikada, Danimarkada və digər ölkələrdə də islamofobiya adı altında “islam terroruna” qarşı, islamlaşmağa qarşı həmrəylik hərəkətləri baş qaldırmaqdadır.

Terror hadisələrinə daha bir nümunə olaraq qeyd etmək olar ki, 15 fevral 2015-ci ildə Danimarkanın paytaxtı Kopenhagen şəhərindəki sinaqoqda və kafedə (söz azadlığına və islamofobiyaya həsr olunan kafedə) atışma zamanı iki nəfər həyatını itirdi və beş nəfər yaralandı. Yerli polisin məlumatına görə hücumu törədən şəxs əvvəllər də məhkumluğu olan Ömər Abdul Həmid al-Hüseyn olub. O, polisə müqavimət sayəsində qətlə yetirildi.²⁶

Beynəlxalq sülh və inkişaf üçün gərginliklər: münaqişə, müharibə, böhran, soyqırım

Dövlətlərarası və dövlətlərdaxili qrupların maraqlarının nəticəsi olaraq beynəlxalq sülh və inkişaf gərginlikləri meydana gəlir. Gərginliklər tarazlıqların pozulmasına və yeniləri ilə əvəzlənməsinə, yeni sistemlərin və ünsürlərin, elementlərin yeni əlaqələrinin formalaşmasına səbəb olur. Maraqların böyüməsi baza etibarilə tərəflər arasında balanssız pozur. Balansın pozulması hüquq sərəhədlərinin pozulması və

²⁵ Fransada terrordan sonra məscidlərə hücum. 09 yanvar 2015.

www.azadliq.info/dunya/328-dunya1/58640-parisd-terror-toerdnlrdn-biritslim-ikisi-axtarlr.html

²⁶ “Euronews”: “Danimarka polisi Kopenhagendə törədilən terror aktlarından sonra reydlər keçirib”

www.aztv.az/readnews.php?lang=az&id=17832

gərilməsi ilə xarakterizə olunur. Hüquq sərəhdlərinin pozulması nəticə etibarilə məkan uğrunda həyata keçən mübarizədə sərəhdlərin gərilməsi ilə üzərə çıxır.

Münaqişələr dövlətlərin ərazi bütövlüklərinə zərbələr vurur. Sülh, sabitlik və inkişaf üçün təhlükələri meydana gətirir. Dövlətlər itkilərlə üzləşirlər. Bu itkilər demək olar ki, bütün resurslara təsir göstərir. Məsələn, Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan tərəfindən işğalı nəticəsində işğal altında saxlanılan 20 faiz torpaqdan resurslar əldə etmək mümkün deyil. Məcburi köçürülmüş əhali isə digər bölgələr və yaşayış məskənləri üçün “artıq yük” rolunu oynayır. Münaqişələr zamanı dövlət özünün bütün ərazisi üzrə demək olar ki, tam hüquqlarını yerinə yetirə bilmir. Məsələn, 12 fevral 2015-ci ildə Minskə Ukrayna münaqişəsinin həlli ilə əlaqədar imzalanan “Minsk razılaşmasının yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar kompleks tədbirlər” adlanan sənəddən o görünür ki, (Sənədi Üçtərəfli Kontakt qrupu imzalayıb: səfir-Haydi Talyavini, Ukraynanın ikinci prezidenti-Leonid Kuçma, Rusiyanın Ukraynadakı səfiri M.Y.Zurabov, “Donetsk Xalq Respublikası”nın rəhbəri kimi təqdim olunan A.V. Zaxarçenko, “Luqansk Xalq Respublikası”nın rəhbəri kimi təqdim olunan İ.V. Plotniçkiy) Ukraynanın Donetks və Luqansk vilayətlərinin ayrı-ayrı rayonlarının silahlı qüvvələri artıq tərəf kimi tanınır. Silahlı qüvvələrin toxunulmazlıq xətlərinin adları çəkilir. Bu xətlərdən ağır silahların çəkilməsi məsələləri ortaya qoyulur. Ukrayna qarşısında 2015-ci ilin sonuna qədər yeni konstitusiyanın qəbulu ilə əlaqədar konstitusiya islahatlarının keçirilməsi və ölkənin desentralizasiya məsələləri qoyulur. Donetsk və Luqansk əyalətlərində yerli seçkilərin keçirilməsi məsələləri prinsip kimi ortaya qoyulur. Dillə bağlı özütəyinetmə məsələləri də sənəddə əksini tapır.²⁷

Münaqişələrdə dövlət eləcə də maliyyə problemləri ilə üzləşir və özünün əvvəlki ərazisindən və ərazidəki resurslardan

²⁷ Комплекс мер по выполнению Минских соглашений. 12 февраля 2015 года. news.kremlin.ru/ref_notes/4804

faydalana bilmir. Dövlət özünü beynəlxalq maliyyə və kredit təşkilatlarından asılı edir. Məsələn, 12 fevral 2015-ci il tarixində Kiyevlə Beynəlxalq Valyuta Fondu arasında ölkənin kreditləşmə proqramının genişləndirilməsi və Ukraynaya dörd il müddətinə 17,5 milyard dollar vəsait verilməsinə dair saziş imzalanıb. Beynəlxalq Bankın prezidenti Cim yon Kim 12 fevral 2015-ci ildə belə bir məlumat verirdi ki, Bank 2 milyard dollar həcmində Ukraynaya beynəlxalq yardım paketi çərçivəsində əlavə maliyyə yardımı göstərəcək.²⁸ Bu da nəticə etibarilə dövlətin beynəlxalq asılılığını meydana gətirir. İqtisadi sistemin digər tərəfləri və strukturları əziyyət çəkir. Məsələn, Ukraynanın şərqində kömür şaxtalarının separatçıların (Rusiya isə bu qüvvələri özünümüdafiə qüvvələri adlandırır) əlində cəmlənməsi Ukraynanın enerji sektorunda köklü problemləri yaradır. Eləcə də beynəlxalq təzyiq vasitəsi kimi Rusiya ilə iqtisadi və siyasi əlaqələr sisteminə zərbələr vurulur. Münaqişələr əvvəlcə vərdiş olunmuş, standartları müəyyən etmiş olan sistemlərdə qarışıqlıqları yaradır. Münaqişələr həm tərəf olan dövlətlərin özlərinə, həm də onların beynəlxalq əlaqələrinə zərbələr vurur. Məsələn, Ukrayna münaqişəsi beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edir və bu münaqişə onun Avropa inteqrasiyasının qarşısını alır. Münaqişələr ümumiyyətlə **daxili** və **beynəlxalq əhəmiyyət** kəsb edən olur: ölkədaxili həllini tapa bilən münaqişə və ölkənin həll etmək üçün gücü çatmadığı münaqişə. Məsələn, Ukrayna münaqişəsi öz həll olunma dərəcəsinə görə beynəlxalq səviyyəyə yüksəlib. Bu baxımdan da diplomatik yolu daha da çətinləşib. Münaqişədə xarici oyunçular olaraq əsasən, Rusiya, Fransa, Almaniya, ABŞ maraq göstərirlər.

Münaqişələrin kəskin forması olan müharibələr artıq ərazi itkiləri ilə, kütləvi qırğınlarla xarakterizə olunur. Məsələn, belə

²⁸ Всемирный банк выделит Украине дополнительные 2 миллиарда долларов. 12 февраля 2015.
www.vesti.ru/doc.html?id=2349901&tid=105474.

bir statistik rəqəm var ki, Birinci Dünya müharibəsində ümumən tələf olanların sayı 37 milyon yarımı keçib. “Antanta” blokunun ölkələri (Rusiya, Fransa, Böyük Britaniya, İtaliya, ABŞ, Yaponiya, Rumıniya və digərləri) 22 milyondan çox, Mərkəzi ölkələr (Almaniya, Avstriya Macarıstan, Türkiyə, Bolqarıstan) isə 15 milyon nəfərdən çox tələfat veriblər.²⁹

BMT-nin insan hüquqları üzrə ali komissarı Zeyd Raad əl Hüseyin 2015-ci ilin fevral ayının 3-ə belə bir məlumatla çıxış edirdi ki, Ukraynanın şərqində baş verən münaqişələr sayəsində ölənlərin sayı 5358 nəfərə çatıb. 2014-cü ilin aprel ayından bu yana isə yaralananların sayı 12 min 235 nəfər təşkil edib. Onun fikirlərinə görə, münaqişənin sonrakı eskalasiyası Şərqi Ukraynada yaşayan 5,2 milyon nəfər üçün fəlakətli olacaq. “İnterfaks” informasiya agentliyinin məlumatına görə, təkcə 2015-ci ilin yanvar ayının 3 həftəsinə görə Donbasda ən azı 224 nəfər dinc sakin ölüb.³⁰

İnformasiya vasitələrinin 10 yanvar 2015-ci il tarixli məlumatına əsasən, BMT-nin Baş Katibi Pan Qi Mun BMT qərargahında bəyan edirdi ki, Suriyada baş verən müharibədə 100 min nəfərdən çox adam ölüb. Yüz min nəfər isə yaralanıb. BMT-nin insan hüquqları üzrə Ali komissarının xüsusi nümayəndəsi belə bir məlumat verirdi ki, ümumdünya təşkilatı informasiya çatışmazlığından Suriya münaqişəsində ölənlərin sayının hesabata alınması dayandırılıb.³¹

Soyqırımlar həm daxili və beynəlxalq sistemə köklü zərbələr vurur, həm də xalqlararası əlaqələrin korlanmasına gətirib çıxarır. Soyqırımlar əsasən xalqların genetik fonduna qəsdləri yaradır və qəsdlərdə insan itkilərinin əsaslarını ortaya qoyur. Məsələn, belə bir geniş yayılmış məlumat var ki,

²⁹ Людские потери стран-участниц Первой мировой войны. Aug.19th, 2009. d-prosporo.livejournal.com/60466.html

³⁰ ООН: количество погибших на Украине превысило 5350 человек. 3 февраля 2015. www.vesti.ru/doc.html?id=2325942

³¹ Генсек ООН: число погибших в Сирии значительно превышает 100 тысяч человек. itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/879718

“Holokost” hadisələri sayəsində Avropada 6 milyon nəfər yahudi soyqırırma məruz qalmışdır. Əsasən Polşa, Almaniya, Macarıstan, Çexiya, Ukrayna yahudiləri nasistlərin qurbanına çevrilmişdir. Azərbaycanda 1992-ci ilin 25-26 fevral tarixli məlum Xocalı soyqırımında isə ermənilər tərəfindən 106-sı qadın, 23-ü uşaq olmaqla 613 nəfər öldürüldü, 487 nəfər xəsarət alaraq əlilə çevrildi, 150 nəfər yoxa çıxdı.³²

Xalqlararası mədəni problemlər

Qəbul etmək lazımdır ki, dünya müxtəlif sivilizasiyalardan formalaşmışdır. Müxtəlif sivilizasiyalar müxtəlif adətlərdən və mədəniyyət qarışıqlarından meydana gəlir. Fərqli adətlər və fərqli vərdislər həyata fərqli baxışları formalaşdırır. Bu baxımdan da dünyanın fərqli mənzərələri və fərqli mühitləri meydana gəlir. Xalqların mədəniyyətlərinin müxtəlifliyi xalqların fərqli sivil həyat tərzini meydana gətirir. Burada fərqli həyat təzi xalqlar arasında mədəni mübarizələrin, hətta qarşıdurmaların da yaranmasını meydana gətirir. Dünyada dinlərarası dialoq əksər hallarda təmin olunmur. Müxtəlif dini inanclar arasında toqquşmalar yaşanır. Bu toqquşmalar xalqların fərqli həyat tərzini və fərqli sosial-mədəni həyatlarını üzərə çıxarır. Mədəniyyətlərarası mübarizə dünyanın ümuminkişaf və ümumsülh problemlərini meydana gətirir.

Ərzaq, geyim və tibbi ləvazimatların, preparatların çatışmazlığı

Dünyada ərzaq, geyim və tibbi preparatların çatışmazlığı təbii ki, balansın pozulmasına və kəskin urbanizasiyaya və miqrasiyaya səbəb olur. Kəskin miqrasiya da öz növbəsində adaptasiya problemlərini meydana gətirir. Ərazi üzrə resursların çatışmazlığından və eləcə də ərazidəki resursların

³² Khojaly 20. Azerbaijan National Academy of Sciences Institute of Human Rights. “Elm və Təhsil”, 2012.

kifayət qədər istifadə olunmamasından ərzaq və geyim problemləri meydana gəlir.

Ərzaq, geyim və tibbi preparatların çatışmazlığı epidemik xəstəliklərin də yayılmasına gətirib çıxarır. Afrika qitəsi bu baxımdan öndə dayanır. Asiyada, Latın Amerikasını ölkələrində də bu kimi problemlər çoxdur. 2014-cü ilin məlumatına əsasən, dünyada 852 milyon nəfərdən çox insan aclıqdan əziyyət çəkir. 1,2 milyard adam gündə cəmi bir dollarla yaşayır. Dünyada 5 yaşlı uşaqların üçdə biri lazımınca qidalanmadan əziyyət çəkir.³³ Ərzaq qıtlığı və gündəlik tələbat mallarının çatışmazlığı öz növbəsində radikal rejimlərin yaranmasına səbəb olur. Avtoritar və totalitar rejimlər, kasıb cəmiyyətlərin mövcudluğu terrorun meydana gəlməsinə səbəb olur.

Xalqlararası əlaqələr və münasibətlərin ruh sarsıntılarını yaratması

Xalqların fərqli təfəkkürü, fərqli tarixi-inkişaf ənənələri, fərqli xüsusiyyətləri, dünyaya baxışları onlar arasındakı əlaqələrdə və münasibətlərdə problemləri yaradır. Problemlər qeyri-tarazlı mühitdən meydana gəlir. Ölkələrin fərqli inkişaf vəziyyətləri də xalqlararası mədəni, iqtisadi və siyasi əlaqələrə və münasibətlərə təsir göstərir. Dünya müstəvisində disbalanslılıq daha çox özünü büruzə verir. Ola da bilər ki, bu qeyri-tarazlılıq elə inkişafı şərtləndirən vasitələr rolunu oynayır.

Dinlərin əsasını ULU Tanrıya inam və etiqad ilə mənəviyyət, əxlaq, tərbiyə təşkil edir. Lakin müxtəlif cərəyanlar və baxış fərqləri məhz dini müxtəlifliyi də meydana gətirir.

Dini baxışlar, Şərq-Qərb mədəni xüsusiyyətləri, adət-ənənə fərqləri də xalqlar arasında mədəni müxtəlifliyi yaradır. Kəskin inkişaf fərqlərindən terror formalaşır və digər

³³ 21.04.2014. Dünyanın ərzaq çatışmazlığı böhranı.
news.lent.az/news/163349

cinayətkarlıq halları baş verir. İnkişaf etmiş tərəfin kasıb tərəfə, həmçinin kasıb tərəfin inkişaf etmiş tərəfə qəsdləri baş verir. Bu baxımdan da xalqlararası əlaqələrdə ruh sarsıntıları yaşanır. İfrat eqoizm inkişaf fərqlərindən yaranır. Qərbin texno inkişafı və kapitalı Şərq cəmiyyətlərində əyrintilərə yol açır və bu da əks tərəfə qarşı kin və nifrətin yaranmasına gətirib çıxarır.

Xalqlararası əlaqələr və münasibətlərdən irəli gələn ruh sarsıntılarına səbəb olan amillər bunlardır:

- xalqlar arasında liberal və mühafizəkar baxışlar;
- dövlətlər arasında inkişaf fərqləri;
- mədəni səviyyə fərqləri;
- maddi-sosial amillər və s.

Hadisələr olaraq,

- terror aktları;
- mədəni-kütləvi tədbirlər;
- konfranslar və digər yığıncaqlar;
- təhdidləri özündə əks etdirən bəyanatlar və s.

İnformasiyanın yaratdığı depressiya vəziyyətləri

Beynəlxalq əlaqələrdə və münasibətlərdə informasiyanın rolu və əhəmiyyəti. İnformasiya dünyanı idarə edən, bu baxımdan əlaqələri tənzim edən vasitələrdən biridir. Dünyada baş verən proseslərin ayrı-ayrı məkanlarda əks olunması informasiya vasitəsilə həyata keçirilir. İnformasiya hadisələrin audio və videovisual (televiziya vasitəsilə) formada çatdırılmasını təmin edir. Hadisələrin təfərrüatı barədə ətrafı məlumatlandırır. İnformasiya cəmiyyəti strukturlaşdırır, eyni zamanda mənfi məzmununda olmaqla cəmiyyəti dağıdır. İnformasiyanın müsbət tərəfləri hadisələr barədə məlumatlar verməklə, cəmiyyəti, insanları, dövləti, onun hakimiyyətini ayıq vəziyyətdə saxlamaqdan ibarətdir. İnsanlar nəticələr

çıxarırlar. Öz fəaliyyətlərini həmin nəticələrə müvafiq olaraq müəyyən edirlər.

İnformasiya dövlətlərin daxilləri ilə xarici siyasətləri arasında əlaqə yaradır. İnformasiya beynəlxalq gərginlikləri yaradan və beynəlxalq sülhü, sabitliyi və inkişafı təmin edən vasitədir.

İnformasiya cəmiyyətin sifarişini dövlətə dövlətin siyasətinin mahiyyətini isə cəmiyyətə çatdırır. Vəziyyətlər barədə daşıyıcı funksiyaları yerinə yetirir.

İnformasiya beynəlxalq əlaqələrin sistem və strukturunun formalaşmasında mühüm rol oynayır. Beynəlxalq münasibətlərin tarazlı və qeyri-tarazlı əsaslarla formalaşmasında iştirak edir. Beynəlxalq sistemin strukturunun formalaşmasında mühüm rol oynayır.

İnformasiya beynəlxalq gərginlikləri artırır, eləcə də əksinə olaraq sülh proseslərinin yaranmasını təmin edir. Beynəlxalq sülh siyasətinin ərazilər üzrə yayılmasında iştirak edir. Hadisələrin bir qayda olaraq digər məkanlarda baş verməsi üçün stimullaşdırıcı funksiyaları yerinə yetirir.

İnformasiya daima pozitiv məlumatları çatdırmalı və çaşqınlıq yaratmamalıdır. Lakin təəssüf hissi ilə bildirmək olar ki, çaşqınlıq yaradan, depressiyaları ortaya çıxaran informasiyalar da mövcuddur. Məsələn, “New York Times” qəzeti yazır ki, Kiyev hökuməti ölkənin şərqində rusiyapərəst separatçılarla mübarizə aparır. Getdikcə artan gərginlik Ukraynaya silah yardımı göstərilməsi üçün əsas yaradır. Dövlət katibi Con Kerri, Baş Qərargah rəisi Martin Dempsey bu məsələdə israrlıdırlar. Qəzetin yazdığına görə səkkiz rəsmi şəxsin hesabatının yayılması gözlənilir, hansı ki, bu hesabatda Ukraynaya 3 milyard dollarlıq müdafiə silahları – tank əleyhinə raketlər, kəşfiyyat təyyarələri, “Humvee” texnikası və digər silahların göndərilməsi məsələsi işıqlandırılacaq.³⁴ Lakin ABŞ

³⁴ ABŞ Kiyevi silahlandırır. Bu ölkə Ukraynaya müdafiə silahları verəcək. 02.02.2015. anspress.com/index.php?a=az&nid=323041

Dövlət Departamenti bu məlumatı təkzib etdi. ABŞ Dövlət Departamentinin sözcüsü Cen Psaki bildirirdi ki, ABŞ tərəfindən Ukraynaya silah təchizatı ilə bağlı qərar qəbul olunmayıb. Bu məsələ hələ müzakirə olunur. Vəziyyət qiymətləndirilməkdə davam edir.³⁵

Digər bir depressiya yaradan məlumat ondan ibarətdir ki, məsələn, informasiya vasitələri 04 fevral 2015-ci il tarixində belə bir başlıqla çıxış edir: “Pentaqon: “Ukraynaya letal silahlar verilməsi məsələsi masadadır”. Ukraynaya konkret nə vaxt silah verilə biləcəyi haqda heç nə deməyib”. Məlumatda bildirilir ki, Pentaqonun rəsmi nümayəndəsi kontr-admiral Con Kirbinin məlumatına əsasən, ABŞ müdafiə idarəsində Ukraynaya letal (fatal, yəni öldürücü) silahların verilməsi uzun müddətdir öyrənilir və hazırda bu məsələ masadadır.³⁶

Buradan görünür ki, qlobal müharibə əhval ruhiyyəsini yaradan, eləcə də tərəflər arasında gərginliyi özündə əks etdirən məlumatlar insanların dinc yaşamaq psixologiyasını pozur.

Digər bir müharibə əhval ruhiyyəli məlumat ondan ibarətdir ki, məsələn, “İnterfax” agentliyinə istinadən verilən məlumata əsasən, 2015-ci ilin fevral ayının əvvəlində Suriyada hökumət qüvvələrinin üsyançıların nəzarəti altında olan şəhərlərə hava zərbələri endirməsi nəticəsində 44 nəfər ölüb. Onlarla mülki şəxs yaralanıb.³⁷

İqtisadi sanksiyalar və embarqolar

İqtisadi sanksiyalar və strateji məhsulların qiymətləri üzərində aparılan manipulyasiyalar dünyada əhalinin sərbəst və maddi cəhətdən yüksək səviyyədə yaşamasına mane olur.

³⁵ ABŞ Dövlət Departamenti təkzib etdi. 02.02.2015.
news.lent.az/news/192265

³⁶ Ukraynaya letal silahlar verilməsi məsələsi masadadır. 04 fevral 2015.
www.a24.az/?p=21533

³⁷ Suriyada hava zərbələri nəticəsində 44 nəfər öldü.
news.lent.az/news/192269

Məsələn, Rusiyanın maliyyə naziri Anton Siluanov 2015-ci ilin yanvar ayında Ci-eN-Bi-Ci telekanalına verdiyi müsahibədə bildirdi ki, Rusiya neftin qiymətinin düşməsi və Qərbin sanksiyaları nəticəsində 2014-cü ildə 200 milyard dollar itirib. Onun fikrincə, ən neqativ təsiri neftin qiymətinin azalması göstərmiş və bu faktor tənəzzülün əsas hərəkətverici qüvvəsi olub, sanksiyalar nəticəsində yaranan maliyyə defisiti isə 40-50 milyard dollar təşkil edir.³⁸

ABŞ dövlət katibi Con Kerri 2015-ci ilin fevral ayında (“Normand” formatının Minsk görüşündən sonra) bəyan edirdi ki, Vaşinqton Rusiyaya qarşı sanksiyaları Rusiya Minsk razılaşmasına əməl edərsə aradan qaldırmağa hazırdır. Sanksiyaların aradan qaldırılması üçün dörd şərt əsas götürülürdü: atəşin dayandırılması, bütün xarici qüvvələrin çıxarılması, sərhədlərdə Ukrayna nəzarətinin bərpa olunması və bütün girovların azad olunması. ABŞ əvvəlki Ukraynanın şərqində yaşana problemlərdə Rusiyanın birbaşa iştirakını qeyd edir.³⁹

Avropa İttifaqı da Rusiyaya qarşı tətbiq etdiyi sanksiyaları qüvvədə saxlamaqda davam edir. Məsələn, 12 fevral 2015-ci il tarixli “Normand” formatı görüşünün nəticələrini əks etdirən “Minsk” razılaşmasının bəndlərindəki şərtlərin yerinə yetirilməsinə Avropada şübhəli yanaşanlar var və bu baxımdan da Rusiyaya qarşı sanksiyaları hələlik qüvvədə saxlayır. Məsələn, görüşdən Brüssülə qayıdan və Avropa İttifaqının qeyri-formal görüşündə iştirak edən Fransa prezidenti Fransua Olland bildirdi ki, Minskdə razılıq əldə olunmasaydı, Avropa

³⁸ Rusiya, neftin qiymətinin düşməsi və Qərbin sanksiyaları nəticəsində 200 milyard dollar itirib. 30 yanvar 2015. www.itv.az/index.php/az/departament/rusiya-neftin-giymaetinini-dushmaesi-vae-gaerbin-sanksiyala-naetidzaesin

³⁹ Джон Керри назвал четыре условия снятия санкции с России. 13 февраля 2015. www.vesti.ru/doc.html?id=2350663

İttifaqı yeni sanksiyalar və yeni ölçülər götürmək məcburiyyətində qalardı.⁴⁰

Əhalinin yaşaması normal sistemlərdən asılıdır. Normal sistemlər rəvan inkişafın əsasında dayanır və müvafiq tələbatların ödənilməsinə istiqamətlənir və cavab verir.

Embarqolar (embarqo-isp.həbsqoyma, qadağan tətbiqetmə) da dövlətlərarası sülh və sabitliyə, eləcə də rəvan inkişafa zərbələr vurur. Məsələn, ABŞ-ın və Avropa İttifaqının İran neftinə (2012-ci ilin iyul-avqust aylarında tətbiq olunan embarqo) olan embarqosu, Rusiyanın Qərbin sanksiyalarına cavab olaraq 2014-cü ildə Avropa İttifaqına, ABŞ, Avstraliya, Kanada və Norveçə (kənd təsərrüfatı məhsullarına və balıq sənayesi məhsullarına olan embarqo) tətbiq etdiyi embarqo təbii ki, beynəlxalq iqtisadi münasibətləri formalaşdıran bir çox resursların ölkələrarası tranzitinə mane olur və bu maneələr mərkəzi və yan sistemə və struktura, onların normal fəaliyyətinə öz mənfi təsirlərini göstərir.

Hüquq pozuntusu

Məlumdur ki, hər bir məfhum, anlayış digər anlayışlarla qarşılıqlıdır və ayrı-ayrı ifadələrdən formalaşır. Anlayışlar sistemi meydana gətirir. Bu baxımdan da anlayışlar ümumiləşir. Hüquq da öz tərkibinə görə sistemli bir anlayışdır. Hüququn tərkibini təşkil edən elementlər qarşılıqlı olaraq hüquq sistemini, anlayışlar sistemini meydana gətirir.

Hüquq tərkib baxımından cəmiyyətdə, ailədə və dövlətdə, dövlətlərarası əlaqələr sferasında istənilən tərəfin, subyektin (şəxsin, fərdin, dövlətin, cəmiyyətin, xalqın, millətin) haqqı, o cümlədən ixtiyarı, nəyəsə münasibətdə məxsusluğu, mənsubluğu, sahibliyi, istifadəçiliyi, bu istiqamətdə vəzifəsi, səlahiyyəti, öhdəliyidir. Bir tərəfin tərkib elementləri cəm halda onun strukturunu yaradır. Bu strukturdan nəisə

⁴⁰ Анастасия Попова. Евросоюз оставил в силе антироссийские санкции. 13 февраля 2015. www.vesti.ru/doc.html?id=2350531

çatışmada hüquqlar da pozulur. Məsələn, vəzifə itəndə həmin vəzifə üzrə hüquqlar da itir. Hüquq məkana, əhatəyə, dairəyə bağlı olan bir ifadədir. Məkan, dairə, əhatə bütövlüyü hüquqları yaradır. Strukturun hər bir elementinin hüquqları mövcud olur, eləcə də cəm halda elementlər birləşərək vahid hüquq tərəfini meydana gətirir. Hüquqlar vərdiş olunmuş vəziyyətlərdə artır və azalır. Struktur tərkib, tutum baxımından azaldıqca, elementlər azaldıqca, elementlər bir strukturun başqa bir struktura keçdikcə, birinci strukturun (tərəfin, subyektin) hüquqları da azalır. Hüquq məkanı əhatə edən strukturun öz məkanı üzrə formalaşır. Məkan itəndə hüquq da azalır. Çünki həmin məkanda hüququ yaradan tərkib elementlər öz yerində itir, sayı, kəmiyyəti azalır, forma dəyişir, elementlər məkanlarını dəyişir. Azalma sayəsində funksiya da azalır. Deməli, hüququ tərkib baxımından elə elementlər yaradır. Hüququn azalması destrukurizasiyanı meydana gətirir. Bu anda sistem də dağıla bilir. Sistemin hüququ- hüququn sistemi, strukturun hüququ- hüququn strukturu kimi fikirlər hüququn tərəfinin təbiətini, bağlılığını aşkarlayır. Hüquq zamana görə dəyişir, çünki bir məkanda inkişaf gedir, digərində isə tənəzzül başlayır, bir tərəf sistemləşir, təkmil sistem formasına keçir, digər tərəf isə sistemi itirir.

Hüququn azalmasına dair bu kimi ümumiləşmiş fikirlər bildirmək olar:

-dövlətlərin ərazi itkiləri (müharibə və münaqişələrdə) onların hüquqlarını məhdudlaşdırır, çünki tələb olunan elementlər (standartlar) çatışmır;

-ərazi itkisi ilə rastlaşan dövlətlərdə hüququ təmin edən siyasi sistemlər də öz fəaliyyətlərini azaldırlar, həmin məkanlarda itirirlər;

-dövlətlər maliyyə resurslarını itirdikdə, azaldıqda hüquqlar da məhdudlaşır, çünki hərəkət və fəaliyyət də məhdudlaşır;

-hüquq məhdudlaşdıqda təminat da aşağı düşür, burada sistem öz funksiyasını azaldır, tərkibi azalan sistem əvvəlki bütöv halda fəaliyyət göstərə bilmir;

-insanlar iş yerlərini itirdikdə, maliyyə problemləri ilə rastlaşırlar, gündəlik həyat məşğuliyyətlərini itirirlər. Bu anda hüquq da məhdudlaşır; çünki sistem üçün lazım olan resurslar çatışmır;

-dövlətlər bir-birilərinə qarşı ərazi işğalları siyasətini həyata keçirirlər, nəticə etibarilə bütün sistem pozulur, beynəlxalq münasibətlərdə subyektlərin hüquq pozuntuları meydana gəlir.

Ümumiyyətlə, hüququ şərti ölçülü bir dairə kimi götürsək, hərəkətlər zamanı bu dairənin sərhədlərinin dəyişməsinə: artmasını və azalmasını görə bilərik. Kəskin artmalar və azalmalar dairəni yaradan elementlərin kəskin yerdəyişməsinə səbəb ola bilər. Hüquqların təmin olunması dairələrin kəskin dəyişməsinə səbəb ola bilmir və bu da özlüyündə sabitliyi və sülhü meydana gətirir.

Bu gün dövlətlərdə və dövlətlərarası əlaqə və münasibətlərdə hüquqların pozulması halları yaşanır. Bu da dairələrdə mövcud olan, dairələrin özlərini yaradan tərkib elementlərin kəskin dəyişmələri ilə xassələnir.

Hüququ pozan amillər insanların tələbatına yönələn resursların (bu resurslar məişət səviyyəsindən tutmuş dövlət səviyyəsinə qədər bütün struktur tərkiblərini əhatə edir) çatışmazlığıdır.

Dövlətin hüquqlarının pozulması xalqın və cəmiyyətin hüquqlarının pozuntusuna gətirib çıxarır. Dövlətin hüquqları həm daxildə pozulur, həm də beynəlxalq əlaqələrdə olarkən xarici amillər tərəfindən pozulur. Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, sistemin normal fəaliyyətini pozan daxili və xarici kriteriyalar mövcud olur. Bu kimi kriteriyalar sistemə daxil olur, yeni sintezləri və analizləri meydana gətirir. Sistemlərə daxil olan ünsürlər sistemin mövcud məkanını dəyişirlər. Bu anda pozuculuq yaranır.

II HISSƏ:

ÜMUMDÜNYA KONSTITUSİYASI-ÜMUMDÜNYA SÜLH VƏ İNKİŞAF KONSEPSİYASI –mətn

Konstitusiya

Ümumi müddəalar

Dünya ictimaiyyəti, dünya xalqları və dövlətləri

-qloballaşmanın getdikcə dərinləşdiyi bir dövrdə bəşəriyyətin hər an təhlükələrlə üz-üzə qalmasını nəzərə alaraq,

-ölkədaxili və ölkələrarası müharibələrin, münaqişələrin, böhranların hələ də baş verməsindən və acı fəsadlarından nəticələr çıxararaq,

-qlobal rəqabətin bir çox hallarda kəskin formada aparılmasından irəli gələrək, bununla da sülh, sabitlik və inkişaf üçün risqlərin çoxalmasını nəzərə alaraq,

-dünya sabitliyi, inkişafı və sülhü üçün ekoloji fəlakətlərin, ərzaq və geyim problemlərinin, həmçinin sağlamlıq problemlərinin olmasını diqqətdən keçirərək,

-dövlətlərin sürətlə silahlanmasını və hərbi bazaların, hərbi poliqonların artmasından irəli gələn risqləri hesablayaraq və silahların və hərbi birləşmələrin azaldılması istiqamətində səylərin birləşdirilməsinin vacibliyini nəzərə alaraq,

-ümumdünya dəyərlərinin qorunub saxlanılması və inkişafı naminə dünyada tarazlı münasibətlərə və əlaqələrə söykənən mühitin yaradılmasının vacibliyini dərk edərək,

-bütün dövlətlərin və xalqların dinc və sabitlik şəraitində yaşamaq haqqını anlayaraq,

Ümumdünya Konstitusiyasını qəbul edirlər.

I FƏSİL: BƏŞƏRİYYƏT

Bəşəriyyətin əsasları

Bəşəriyyətin, bəşəriyyət anlayışının, məfhumunun tərkibi, ümumiləşdirici kriteriyaları insanlardan və onların humanist əməllərindən, insanların istifadə etdikləri resurslardan, resurslara yanaşma tərzindən və insanlığa xidmətlərdən ibarətdir.

Bəşəriyyət düşüncələrdə, obrazlarda insanların ali duyğularını yüksək amallar naminə birləşdirən bir formadır, ifadə və anlayışdır. Bu baxımdan da mütləq konkret və mücərrəddir.

Bəşəriyyət və insanlar

Bəşəriyyətin əsasını ali məxluqlar kimi insanlar təşkil edirlər. İnsanlar öz davranış və əməlləri ilə bəşəriyyətin mənasını üzərə çıxarırlar. İnsanlar anlayırlar ki, bəşəriyyət onun əsas elementləri tərəfindən daxilən düşünülmən və xaricən əməl edilən bir anlayışdır, məfhumdur. İnsanlar tarixdən nəticələr çıxarmaqla mövcud və gələcək nəsillər naminə bəşəriyyətdə qurucu və yaradıcı rolunu oynayırlar. Bununla da öz-özlərinə xidmət edirlər.

Bəşəriyyət insanlığa, onların birliyinə, fərdiyyətə xeyirxah məqsədlərlə xidmət edir.

Bəşəriyyətin dərk olunması

Dünyanın hər bir sakini dərk edir ki, bəşər evladıdır. Bəşəri duyğuları qəlblərdə gəzdirmək və əməllərdə hakim etmək hər kəsin insanlıq borcudur. Bəşəri dəyər şəxsi ləyaqətləri meydana gətirir. Gələcək nəsillər naminə bəşəriyyətin mövcudluğunun ardıcılığını təmin etmək bir

vəzifə olaraq hər kəsin çiyinlərində dayanır. Hər kəs bəşəriyyətin vahid mövcudluğunun dəyərli tərkibidir. Bu prinsip bəşər evladının şüurlarında hakimdir. Bəşəri tərkibi dərk etmək **öz-özünü dərk etmək** deməkdir. Özünüdərk də insanlığı əsas obyekt kimi götürür. Bəşəriyyət bu baxımdan dərin fəlsəfi mənalara kəsb edir.

Bəşəriyyətin dərkini dərk etmə qabiliyyəti olan hər bir şəxsin onu forma və məzmun olaraq tam şəkildə, bütöv olaraq anlamasından irəli gəlir. Bəşəriyyətin dərk olunmasının əsasları insanların bəşəri dəyərlərin lazımınca istifadəsində də bürüzə verir.

Bəşəriyyətin məfhum kimi dərk olunma əhatəsi

Bəşəriyyət dünyanın və onun bütövlüyünün əsasları ilə dərk olunur. Hər kəs dərk edir ki, bəşəriyyətin maddi və qeyri-maddi irsinin qoruyucusu, yenilərinin yaradıcısı və nəsillərə ötürücüsüdür. Buradan da sağlam bəşəriyyət irsi ardıcılığı meydana gəlmiş olur.

Hər bir bəşər evladı dərk edir ki, təbiətdə, eləcə də insan qəlblərində pozitiv nə varsa, bəşəriyyətə aiddir və onun tərəqqisinə yönəlməlidir.

Bütün dünya sakinləri həm öz aralarında, həm də təbiətlə əlaqələrdə humanist addımları əldə rəhbər tuturlar. Öz amallarını dəyərlərin qorunmasına yönəldirlər. Təbiəti dəyər kimi qorumaqla bəşəriyyəti xilas etmiş olurlar.

İnsanlığa naminə bəşəriyyətin dərk olunmasında bu prinsip əldə rəhbər tutulur: *hamı dərk edir ki, hər kəs üçündür, hər kəs dərk edir ki, hamı üçündür.*

Bəşəri düşüncələr və əməllər

Bəşəri düşüncə ali və fəlsəfidir, humanist məzmunludur, özünüdərk nisbətən yüksək mərhələsidir. Bəşəri özünüdərk

obyekt kimi mərkəzində insan və onun canlı mənası dayanır. Bəşəri dərk münasibət və əlaqələrdə harmoniyanı, simmetriyanı və digər tarazlı vəziyyətləri əks etdirir.

Bəşəri düşüncələrin və əməllərin əsasları

Bəşəri düşüncələrin və əməllərin əsaslarında insanlıq, o cümlədən yaxşılıq: xeyirxahlıq, qarşılıqlı hörmət; müdriklik: mərifət, qanacaq, fəzilət, kəramət, lütfkarlıq, zahidlik, əxlaq, vicdan; inam, etibar; saf etiqad; şəxsiyyət amilləri: namus, şərəf, ləyaqət və digər bu kimi müsbət dəyərlər dayanır.

Bəşəri düşüncələrin məqsədi

Bəşəri düşüncələr və əməllər real təcrübi addımlarda pozitivliyə xidmət edir. Bəşəri düşüncələr insanlığı daima qabağa doğru, ucalığa sarı aparır. Bu düşüncələr insanların zənginləşməsinə xidmət edir. Bəşəri düşüncələr bəşəriyyəti bütöv halda dərk etməyi qarşısına məqsəd qoyur.

Bəşəriyyətin forması

Bəşəriyyət insanları və insan kollektivini humanist dəyərlərlə yaşadan, onları xeyirxah əməllərə cəlb edən, sağlam düşüncələr aşılayan, ümumiləşmiş mücərrəd və konkret bir anlayışdır.

Bəşəriyyət struktur baxımından, konkret və mücərrəd təsəvvür obyektinə olmaqla, dünyanı əhatə edən bir formadır. Burada insanlar və insanların təmasda olduqları dəyərlər əsas yer alır. Bəşəriyyətin forma kimi struktur əsaslarını, subyektiv məzmununu və mövcudluğunu xalqlar, millətlər, dövlətlər, ümumilikdə bütün insanlar təşkil edir. İnsanların təbiətlə təmas formaları da bəşəriyyətin tərkibindədir.

Bəşəriyyətin forma və məzmununun əks olunduğu məkanlar

Bəşəriyyət məzmun və forma etibarilə insan əməllərində əks olunur. Dünyada yaşayan çoxlu sayda xalqlar, millətlər, mövcud olan dillər, dinlər, adət-ənənələr, yaradıcılıq və quruculuğun tərkibi olan incəsənət və ədəbiyyat bəşəriyyətin subyekt və obyekt, eləcə də vasitələr etibarilə struktur məzmununu təşkil edir.

Bəşəriyyətin təşkili əsasları

Bəşəriyyət ona xidmət edən və onun xidmət etdiyi obyekt və subyektlərdən, vasitələrdən, element və ünsürlərdən təşkil olunur.

Bəşəriyyətin sərhədləri horizontal olaraq dünya məkanını əhatə edir, üfiqi olaraq isə sərhədlərsizdir, yəni, qəti və mütləq son sərhəddi yoxdur. Bəşəriyyət anlayışı insan əxlaqına, tərbiyəsinə və mənəviyyətinə uyğun şəkildə, eyni zamanda sistem daxili məkanda daima genişlənir.

Bəşəriyyətin qorunmasında ali məqsəd insanlığı qorumaqdan və xidmətlərini faydalı istiqamətlərə yönləndirməkdən ibarətdir.

Bəşəriyyətin məzmunu

Bəşəriyyət şüurlarda, düşüncələrdə universal və məxsusi kriteriya olaraq insanların ali məxluqlar kimi dəyərlərini şərtləndirir. Bəşəriyyətin məzmunu insanların insanlara layiqli xidmətlərində büruzə verir. Bəşəriyyət anlayışı insanları bir araya toplayır. Onların məram və məqsədlərini birləşdirir. Xidmət amallarını sistemləşdirir. Bəşəriyyətin məzmunu ali formada insanlıqdadır. İnsanların humanist davranışları bəşəriyyətin formalaşmasının məzmununu təşkil edir.

Bəşəri ideallar dövlətləri, xalqları, ümumən insanları qoruyur. Onların ruhən zənginləşməsinə xidmət edir.

Bəşəriyyətə xidmətlərin əsasları

Bəşəriyyətin əsas məzmunu insan mənəviyyatında cəmləşir. İnsan öz mənəvi keyfiyyətləri ilə bəşəriyyətə layiqli xidmət edir. Mənəviyyatın təmini tərkibi əməllərdə birləşir. Bəşəri düşüncələr və ali duyğular şəxsiyyətin formalaşmasının bazasında dayanır.

İnsanlar, xalqlar və dövlətlər arasında yüksək münasibət və rəvan əlaqələr bəşəri inkişafın təməl prinsiplərini təşkil edir. Bəşəri inkişafın əsasları ədalətli davranışda əks olunur. Ədalətli davranış bəşəri dəyərlərin (bəşəri fəzilətin) yaranmasına rəvac verir.

Bəşəri dəyərlər

Bəşəriyyət ali dəyərdir və hər kəs, hər bir tərəf bu dəyərin həm daşıyıcısı, həm də istifadəçisidir. İnsanlar bəşəriyyətin dəyərlərinə xidmət edir və dəyərlərdən istifadə edirlər. Bəşəriyyətin dəyərləri insanların özləri tərəfindən zənginləşir.

Cəmiyyətlərin, dövlətlərin inkişafı elə bəşəriyyətin tərəqqisinə xidmət edir. Bəşəriyyət o halda daha yüksək dəyərləli olur ki, insanlar öz aralarında münasibətləri və əlaqələri rəvan əsaslarla qururlar. İnsanların rəvan münasibətləri dövlətlərarası əlaqələrə də şamil olunur.

Bəşəri dəyərlərdə insanların təbiətlə, təbiət canlıları ilə əlaqələri də cəmləşir. Bu baxımdan bəşəriyyətdə insan və onun təbiətdəki pozitiv rolu mərkəzi hesab olunur.

Bəşəri haqlar

Bəşəriyyət subyektinin bəşəri dəyərlərdən istifadə haqqı vardır. Bəşəriyyət özündən istifadə edən bir forma və məzmundur.

Dünyada azad və sərbəst yaşamaq, dünyanı sərbəst və dinc şəraitdə görmək, dünya nemətlərindən, maddi-mədəni irsindən faydalanmaq hər kəsin bəşəri haqqıdır.

Bəşəri haqlar ali duyğuların vəhdətindən və ali dəyərlərdən meydana gəlir. Bəşəri haqları insanlar həm öz məmləkətlərində, həm də beynəlxalq aləmdə əldə edirlər.

Bəşəriyyətin dərk olunmasında ailələrin və cəmiyyətin rolu

Bütün ailələr və məktəblər, cəmiyyətlər və strukturlar evladları bəşəri ruhda tərbiyə edirlər və onlarda bəşəri xarakteri formalaşdırırlar. Ailələr və cəmiyyət strukturları bəşəriyyətin mahiyyətini, bu yöndə vəzifə və öhdəlikləri sistemli olaraq təbliğ və təşviq edirlər. Bəşəriyyətin dərk olunmasında qarşılıqlı hörmət prinsipi əsas götürülür.

Bütün cəmiyyətlərdə bəşəri amallar və duyğular naminə ayrı-seçkiliyin və qeyri-insani qəddar hərəkətlərin bütün formaları qadağan edilir.

Bəşəri dəyərlərdən istifadə

Bəşəriyyət təbiət üzərindəki maddi və qeyri-maddi sərvətlərdən, sərvətlərin yaratdığı, özündə əks etdirdiyi dəyərlərdən ibarətdir. Bəşəri dəyərlərə həm insanlar, həm də onların əl və zehni əməyi aiddir. Bəşəriyyət ümdə və universal dəyərdir ki, ondan hər kəs fərdi qaydada faydalanmaq haqqına malikdir. Bu haqq özündə vəzifələri və öhdəlikləri də müəyyən edir. Haqq vəzifə və məsuliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Bəşəri dəyərlərdən istifadə tarazlı prinsiplərə söykənir. Maddi nemətlərdən istifadə pay bölgüsünə əsaslanır. Hər kəsin mövqeyi, statusu ona lazımi dəyərləri bəxş edir.

Bəşəriyyətin azadlığı

Bəşəriyyət azaddır. Bəşəriyyətin azadlığı elə insanların, xalqların və onların siyasi qurumları olan dövlətlərin azadlığında təcəssüm olunur. Bəşəriyyətin azadlığı elə insan fəaliyyətinin azad məzmununa və sərbəstliyinə bağlıdır. Bəşəriyyətin azadlığı insanların dəyərli məxluq kimi yaşamalarını əsas məqsəd kimi qarşıya qoyur.

Bəşəriyyətin azadlığı maddi-mənəvi dəyərlərdən dinc şəraitdə və sərbəst qaydada istifadədə özünü təsdiq edir. İnsanların dünya sərvətlərindən, dünya irsindən azad və sərbəst istifadə etmələri də elə bəşəriyyətin azadlığını əks etdirir.

Bəşəriyyətin azadlığı sülh, sabitlik və harmonik inkişaf kriteriyalarına söykənir.

Bəşəri ləyaqət

Bəşəri ləyaqət özündə tərkib elementlərin (subyektlərin) mənəvi keyfiyyətlərini əks etdirməklə, bəşəri dəyərin tərkibidir. İnsanların ləyaqəti elə bəşəri ləyaqətin əsaslarını yaradır.

Bəşəri ləyaqətə cəmiyyətlərin, dövlətlərin və xalqların da ləyaqəti aid edilir.

Bəşəri ləyaqətin qorunması

Bəşəri ləyaqət insanlar, xalqlar, dövlətlər və cəmiyyətlər tərəfindən, eləcə də beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən qorunur.

Bəşəri ləyaqətin qorunması formaları insanlar, cəmiyyətlər və dövlətlər tərəfindən müəyyən olunur. Bəşəri bütövlüyün sağlam saxlanması bəşəri ləyaqətin qorunması üçün əsasları meydana gətirir.

Bəşəri ləyaqətin qorunmasında humanizm prinsipləri böyük rol oynayır.

Dövlətlər birlikləri bəşəri ləyaqətin qorunmasında məsuliyyət daşıyırlar.

Bəşəri ləyaqətin faydası bəşəri dəyərlərdən sağlam şəkildə istifadədən ibarətdir.

Bəşəri vəzifələr və öhdəliklər

Hər bir dünya sakininin üzərinə müəyyən vəzifələr düşür. Bu vəzifələr dünyanın bütövlüyünün dəyər olaraq qorunmasına çalışmaqdan ibarətdir. Bəşəri vəzifələr insanlığın, insani dəyərlərin və keyfiyyətlərin bütün ölkələrdə qorunmasından ibarətdir. İnsanlar qarşısında duran bəşəri vəzifələr və öhdəliklər bunlardır: *bəşəriyyətə dəyər olaraq yaradıcılıq və quruculuq məhsullarını baxış etmək, bəşəriyyəti zənginləşdirmək; bəşəriyyətin yaradıcılıq və quruculuq irsindən faydalanmaq və onu qorumaq, gələcək nəsillərə sağlam qaydada ötürmək; bəşəriyyətin rəngarəngliyini təbii qəbul etmək və müxtəlifliklərlə barışmaq; müxtəlifliklərin yaranmasına çalışmaq və müxtəlifliklərin yaranmasında və istifadəsində iştirak etmək; bəşəri bütövlüyü pozmammaq; bəşəri ideyalarla yaşamaq və ideallığı lazımı səviyyədə qorumaq; bəşəri ideyaları xəyallıqdan reallığa, praktiki əmələ çevirmək; bəşəri zövqü təbiət zövqü ilə həmahəngləşdirmək. Ümumiyyətlə, vəzifələr və öhdəliklərin icrası zamanı ədalət, saflığı, incə duyğuluğu, qəlbumşaqlığını əldə rəhbər tutmaq. Birlilik, bütövlük bu birləşmədə, plürallıq, tolerantlıq, liberallıq və mühafizəkarlıq (burada dəyərlərin qorunması) kimi prinsipləri öndə saxlamaq.*

Bəşəriyyətin qorunmasında və inkişafında dövlətlərin rolu

Dövlətlər bəşəriyyət üçün böyük potensialdır. Onu zənginləşdirmək imkanlarına malik olan siyasi strukturlardır.

Dövlətlərin üzərinə düşən əsas vəzifə insanlığı və bəşəriyyəti qorumaqdan və onu dəyər kimi nəsillərdən-nəsillərə

ötürməkdən ibarətdir. Dövlətlər bəşəri dəyərləri bütöv halda qorumaq məqsədilə öz sakinlərinin ölkələrdən-ölkələrə asan yollarla və sərbəst qaydada gediş-gəlişini təmin etməkdə borcludurlar.

Bəşəri nemətlərdən istifadə, yeni dəyərlərin yaradılması, dəyərlərin qorunması və mühafizəsi dövlətlərin başlıca vəzifə və funksiyalarını təşkil edir.

Bəşəri öhdəliklər bəşəri vəzifələrlə həmahəngdir və oxşar mənalar kəsb edir, bir-birini tamamlayır.

Dövlətlər bəşəri dəyərlərin qorunmasında məsuliyyət daşıyırlar və bu baxımdan bütün xalqları, bəşəri irsi və bəşəri sərvətləri qorunması zəruri olan dəyər kriteriyaları və vasitələri kimi qəbul edirlər.

Bəşəri dəyərlərin təbliği və təşviqi

Hər bir dövlət öz vətəndaşına, əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə bəşəri dəyərləri təbliğ edir. Onlara milli dəyərlərin həm də bəşəri dəyərlərin tərkibi olmasını anladır. Dövlətlər bəşəri dəyərləri yalnız sülh və sabitlik, eləcə də tərəqqi məqsədilə qoruyurlar. Bəşəri dəyərlər naminə müharibələrə, münaqişələrə və digər gərginlik yaradan aktlara yol verilmir.

Bəşəri dəyərlərin təşviqi üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur.

Bəşəri dəyərləri ailələr və cəmiyyətlər, sosial aparat, bütün institutlar, təşkilatlar və təsisatlar qorumaqda borclu olurlar.

Bəşəriyyətin qorunmasında birlik və həmrəylik prinsipləri

Bəşəriyyət (*dünyanın bütün sakinləri, xalqları, dövlətləri, cəmiyyətləri və onların içərisində olan digər əlaqə formaları və dəyərləri*) universal dəyərdir ki, bu dəyərlərdən fərdi və kollektiv şəkildə yararlanmaq elə bəşəriyyətin qorunması və

inkişafından asılıdır. Hər kəs bəşəri dəyərləri qorumaqda borcludur. Bəşəriyyətin qorunmasında dövlət xalqına, cəmiyyətinə, cəmiyyət və xalq da dövlətinə arxalanır. Bəşəri məqsədlərdə dövlət-xalq birliyi formalaşdırılır. Sakinlər bəşəri dəyərləri qorumaq üçün öz dövlətlərinə yardımçı olurlar. Yardımçılıq hər kəsin üzərinə düşən vəzifəni layiqincə yerinə yetirməsində təsdiqini tapır.

Bəşəri ləyaqət hər kəs tərəfindən qorunur və özündə humanizm əsasları ilə xalqın, dövlətin, cəmiyyətin, fərdin ləyaqətini əks etdirir.

Bəşəriyyətin qorunması adı ilə onun makro və mikro əsaslarla qorunması başa düşülür.

Bəşəri vicdan

Bəşəri vicdan bütün dünya dinlərinin qardaşlığında, həmrəyliyində və bütövlüyündədir. Dini etiqad tam sərbəstdir, insan azadlığının azad inamın və vicdanın tərkib hissəsidir. Hər kəs istədiyi dinə etiqad edir. Dinlərin bərabərliyi dövlətlər tərəfindən də qəbul olunur. Dövlətlər dini dialoqlar təşkil edirlər. Bütün dünya üzrə tolerantlıq məhz bəşəri vicdanın bütövlüyünü əks etdirir.

Bəşəri birliyin yaranmasında mədəni, ictimai və sosial tərbiyə amili

Bəşəri birliyin yaranması və qorunması hər bir şəxsın, xalqın, dövlət və cəmiyyətin ümdə borcudur, vəzifəsidir.

Xalq, dövlət, cəmiyyət, ailə, fərd ayrı-ayrılıqda və birlikdə bəşəri birlik üçün qarşılıqlı tərbiyələndirici funksiyanı yerinə yetirir.

Bəşəri tərbiyənin əsası bəşəri dəyərləri bütöv halda qorumaqdan və onu gələcək nəsillərə sağlam çatdırmaqdan ibarətdir.

Bəşəri tərbiyənin məqsədi insanlar arasında destruktivliyi yox, konstruktiv olmanı aşılamaqdan ibarətdir.

Faydalı əməklə məşğul olmaq və dəyərli fəaliyyətin əsaslarını formalaşdırmaq bəşəri tərbiyənin ümumiləşdirici əsasıdır.

Bəşəriyyətin tərəqqisi

Bəşəri dəyərlərin səmərəli istifadəsi və qorunması məqsədilə bəşəriyyətin inkişafı və yeni ideallığın, yeni dəyərlərin meydana gətirilməsi hər kəsin vəzifə borcudur.

Bəşəri dəyərlərin inkişafında dövlətlər və xalqlar arasında olan münasibət və əlaqələrdə ədalət və qarşılıqlı yardımların göstərilməsi prinsipləri əsas götürülür.

Bəşəriyyətin tərəqqisi onun çiçəklənməsində, sülh və sabitlik vəziyyətində əks olunur.

Bəşəri birliyin faydası

Bəşəri birlik dünya sərvətlərindən bərabər əsaslarla yararlanmaqla, sülh və sabitliyin, dinamik inkişafın qorunması ilə yanaşı, insanların, xalqların, dövlətlərin və cəmiyyətlərin sosial-siyasi apatiya (apatiya- laqeyidlik, fəaliyyətsizlik) yaşamalarının qarşısını alır.

Bəşəri birlik insanlıq üçün faydalı olan ümumi potensialı artırmaq məqsədini güdür.

Özündə insanları, xalqları, cəmiyyətləri və dövlətləri birləşdirən bəşəri birlik istedad və qabiliyyətlərin, yaradıcılıq və quruculuqların birləşməsinə böyük potensial təşkil etməsinə şərait yaradır.

Bəşəri birlik fərdi qaydada dövlət, xalq, cəmiyyət və insan üçün ən böyük dəyərlərdir, onun firavan və xoşbəxt yaşamasının əsas zəmanətçisidir.

Bəşəri birliyin potensialı fərdi potensialdan daha üstündür və birlikdən fərd daha yüksək səmərələr əldə edir. Fərd bəşəriyyətə xidmət edir.

Bəşəriyyəti korlayan, ona zərbələr vuran amillərdən imtina

İnsanlar bəşəri amallar və ülvü nemətlərdən istifadə naminə, ümumilikdə humanizmdən faydalanmaq məqsədilə bəşəriyyəti korlayan, onu dağıdan bütün ünsürlərdən imtina edirlər: işgəncələrin, zorakılıqların, zülmkarlığın, digər qeyri-insani və qəddar hərəkətlərin formaları qadağan edilir və onların səbəbkarları cəzalandırılır.

İnsanlar hamılıqla dərk edir ki, bəşəriyyət yalnız pozitiv konstruktivlikdə özünün faydalarını verə bilər.

Bəşəriyyətin hüquqları

Bəşəriyyət dəyər olaraq hüquqlardan ibarətdir və hüquqlara məxsusdur. Bəşəriyyətin hüquqları onun mövcudluğunun əsaslarında öz əksini tapır. Bəşəriyyətin hüquqları onun tərkibini təşkil edən bütün subyektlərin (tərəflərin) haqlı mövqelərində və fəaliyyətində əks olunur.

İnsanların bütün fəaliyyətində bəşəriyyət öz hüquqlarını qoruyur və inkişaf etdirir.

Bəşəriyyətin hüquqlarının təmin olunması

Bəşəriyyətin hüquqlarının təmin olunması fəaliyyəti özündə onun tərkibini təşkil edən elementlərin, o cümlədən insanların, xalqların, onların dövlətlərinin və cəmiyyətlərinin tərəflər olaraq hüquqlarının təmin olunmasından ibarətdir.

Bəşəriyyətin hüquqları həm cəm halda insanlar tərəfindən qorunur, həm də hüquq sərhədləri prinsipləri ilə insanların təmsil olunduqları fərdi və kollektiv formada təmin edilir.

Bəşəriyyətin hüquqları nizamlama prinsipləri ilə təmin olunur. Burada hər bir tərəfin öz hüquqları mövcud olur ki, bu da potensial hesabına formalaşır.

Bəşəriyyətin hüquqlarının təmin olunmasında məsuliyyət amili

Bəşəriyyətin hüquqlarında əsas məsul tərəf kimi dövlətlər, xalqlar və insanların cəm halda özləri iştirak edirlər. Bəşəriyyətin hüquqlarının qorunması və təminatı dəyərlər əldə etmək və qorumaq prinsiplərinə söykənir.

Bəşəri prinsiplərin pozulmasında məsuliyyət elə insanların öz üzərlərinə düşür.

II FƏSİL: DÜNYA

Dünyanın əsasları

Dünya struktur baxımından dövlətlərin daxilindən, daxili aparatından və daxillərinin cəmindən ibarətdir. Dünya həm də dövlətlər birliyinin təcəssümüdür. Burada dövlətləri təşkil edən elementlərin cəmləşmiş forması mövcuddur.

Bütün dünya sakinləri, dövlətlər, xalqlar dünyanın tərkib hissələrini təşkil edir.

Şəxslər, onların təmsil olunduqları xalqlar və onların fəaliyyəti dünyanın canlı obrazını yaradır.

Ümumdünya birliyinin əsasları

Dünya onun üzvü olan, onun tərkibini təşkil edən xalqların və dövlətlərin səmimi birliyində, həmrəyliyində və əməkdaşlığında vahiddir, birdir. Dünya birliyi zəngindir. Vahid dünya strukturu xalqların əlaqələr harmoniyasında özünü təsdiq edir. Dünya birliyi dövlətlərin vahid məzmunlu quruluşuna əsaslanır. Dövlətlərin cəmləşməsi amili xalqların qəlblərini birləşdirir.

Dünyada xalqların ləyaqəti

Dünya xalqları ləyaqətlərini təcəssüm etdirirlər.

Hər bir xalqın ləyaqəti, hər bir dövlətin şərəfi həm də onun vahid dünya birliyinin layiqli üzvü olmasında əksini tapır.

Dünya birliyi hər bir xalqın ləyaqətini qorumaq funksiyasına malik olur.

Hər bir xalqın ləyaqəti digər xalqlar və xalqlar birliyi tərəfindən qorunur. Ləyaqət qarşılıqlı hörmətin əsas obyektı və predmetidir.

Dünya vahidliyinin qorunması zərurəti

Heç bir şəxs sosial ünsiyyət ünsürü olmaq baxımından öz cəmiyyətindən və dünyadan təcrid olunmuş formada yaşaya bilməz.

İnsanların qloballaşma şəraitində yaşaması üçün tələb olunan resurslar bütün dünya üzrə səpələnmişdir. Bu baxımdan da dünyanın bütövlüyünü qorumaq və inkişaf etdirmək zəruridir.

Bəşəri sərvətlərdən birgə istifadə ümumdünya birliyi üçün vacib şərtidir. Dünya vahiddir və hər bir xalq və onun nümayəndəsi, xalqı təmsil edən dövlət vahidliyi qorumaqda mühüm vəzifələrə, funksiya və öhdəliklərə malikdir. Bəşəri sərvətlər əsasən ümumdünya bütövlüyü üçün universal paydır. Hər bir xalq bu universalıqdan yararalanmaq haqqına malikdir.

Dünya vahidliyinin qorunması onun bütövlüyünü təmin edən birgə mübarizədən asılıdır. Bu mübarizədə hər kəsin çiyinləri üzərində vəzifə və məsuliyyət dayanır. Mübarizənin məqsədi rəngarəngli vahidliyə xidmət etməkdən ibarətdir. Mübarizə yalnız sülh və inkişafa yönəlməli, xeyirxah məqsədləri əsas götürməlidir.

Dövlətlərin xalqları qarşısında məsuliyyəti

Ümumdünya birliyinin qorunması və inkişafı naminə xalqların birliyinin yaradılması vəzifəsini və öhdəliyini dövlətlər öz üzərlərinə götürürlər. Dövlətlər xalqlarının birləşməsində, əməkdaşlığında, mədəni-sosial ineqrasiyasında məsuliyyət daşıyırlar.

Dövlətlər öz xalqlarını bəlalara sürükləyirlər, o cümlədən müharibələrə, münaqişələrə sövq edirlər, mənfi əməllərə, cinayətə təhrik edirlər, cinayət əməllərinin törədilməsində təbliğat və təşviqata əl atırlar.

Dövlətləri xalqlarının firavan yaşamaları düşündürür və xoşbəxtliyi təmin etmək onların ümdə borcudur.

Dünyada şəxsin azadlığı

Yaşından, cinsindən, irqindən və milliyyətindən asılı olmayaraq, dünyanın hər bir sakini azaddır. Dünya sakininin azadlığı şəxsin həm öz ölkəsində, həm də dünyada sərbəst və azad yaşamasında özünü təsdiq edir. Şəxsin azadlığı onun azad fəaliyyət göstərən bioloji, sosioloji, mədəni-siyasi ünsür olmasında təsdiqini tapır.

Dünya sakininin azad olmasını həm vətəndaşı olduğu dövlət, həm də bütün dünya birliyi təmin etməyə borcludur.

Azadlığın təmin olunması üçün dünya birliyi əllərindən gələni edir və öz resurslarından səmərəli istifadəni əsirgəmir.

İnsanların mənəviyyəti

Hər bir dünya sakini və hər bir dünya xalqı mənəviyyət ünsürüdür və mənəviyyət daşıyıcısıdır. Bütün dünya sakinlərinin və xalqlarının mənəvi dəyərləri dövlətlər və cəmiyyətlər tərəfindən fərdi və kollektiv şəkildə qorunur.

Dünya dövlətlərinin cəmiyyətləri mənəvi dəyərlərini qorumağı özlərinə borc bilirlər.

Hər bir dünya sakininin şəxsiyyəti və ləyaqəti həm doğulduğu ölkənin hakimiyyəti, həm də digər ölkələrin hakimiyyətləri tərəfindən qorunur.

Dünya sakini bəşəri olduğuna görə ləyaqəti, namusu, şərəf və vicdanı da bəşəri miqyasda qorunur. Hər bir şəxsə bəşəri əsaslarla hörmət olunur.

Dünya üçün vahid valyuta

Dövlətlər öz aralarında iqtisadi fərqləri azaltmaq məqsədilə həm də vahid dünya valyutasını tətbiq edirlər.

Vahid valyuta milli valyuta ilə təxminən eyni dəyerdə (məzənnə arasında kəskin fərqlər yaşanmır) olur və geniş istifadə edilir.

Dövlətlər dünyanın iqtisadi inkişafına nail olmaq və iqtisadiyyatı vahid əsaslarla tənzim etmək məqsədilə həm də vahid valyutanı tətbiq edirlər.

Dünya gerbinin və bayrağının təsis olunması

Dövlətlər dünya bayrağını və gerbini təsis edirlər. Gerb və bayraq bütün dövlətlərin milli bayraqları və gerbləri ilə yanaşı dayanır.

Dövlətlərin bayraqları üzərinə dünya bayrağının rəmzi əlavə olunur.

Ümumdünya himninin bəstələnməsi və səsləndirilməsi

Ümumdünya himni həmrəyliyin və birliyin əsas rəmzidir.

Beynəlxalq tədbirlərdə birlik və həmrəylik rəmzi olaraq yalnız ümumdünya himni səsləndirilir. Yerli tədbirlərdə isə milli himndən sonra ümumdünya himni səslənir.

Dövlət sərhədlərinin rəmzi mənə kəsb etməsi

Dövlət sərhədləri mütləq olmaqla, həm də rəmzi mənə kəsb edir. Dövlətlər aralarında sərhəd rejimləri yumşaq mənalar daşıyır. Sakinlərin dünyada sərbəst gəzintiləri sərhədlərin rəmzi mənalar kəsb etməsində büruzə verir.

Dünya anlayışının insanlar üçün əhəmiyyəti

Dünya anlayışı insanları düşüncələri ilə vahid amallar uğrunda birləşdirir. Dünya anlayışı şüurlarda insanların və xalqların fərqliliyini və bundan irəli gələrək birliyini yaradır.

Dünya anlayışı insanların ümumdünya dəyərlərindən birgə istifadə etmək haqlarını meydana gətirir. Bu anlayış ümummüstəvidə hər bir xalqın və dövlətin, hər bir fərdin yerini və statusunu formalaşdırır.

III FƏSİL: İNSAN HÜQUQLARI

İnsan hüquqlarının əsasları

İnsan hüquqları insanlara ULU Tanrı və təbiət tərəfindən verilən təbii haqlardır.

İnsan hüquqları özündə ixtiyar, sahiblik, mənsubiyyətlilik, məxsusluq və istifadə, faydalanma və dəyərlənmə, məsuliyyət kimi kriteriyaları birləşdirir.

İnsan hüquqları özündə xalqların, dövlətlərin, cəmiyyətlərin hüquqlarını cəmləşdirir.

İnsan hüquqları insanların maddi-mənəvi hüquqlarının, səlahiyyətlərinin cəmindən ibarətdir.

İnsan hüquqlarının faydası

İnsan hüquqları insanlara bütün münasibət və əlaqələrdə haqlar verir.

İnsanların cəmiyyətlərdə və dövlətlərdə münasibətlərinin əsaslarını nizama salır və ölçülər, hədlər müəyyən edir.

İnsan hüquqlarının tarazlı təminatı insanların maddi-mənəvi maraqlarını qoruyur, onların firavan yaşamalarını təmin edir.

İnsan hüquqları insanların şəxsiyyət kimi formalaşmalarını yaradır. İnsanlara ictimai-siyasi və mədəni statuslar verir.

İnsan hüquqlarının qorunması

İnsan hüquqları insanların özləri tərəfindən qorunur.

İnsan hüquqlarının qorunmasında əsas məsuliyyət dövlətlərin üzərlərinə düşür.

Hər bir xalqın nümayəndəsinin hüquqlarının qorunması və təminatı başlıca məqsəd və prinsioləri təşkil edir.

İnsan hüquqlarının əks olunduğu sahələr

İnsanların iştirak etdikləri bütün sahələr onların hüquq sahələridir. Hüquq sahələri insanların fəaliyyətini və maraqlarını cəmləşdirir.

Hüquq sahələri universal və məxsusi sahələrdən ibarətdir.

Qeyri-insani və qəddar hərəkətlər

İnsanlığa qarşı yönəlmiş, insanların həyatlarını məhv edən, onların şəxsiyyətini və ləyaqətlərini alçaldan istənilən hərəkətlər, vəhşiliklər qeyri-insani və qəddar hərəkətlər hesab olunur.

IV FƏSİL: DÜNYA XALQLARI

Xalqın yaranması

Xalq müəyyən bir coğrafi ərazidə məskunlaşan və eyni dildə danışan tayfalardan, onların birləşməsindən formalaşır. Xalqların yaranmasında torpaq, və ərazi amili də mühüm rol oynayır.

Dünya üzrə xalqların yayılması

Xalqların dünya üzrə yayılması sərbəstlik, azad hərəkət prinsipinə söykənir. Yerdəyişmə proseslərinin tənzimlənməsi insanlığa söykənir. Dünyanın yaşayış üçün yararlı olan istənilən ərazisində hər bir xalqın və onun müəyyən bir qisminin toplu və ya da pərakəndə halında yaşamaq haqqı vardır.

Dövlətlərin xalqların yayılmasına münasibəti normal olur və dövlətlər yayılma prosesində yardımçı olurlar, prosesi dəstəkləyirlər.

Xalqların qarışması

Çoxtərkiplilik və mərkəzi fikirlərdə insanmərkəzlilik naminə xalqların qarışması labüddür. Qarışıq xalqlar cəmiyyətlərinin mövcudluğu bəşəriyyətin ən böyük nailiyyətlərindən biridir.

Xalqların qarışması bəşəri potensialı yaratmaqla yanaşı, sülh və sabitliyin, eləcə də tərəqqinin bazasını meydana gətirir.

Xalqların qarışması ifrat milli eqoizmin qarşısını alır.

Qarışıq xalqlar cəmiyyəti firavanlığın və əmin-amanlığın bazasında qərarlaşır.

Xalqların mövqeyi və statusu

Dünya xalqlardan ibarətdir. Hər bir xalq müxtəlif sayə, cəmiyyətə və fərqli inkişaf tarixinə xasdır. Dünyada hər bir xalqın öz mövqeyi mövcuddur. Hər hansı bir xalqın soyqırımlar və assimilyasiya yolu ilə yer üzündən və tarixdən silinməsi dünyanın mənzərəsinə ən böyük zərbə olar. Çünki hər bir xalq dünyanın formalaşmasında mühüm rola malikdir. Hər bir xalqın ədəbiyyatı, mədəniyyəti, adət-ənənələri mühüm dəyərləri verir. Elementlər qarşılıqlı mübadilə şəraitində zənginləşir. Xalqlar dünya mədəniyyətinin rəng çalarlarıdır.

Hər bir xalqın mövqeyi onun öz məkanında və beynəlxalq arenada fəaliyyəti ilə formalaşır.

Dünyanın bütün xalqları statusludur. Status mədəniyyətdən, o cümlədən, dil, din, ədəbiyyat və dini etiqaddan formalaşır. Statusların müəyyən olunmasında xalqların dövlətləri də böyük rol oynayır.

Xalqların taleyi

Hər bir xalqın taleyini həm özü, həm də digər xalqlar müəyyən edir. Bir xalqın taleyinin digər xalqlar tərəfindən müəyyən olunması qarşılıqlı hörmətdən asılı olur. Xalqın taleyinin müəyyən olunması onun mövqeyi və statusu ilə əlaqəli olur. Xalqların mövqeyi və statusunda onların taleyi təsbit və təmin olunur.

Xalqlara qarşı məsuliyyət

Bütün xalqlar öz talelərində ilk növbədə özləri məsuliyyət daşıyırlar. Ona görə də xalqlar öz dövlətlərini digər dövlət və xalqlara qarşı hörmət etməyə məcbur etməlidir.

Hər bir xalqın taleyində həmçinin başqa xalqlar məsuliyyət daşıyırlar. Böyük xalqlar kiçik xalqlara hörmət qoyurlar.

Onların ərazilərindən çirkli məqsədlər, məkanlarındakı sərvətlərindən xain niyyətlər, dövlətlərindən isə məkirli siyasət üçün istifadə etmirlər. Kiçik xalqlar da böyük xalqların maraq və mənafeələrini nəzərə alırlar. Kiçik xalqlar böyük xalqları dünya əlaqələri sistemində bir növ himayəçi, yardımçı kimi görürlər.

Hər bir xalqın taleyi sülh, sabitlik və inkişaf tendensiyaları ilə bağlıdır.

Xalqların talelərinin müəyyən olunmasında dövlətlərin rolu

Xalqların talelərinin müəyyən olunmasında və firavan yaşamalarında dövlətləri məsuliyyət daşıyırlar. Heç bir dövlət və onun hakimiyyəti öz xalqını bəlalara sürükləmir. Tərəqqi, sosial-rifah və xoşbəxt həyatın təmini dövlətlərin xalqları qarşısında duran əsas vəzifəsinə çevrilir. Dövlətlər arasındakı rəqabət nəticələr etibarilə zərərlərə, zorakılığa yox, yalnız dinc məqsədlərə xidmətlərə yönəlir.

Dövlətlər digər xalqları və onların dövlətlərinin mövcudluğunu və yaşamaq haqqını qəbul edərək, manipulyasiyadan istifadə etmirlər.

Xalqların talelərinin müəyyən olunması məsələsində böyük dövlətlərin məsuliyyəti

Bəşəri sərvətlərin bərabər əsaslarla istifadəsində, bu baxımdan da taraz bölünməsində böyük dövlətlər daha çox məsuliyyət daşıyırlar.

Böyük dövlətlər öz potensiallarından istifadə edərək kiçik xalqların talelərinin müəyyən olunmasında onlara dəstək olurlar. Lakin bu potensial böyük dövlətlərə kiçik xalqlara və onların dövlətlərinə təzyiq göstərmək haqqı vermir.

Böyük dövlətlər kiçik dövlətlərə himayədarlıq etməkdə məsuliyyət daşıyırlar.

Böyük dövlətlər dünya müharibələrinin baş verməsində və kiçik xalqların müharibələrə sürüklənməsində məsuliyyətə malikdirlər.

Xalqlararası münasibət

Xalqlararası münasibət və əlaqələr yalnız bəşəri dəyərlərin yaranması üçündür.

Xalqlar ərazi iddialarına düşmərlər və müharibələrə və ərazi işğalları məqsədilə digər qəsbkar əməllərə əl atmırlar. Xalqlar bir-birilərinin sərvətlərindən dinc məqsədlər üçün istifadə edirlər ki, bu da ümumilikdə bəşəri məqsədlərə xidmətlərə yönəldilir və qarşılıqlı inam və etiqad prinsipinə söykənir.

Bir xalqın məskunlaşdığı ərazi öz maddi-mədəni irsinə görə həm də digər xalqların istifadəsi üçün müəyyən olunur.

Xalqların təşkilatlanması

Xalqlar dövlətlərini yaradırlar və təşkilatlanırlar. Burada əsas məqsəd hakimiyyətin bir qrupuna xidmət etmək yox, ümumən insanlara, bəşəri dəyərlərə xidmət etməkdən ibarət olur.

Xalqlar beynəlxalq təşkilatları o halda və o məqsədlə yaradırlar ki, həmrəyliklərini və sabit, dinamik inkişaf edən həyatlarını təmin edə bilsinlər. Beynəlxalq təşkilatlar əlaqələr sistemində gərginlik üçün təşkil olunmur, təzyiqlər siyasəti həyata keçirilmir.

Xalqların təşkilatlanmasında bu kimi məqsədlər əsas götürülür: *dünya birliyinə çalışmaq; xalqları və dövlətləri diqqətdən və qayğıdan kənar qoymamaq; maddi və mənəvi yardımlar üçün gücləri birləşdirmək; dünyanı iqtisadi, ekoloji, ərzaq çatışmazlığı, transmilli cinayətkarlıq və digər destruktiv*

və tarazlı sistemi pozucu amillərdən qorumaq; resurslardan dinc məqsədlərlə birgə yararlanmaq və s.

Xalqların kömək və yardım almaq haqqı

Bütün dünya xalqları və dövlətlər qəbul edirlər ki, mövcudluq tarixin bəxş etdiyi sərvət və dəyərdir. Bütün xalqlar bu dəyəri qorumaqda məsuliyyət daşıyırlar. Həm də anlayırlar ki, bütövlük, bəşəri vəhdət təbiətin və tarixin, Ulu Yaradanın məhsuludur. Bütövlüyü qorumaq onun tərkib hissələrini qorumaq və inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Bu baxımdan da xalqlar qarşılıqlı yardım və kömək prinsipi ilə təmasda olurlar, əlaqələr formalaşdırırlar.

Bütün xalqların istər dinc, istərsə də gərginlik anında, təbii fəlakətlər zamanı yardım və kömək almaq hüquqları vardır. Bu hüquqlar ümumdünya bütövlüyündən olan paylardan əldə olunur.

Xalqların qarşılıqlı etibar və inamı

Bütün dünya xalqları bir-birinə hörmət etmək, diqqət göstərmək prinsipləri ilə əlaqələr qururlar. Bəşəri bütövlüyün və ümumdünya vəhdətinin qorunması və sistemin dağılmaması naminə xalqlar qarşılıqlı arxayınçılıq, etibar və inam əsasında əlaqələr qururlar.

Qarşılıqlı inamın və etibarın sübutu və nəticəsi olaraq, hər hansı bir təhlükə vasitələrinə əl atmırlar. Terror, müharibə, münaqişə, böhran, ərazi işğalı və ərazi zəbti, iqtisadi və humanitar blokadalar, iqtisadi sanksiyalar, iqtisadi embarqolar qarşılıqlı hörmət və inamı sarsıdan vasitələr kimi qəbul olunur və bu kimi aktlardan imtina edilir.

Xalqların toxunulmazlığı

Bəşəri bütövlük toxunulmazdır. Bu toxunulmazlıq inkişafa yönəlir.

Xalqlar bəşəri bütövlük naminə toxunulmazdırlar. Toxunulmazlıq həm status, həm də dəyərdir. Toxunulmazlıq bəşəri strukturun dağılmamasına çalışmaq, cəmiyyətlərin və dövlətlərin anarxiyalara çevrilməsinə yol verməmək naminə müəyyən olunur.

Böyük xalqlar rəngarənglik naminə kiçik xalqların toxunulmazlığını qəbul edirlər.

Böyük xalqların özləri də toxunulmaz olurlar.

Xalqların tarixi və mədəni irsinin qorunması əsasları

Xalqların tarixi və mədəni irsi, maddi və mənəvi irsi bəşəriyyətin onlara bəxş etdiyi nemətdir. Xalqlar bir-birilərinin maddi və qeyri-maddi irsinə hörmətlə yanaşırlar, onları toxunulmaz edirlər.

Hər bir xalqın maddi və qeyri-maddi irsi bütün bəşəriyyət üçündür. Bütün xalqlar bu irsdən maneəsiz istifadə hüququna malikdir.

Müharibələr, münaqişələr və böhranlarla əlaqədar dövlətlərin və xalqların məsuliyyəti

Dünyada heç bir xalq, millət və onun dövləti digər xalqı və dövləti təzyiq altında, gərginlikdə (depressiyada, streslər halında) yaşatmaq haqqına malik deyil.

Dövlətlər və xalqlar müharibələr, münaqişələr, böhranlar və digər gərginliklər üçün məsuliyyət daşıyırlar. Xalqlar öz hakimiyyətlərinə beynəlxalq gərginliklərin yaranmaması məqsədilə daima nəzarət həyata keçirirlər.

Müharibələrdən, münaqişələrdən birdəfəlik imtina

Xalqlar anlayırlar ki, miqyasına görə istər regional, istərsə də global müharibələr bəşəriyyət üçün, ümumdünya formulası və sabitlik modeli üçün ən böyük dağıdıcı faktordur. Nəticəsi isə insanlığa vurulan ən pis zərbədir. Buna görə də istər ailələr, istər cəmiyyətlər, istərsə də dövlət hakimiyyəti öz sakinlərini müharibələrə, münaqişələrə nifrət ruhunda tərbiyə edirlər. Müharibələrin və münaqişələrin acı nəticələri beyinlərə yeridilir. Bütünlükdə isə insan psixikasından müharibələr və münaqişələrin çıxarılmasına, yaddaşlardan silinməsinə çalışılır. Bu aspektdə bu kimi addımlar atılır: *dünyanın ayrı-ayrı bölgələrində baş verən münaqişələr və müharibələr aktları kütləvi informasiya vasitələri ilə işıqlandırılmır və dünyaya təbliğ olunmur; tarixdə baş vermiş müharibələri, münaqişələri, soyqırımları və digər bu kimi aktları təbliğ edən tarixşünaslığın birmənalı tədrisi qadağan edilir.*

Xalqların yaradıcılıq vəhdəti

Bəşəri bütövlük və mədəni zənginlik naminə xalqlar həm də vəhdət şəkilində yaradıcılığa qoşulurlar.

Bir xalqın yaradıcılığı digər xalqlar üçün də doğmalıqla sərvət kimi qəbul olunur.

Birgə yaradıcılıq və onun məhsulu elə bəşəri bütövlüyün rəmzini və həqiqiliyini yaradır.

Xalqlararası əlaqələr və münasibətlərdə etik davranış

Xalqlar bərabərlik naminə bir-birilərinə qarşı əxlaq qaydalarını əsas götürməklə davranış nümayiş etdirirlər.

Əxlaq qaydaları qarşılıqlı hörmətə söykənir və ədalətli davranışı əks etdirir.

Dövlətlər beynəlxalq aləmdə öz nüfuzlarını qoruyurlar. Bu məqsədlə öz nüfuzlarına xələl gətirən aktlardan uzaqda dayanırlar.

Dövlətlər öz informasiya vasitələrində və nəşrlərində bir-birilərinin vətəndaşlarını təhqiredici məlumatların yayılması və mövqelərin bildirilməsinə yol vermirlər. Yalan və böhtan xarakterli məlumatlardan istifadə etmirlər.

Dövlətlər öz daxili və xarici siyasətlərində digər dövlətlərin və xalqların şərəf və ləyaqətlərini qoruyurlar.

V VƏSİL: DÜNYA DİLLƏRİ

Dünya dillərinin əsasları

Dünya dilləri hər bir xalqın mədəni statusunu əks etdirən nitq vasitəsidir. Xalqlar və dövlətlər qəbul edirlər ki, dünya dillərinin çoxluğu bəşəriyyətin, ULU Tanrının onlara bəxş etdiyi ən böyük nemətdir.

Dillər ədəbiyyatların zənginləşməsində əvəzsiz rol oynayır və terminlərin yayılması dünya dillərinin tərkibini zənginləşdirir.

Bəşəri birlik və qarşılıqlı hörmət və açıq ünsiyyət naminə hər bir xalq həm öz dilini, həm də başqa dilləri bilməkdə maraq nümayiş etdirir.

Dillərin çoxluğu və bu çoxluğun qəbul edilməsi dünya xalqlarının qəlbgenişliyini təcəssüm etdirir.

Dünya dilləri bəşəri nemət hesab olunur.

Dillərdən istifadənin əsasları

Dil bir vasitə kimi xalqlar arasında bəşəri hörmətin formalaşmasını təmin edir.

Dil insanların, xalqların daxili aləmləri ilə xarici aləmləri arasında telləri yaradır. Xalqların bir-birilərinə olan inamları, daxili mövqeləri və münasibətləri məhz dillər vasitəsilə ifadə olunur.

Dil bəşəri miqyasda elmin, ədəbiyyatın və mədəniyyətin öyrənilməsini təmin edən əsas vasitədir. Bu baxımdan bəşəri tərəqqiyə dillər yolu ilə ünsiyyət yaratmaqla nail olunur.

Müxtəlif xalqlara mənsub olan insanlar öz seçdikləri dillərdə danışaraq, bir-birilərini dərk edirlər.

Dillərin seçimi sərbəstdir.

Hər bir xalq öz danışığı dilindən digər xalqlara qarşı nəzakətlə istifadə edir, təhqirlərə yol verilmir.

Dil beynəlxalq gərginliklərin, o cümlədən müharibələrin və münaqişələrin qarşısını alır və beynəlxalq gərginliklər yaratmır.

Dünya dillərinə hörmət olunması

Dünyanın bütün xalqlarının dillərinə hörmət olunur. Dillərə hörmət elə bəşəriyyətə hörmət və sayqını ifadə edir. Dil bütövləşdiricidir və ümumdünya mədəniyyətinin bütövlüyünün qarantıdır. Dillərə hörmət xalqlara hörmətdir.

Dünya dillərinin öyrənilməsində dövlətlər xalqların ölkələrdən-ölkələrə sərbəst şəkildə qarşılıqlı gediş-gəlişini təmin edirlər.

Ümumdünya sabitliyinin və tərəqqisinin təmin olunmasında dillərin rolu

Dillər bəşəri ünsiyyət vasitəsi olaraq insanların hərəkətlərini formalaşdırır və istiqamətləndirir.

Dillər sabitləşdirici və inkişafetdirici vasitə kimi böyük rola malik olur.

Ümumdünya sabitliyi üçün qarşılıqlı münasibətlərdə dillərin istifadəsində yumşaq sözlərdən (evfemizmdən) daha çox istifadə olunur.

Dünya dillərinin öyrənilməsində və işlədilməsində dövlətlərin funksiyaları

Dövlətlər mədəni, ictimai və siyasi həmrəylik naminə, bəşəri sərvətlərdən birgə istifadəni təmin etmək məqsədilə, xalqların dillərinin öyrənilməsini və mənimsənilməsini təmin edirlər.

Dövlətlər öz xalqlarının dillərini inkişaf etdirirlər və əcnəbilərin dillərinə hörmətlə yanaşırlar, onların istifadəsinə şərait yaradırlar.

Dövlətlər regionlarda öz aralarında rəsmi danışiq dillərini müəyyən edirlər.

Dövlətlər öz ölkələrində müxtəlif danışiq dillərini rəsmi dil kimi istifadə edirlər.

Vahid dünya dilinin yaradılması

Hər kəsin başa düşə biləcəyi və danışacağı vahid dünya dilini yaratmaq elmin qarşısında ən böyük problem olaraq qalır.

Xalqlar beynəlxalq ünsiyyət vasitəsi kimi öz aralarında regional dillərdən istifadə edirlər. Regional dillər sərbəst seçim əsasında regional beynəlxalq dil hesab oluna bilər.

Vahid dünya dilinin yaradılması dünya xalqlarının mədəni və siyasi baxımdan birləşməsinə əsas hədəf kimi müəyyən edir. Dünya dilinin təyinatı vahid dünya birliyinin yaranmasını əsas hədəf kimi götürür.

Dilləri təbliğ edən vasitələrin ölkələrdə geniş yayılması

Dilləri təbliğ edən vasitələr dillərin yayılmasına və inkişafına yardımçı olurlar.

Dilləri təbliğ edən vasitələrin ölkələrdə geniş yayılmasına xalqlar və dövlətlər qarşılıqlı maraq nümayiş etdirirlər.

Ünsiyyət zamanı daktiloloji əsaslar

Dünyada bütün insanların hüquqları bərabər şəkildə təmin edilir və qorunur.

Fonetik əsaslarla danışa bilməyən, əl və ayaq işarələri ilə ünsiyyət quran insanlara böyük hörmət göstərilir.

Onların beynəlxalq həmrəylik birlikləri təsis olunur.

Lal-kar və digər qüsurlu insanların immunitet və imtiyazları mövcud olur.

VI FƏSİL: DÜNYA VƏTƏNDAŞLIĞI

Dünya vətəndaşlığının əsasları

Dünya vətəndaşlığı bir ideya olmaqla ictimai, siyasi və mədəni məzmunla bəşəri ideallığın tərkibini ifadə edir. Hər bir sakin həm öz ölkəsinin, həm də digər ölkələrin vətəndaşı hesab olunur. Bu yanaşmadan irəli gələrək, əcnəbilik və vətəndaşsızlıq, qaçqınlılıq və məcburi köçkünlülük, deportant, ekspatriant ifadələri şərti məzmunu keçir. Dünya vətəndaşlığı ifadəsi repatriasiya, readmissiya, deportasiya olunma kimi insanları təzyiqlər altında saxlayan hərəkətlərin genişlənməsinin qarşısını alır.

Dünya vətəndaşlığı anlayışı dünya dövlətlərinin vəhdətində və bütün insanlara xidmətində öz əksini tapır.

Dünya vətəndaşlığının əhəmiyyəti

Dünya vətəndaşlığı insanları həm öz ölkəsinə, həm də ümumən bəşəriyyətə xidmətlərə yönəldir. Dünyanın forma və məzmununu birləşdirir.

Dünya vətəndaşlığı anlayışı insanlığı və onun əhəmiyyətini böyüdür.

Dünya vətəndaşlığı bəşəri tərəqqinin təmin olunmasında əvəzsiz rol oynayır. Sabitliyin və inkişafın əsaslarını formalaşdıran baza ideoloji xəttə çevrilir.

İnsan və xalq tənhalığının, ayrı-seçkiliyinin qarşısını alır.

Bəşəri dəyərləri tərənnüm edir.

Milli şovinizmin və ifrat eqoizmin qarşısını alır.

Dövlətlərin hegemonluğunun qarşısını alır.

Xalqlar arasında ayrı-seçkilik və seqreqasiyanın əmələ gəlməsinə mane olur.

Turizmi, coğrafi səyahətləri genişləndirir və bəşəri mədəni irsin öyrənilməsinə təmin edir.

Dünyanın vahid iqtisadi, siyasi, etno-mədəni vəhdətini formalaşdırır.

Dünya vətəndaşlığının formalaşmasında dövlətlərin rolu

Bəşəri birlik naminə dövlətlər dünya vətəndaşlığının formalaşmasında maraq nümayiş etdirirlər və humanist mövqe tuturlar.

Dünya vətəndaşlığı məsələsində dövlətlər tənzimedicisi, o cümlədən icraedici, normayaradıcı funksiya daşıyırlar.

Dünya vətəndaşlığının hüquqi əsasları

Hər bir sakin doğulduğu andan həm öz ölkəsinin vətəndaşı, həm də dünya vətəndaşı adlanır.

Dünya vətəndaşı statusu dünya ölkələrində vizasız sərbəst gediş-gəlişin təmin olunmasına xidmət edir.

Dövlətlər hüquqi tənzimləməni həyata keçirirlər və qarşılıqlı müqavilələr və sazişlər imzalayırlar.

Dünya vətəndaşlarının hüquqi məsuliyyəti

Dünya vətəndaşları həm olduqları (yaşadıqları, işlədikləri) ölkənin qanunvericiliyi, həm tranzit ölkələrin qanunvericilikləri, həm də beynəlxalq hüquq normaları qarşısında hüquqi məsuliyyət daşıyırlar.

Dünya vətəndaşlarının hüquqi məsuliyyəti onların qanuni şəkildə meydana gələn vəzifə və funksiyalarında öz əksini tapır.

Dünya vətəndaşlarının ictimai və mədəni məsuliyyəti

Dünya vətəndaşlarının ümumdünya üzrə ictimai və mədəni məsuliyyəti onların hansı xalqlara mənsub olmalarından asılı olmayaraq meydana gəlir.

Dünya vətəndaşlarının ictimai və mədəni məsuliyyəti məhz fərdlərin həm öz ölkələrinin mədəni və ictimai mühitinə olan hörmətindən, həm də digər xalqların mədəni və ictimai mövqeyinə və statusuna olan hörmətindən formalaşır.

VII FƏSİL: DÜNYA DİNLƏRİ VƏ BƏŞƏRİ VİCDAN, İNAM VƏ ETİQAD

Dünya dinlərinin əsasları

Dünya dinləri ULU Tanrının insanlara verdiyi ən böyük əxlaqi nemətdir. İnsan qəlbini yumşaldan, xeyirxahlığı, ədaləti tərənnüm edən, insanların həyata baxışlarında və həyat amalında mənalı inam yaradan dəyərdir.

Dünya dinləri insanlar arasında birliyi tərənnüm edən, insanları saflığa səsləyən əsas dəyərdir, bəşəri sərvətdir. Dünya birliyinin yaranmasında, insanlar arasında həmrəyliyin formalaşmasında dinlərin xidmətləri böyükdür. Din həm də xalqların mədəniyyətlərinin tərkibidir. Xalqların mədəniyyətlərini birləşdirən ünsürdür.

Dünya dinləri və oxşar baxışların formalaşması

Dünya dinləri insanların özünüdərkinə gətirib çıxarır və şüurlarını aydınlaşdırır və onların təbiətlə təmaslarını yaradır. Eləcə də insanlararası əlaqələrin və münasibətlərin saflaşmasına xidmətə yönəlir.

Dünya dinləri vahid əxlaqın tərkibi olaraq, dünyanın bütün inanclı sakinləri arasında oxşar baxışları yaradır.

Bəşəriyyətin qorunmasında dinlərin rolu

Hər bir insan öz vicdanını, əxlaqını saflaşdırmaqda dini əsas vasitə hesab edir. Bəşəriyyətin saflaşmasında dinlərin xidmətləri danılmazdır.

Dünya dinləri bəşəri birliyin təmin olunmasında rol oynayan saf və təmiz mənəviyyətli, əqidəli insanların yetişməsində əvəzsiz xidmətlərə malikdir. Dünya dinləri

insanlığı əsas mərkəz hesab edirlər. Dinin insanlar üçün, insanlara xidmət üçün göndərilməsini qətiyyətlə bildirirlər.

Bəşəriyyətin bütövləşməsində dinlərin rolu

Dini inanclar, monoteizmin (təkallahlılığın) qəbulu insanların birləşməsinə xidmət edir. Kimliyindən və hansı xalqa məxsusluğundan asılı olmayaq, insanların qəlbində saf inam və etiqad yaradır.

Vahid inanc, ilahi qüvvənin eyni mahiyyətdə dərk olunması, həyatın Ulu Tanrıya bağlılığı prinsipləri bəşəriyyət naminə insanların birləşməsini təmin edir.

Dini inancların insan əməllərinə təsiri və dünya sakinlərinin eyni amallara xidmət etməsi

İnsanların əməllərinin saflaşmasında dini inancların rolu əvəzsizdir. Din dünya sakinlərinin əksəriyyətini pis əməllərdən çəkindirir.

Dinlərdə təbliğ olunan xeyriyyəçilik insanların xeyirxah əməllər naminə birləşməsinə zəmin yaradır. Hər bir inanlı insan öz məkanında xeyirxahlıqla məşğul olur. Bu zaman ədalət məkanlar üzrə böyüyür.

Yaxşılıq idealları insanları vahid mərkəzlərdə cəmləşdirir, amallarını harmonizasiya edir. Eyni zamanda pisliklərdən, günahlardan və digər mənfi hərəkətlərdən çəkindirir.

Regionların inteqrasiyasında və mədəni birliyində dinlərin rolu

Məlumdur ki, dünya dinləri ayrı-ayrı regionları əhatə edir və insanları mədəni cəhətdən birləşdirir. Etiqad bütövlüyünü, vahid inanc amilini yaradır. Regionlarda mədəni bütövlük yaradır; çünki dini inanclar region xalqlarının mədəniyyətində,

o cümlədən ədəbiyyat və incəsənətində, gündəlik həyat vərdislərində özünü büruzə verir. Mədəni bağlayıcı amillər dini amillərlə vəhdət təşkil edir.

Dünya dinləri regionlarda xalqlararası barışıqın əsaslarını formalaşdırır, xalqları mənəvi cəhətdən bağalayan tellər rolunu oynayır.

Müharibələrin və münaqişələrin qarşısının alınmasında dinlərin rolu

Dünya dinləri müharibələrin və münaqişələrin qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır. Dinlərdə sülh və insanpərvərliyin təbliğini tərənnüm edən kriteriyalar mövcuddur.

Bəşəri ideallar, dinin insan əxlaqının, davranışının saflaşmasında oynadığı rol dünya müharibələrinin qarşısının alınmasına xidmət edir.

Dində haqsızlığa və zülmə qarşı olan çağırışlar zülmü və iztirabları meydana gətirən müharibələrin və münaqişələrin qarşısının alınmasında mühüm sifətdir.

Mədəni barışıqlıq və din

Din mədəniyyətin tərkibi olaraq öz mahiyyətində barışıqı və sülhü daşıyır. Hər bir addımda sülhün mövcudluğu əsas prinsip və şüar kimi əldə rəhbər tutulur.

Dini çağırışlar sülh hərəkətlərinin də formalaşmasında mühüm rola malik olur.

VIII FƏSİL: SAĞLAM İNSAN

Sağlam insanın yetişdirilməsi

Bütün dövlətlər, xalqlar, cəmiyyətlər, fərdlər dərk edirlər ki, psixi və fiziki cəhətdən sağlam insanların toplusu və saf əlaqələr forması ümumilikdə bəşəriyyətin sağlamlığı mənasını verir. Tam qüsurlu bəşəriyyət insanı rahat yaşada bilməz.

Sağlam əlaqələr, taraz və standartlı, tam düzgün əlaqələr elə sağlam əlaqələrdir.

Bəşəriyyətin sağlamlığı mövcud və gələcək nəsilin sağlamlığına əsas qarantdır.

Sağlam insanların yetişdirilməsi fərdin özünün, cəmiyyətin və dövlətin başlıca vəzifə və funksiyalarına aid edilir.

Sağlam ruh bəşəriyyətin sülh şəraitində yaşamasının başlıca qarantıdır.

İnsan sağlamlığına vurulan zərbələrin aradan qaldırılması və buna yol verilməməsi

Dövlətlər və fərdlər insan sağlamlığına vurulan zərbələrin aradan qaldırılmasına çalışırlar. Bəşəriyyətin sağlamlığı naminə bu addımı özlərinin başlıca amallarına çevirirlər.

Dövlətlər və fərdlər insan sağlamlığına vurulan zərbələrin yenidən əmələ gəlməsinə mane olurlar. İnsan sağlamlığına vurulan zərbələrin qarşısının alınması özünüdərk tərki hissəsinə çevrilir.

Sağlam insanların bəşəri vəzifələri

Sağlam insanların bəşəri vəzifələri bəşəri sistemin sağlam elementləri olmaları ilə müəyyən edilir. Sağlam insanlar sağlam həyatı yaradan nümunə rolunu oynayır.

Sağlam insanlar bəşəri sistemin rəvan həyatına öz töhfələrini verir və pozitiv elementlərlə bəşəri sistemi zənginləşdirir.

Fiziki və ruhi cəhətdən sağlam insanlar ümumdünya sülhünün başlıca qarantına çevrilir.

İnsan sağlamlığına vurulan zərbələrin aradan qaldırılması və buna yol verilməməsi üçün görülən tədbirlər

İnsanların sağlamlığına vurulan zərbələrin aradan qaldırılması və buna yol verilməməsi üçün görülən tədbirlər bunlardan ibarətdir: *fiziki və psixi cəhətdən sağlam uşaqların dünyaya gətirilməsi, bu baxımdan valideynlərin sağlam ekoloji mühitdə yaşamaları və işləmələri; sağlam qida məhsulları ilə qidalanmalar; endoqam ailə formalarından kənar qalmaq; sağlam həyat tərzini yaşamaq üçün maariflənmək; sistemli və rəşional həyat yaşamaq; psixi və sosial baxımdan rəşvan mühitdə yaşamaq; uşaqları bəşəri və humanisitik ruhda böyütmək və s.*

İnsan sağlamlığına vurulan zərbələrin aradan qaldırılması və buna yol verilməməsi istiqamətində dövlətlərin vəzifələri

Dövlətlərin funksiyaları bunlardır: *ekoloji mühiti korlayan istehsalın dayandırılması və minimuma endirilməsi; ekoloji zərərli müəşşisələrin bağlanması, yaşıl iqtisadiyyatın təşkili; cəmiyyətin maariflənməsinin təşkil olunması; sağlam ərzaq məhsullarının yetişdiluuuuuurilməsi; öz əhalisini psixi yardımlarla təmin etməsi; əhalisini depressiyalı vəziyyətlərdən (münaqişələrdən, böhranlardan, müharibələrdən və s.) kənar tutması; sağlamlıq müəşşisələrinin yaradılması və digər bu kimi tədbirlər.*

IX FƏSİL: DÜNYANIN TƏBİİ-MADDİ SƏRVƏTLƏRİ

Dünyanın təbii ehtiyatları və ondan istifadənin əsasları

Dünyanın təbii sərvətləri hər kəsin istifadəsinə yönələn təbii vasitələrdən, faydalı qazıntılardan, həmçinin onlardan əldə olunmuş istehlak təyinatlı məhsullardan ibarətdir.

Hər bir şəxs doğulduğu məkandan, mənşə ölkəsindən, dinindən, dilindən, irqindən və milliyətindən asılı olmayaraq dünyanın təbii ehtiyatlarından, maddi sərvətlərindən imkanlara uyğun bərabər səviyyədə istifadə haqqına malikdir.

Dövlətlər öz sakinlərinin və əcnəbilərin bu haqlarını təmin edirlər və bu məqsədlə beynəlxalq əlaqələrə qoşulurlar.

Hər bir sakin bəşəri sərvətlərə, bəşəri ehtiyatlara fərdi və kollektiv qaydada nəzarət və müşahidə haqqına malikdir.

Təbii sərvətlərdən və ehtiyatlardan dinc məqsədlərlə istifadə

Dövlətlər və onların sakinləri təbii sərvətlərdən, təbii ehtiyatlardan yalnız dinc məqsədlərlə istifadə edirlər.

Təbii sərvətlərin istifadəsi insanlığın özünü insanlar önündə və daxilində peşman etmir.

Təbii sərvətlər bəşəriyyətin dinc məqsədlərlə inkişafına yönəldilir.

Təbii sərvətlərdən beynəlxalq təzyiq vasitəsi kimi istifadə olunmur.

Faydalı qazıntıların yalnız dinc məqsədlər güdən istehsal məhsullarına çevrilməsi

Dünyanın təbii ehtiyatları, faydalı qazıntıları yalnız iqtisadi səmərələr gətirən və dinc məqsədlərə yönələn istehsal məhsullarına çevrilir.

Dövlətlər bu yöndə məsuliyyət və öhdəlik daşıyırlar.
İstehsalatın başlıca məqsədi təbii sərvətləri silahlanmaya
yönəltməməkdir.

Təbii ehtiyatların istifadəsində elmin əsas funksiyası

Elmin əsas funksiyası təbii sərvətlərdən dinc məqsədlər və
dinc inkişaf üçün texniki vasitələri, ərzaq və geyim vasitələrini
əldə etməkdən ibarətdir.

Elm pozitiv fəlsəfə ilə vəhdətdə tətbiq olunur.

Elmin fəaliyyəti bəşəriyyətin zorakılıqdan xilasına yönəlir.

X FƏSİL: ÜMUMDÜNYA ELMİ

Bəşəri elmin əsasları

Bütün insanlar, xalqlar dərk edirlər ki, elm bəşəridir. İnsan beyini həm özünə, həm də bəşəriyyətə xidmət etmək üçündür. Elmin ali məqsədi xeyirxahlığı təmin etməkdən ibarətdir. Elm bəşəriyyəti birləşdirəndir.

Bəşəriyyətin qorunmasında elmin vəzifə və funksiyası

Bəşəriyyətin qorunmasında elmin vəzifə və funksiyaları hərtərəflidir və birmənalı olaraq ali məqsədlərə xidmət etməkdən ibarətdir.

Elmin əsas funksiyası təminediciliyi təşkil etməkdən ibarətdir. İnsanların sosial-rifah hallarının zənginləşməsi elmdən çox asılıdır.

Elm bəşəriyyəti bələlərdən, o cümlədən aclıqdan, səfalətdən, epidemik və digər xəstəliklərdən qorumaq funksiyasını yerinə yetirir.

Elm sağlam insanların yetişməsinə xidmət edir. Sağlam təfəkkürün formalaşmasında məsuliyyət daşıyır.

İnsanların yetişməsində elmin rolu

Elmin əsas rolu təkmil düşüncəli insanları yetişdirməkdən ibarətdir. Təkmil düşüncə rəasionalizmə xidmətlərə yönəlir.

Elm məktəbləri yaradır və cəmiyyətlərin sistemli təşkilində yardımçı olur.

Elm və ədəbiyyat insan baxışlarından cahilliyi və nadanlığı götürür.

Elm birləşdirici təfəkkürü formalaşdırır və nəticə etibarilə xalqlar bütövlüyünə xidmət edir.

Elm insanların bəşəri maraqlarını tarazlayır və bu məqsədlə müvafiq sistemlər təşkil edir.

XI FƏSİL: DÜNYA DÖVLƏTLƏRİ VƏ ONLARIN VƏZİFƏLƏRİ

Dünya dövlətlərinin əsas vəzifələri

Dünya dövlətlərinin əsas vəzifələri öz xalqlarına, sakinlərinə və qarşılıqlı əlaqələr fonunda digər xalqlara və dövlətlərə, ümumilikdə isə bəşəriyyətin firavan həyatına layiqli xidmət etməkdən ibarətdir.

Dövlətlər dünya sülhünün və sabitliyinin qorunmasında məsuliyyət daşıyırlar.

Dövlətlərin əsas vəzifələri resurslardan səmərəli istifadə etməkdən və fərdi və kollektiv dividendlik (pay bölgüsü) əsasında resursları bölüşdürməkdən ibarətdir.

Dövlətlər öz iqtisadi sistemlərini diversifikasiyaya (müxtəlifliyə) əsaslanmaqla qururlar.

Dövlətlər öz siyasi sistemlərinin əsaslarını liberal məzmununda formalaşdırırlar.

Dövlətlər avtarkiyaya (təcrid olunmuş əsaslara, qapalı formalara) əsaslanan iqtisadi sistemlərin qurulmasına yol vermirlər və açıq qapılar siyasəti tətbiq olunur.

Ümumdünya məsuliyyətinin müəyyən olunmasında dövlətlərin rolu

Dövlətlər ümumdünya məsuliyyətinin müəyyən olunmasında şərikli rola malikdirlər. Onların əsas məqsədi rəngarəngliklə ümumdünya bütövlüyünü qorumaqdan ibarətdir.

Dövlətlər qarşılıqlı etibar və inam əsasında əlaqələr qurmaqla ümumdünya məsuliyyətini, beynəlxalq sabitliyin yaranması və qorunub saxlanması öhdəliyini bölüşürlər.

Dövlətlərdə idarəçilik rejimlərinin əsasları

Dövlətlərdə hakimiyyətlər insanların hüquqlarını təmin edən liberal demokratiyaya əsaslanır.

Dövlətlər (xalqlar) hakimiyyət forması baxımından timokratiyanın (ən pislərin hakimiyyəti), poliarxiyanın (bir qrupun hakimiyyəti), plutokratiyanın (varlıların hakimiyyəti), hərbiçilərin hakimiyyətinin öz ölkələrində meydana gəlməsinə imkan vermirlər.

İdarəetmə rejimi olaraq avtoritarizm, totalitarizm və diktaturalara imkanlar verilmir.

Plüralizm, azadlıq və liberallıq idarə rejimlərini formalaşdıran kriteriyalar kimi əhəmiyyət kəsb edir.

İdarəetmə sekulyarlığa (dünyəviliyə) əsaslanır.

Dövlətlərin bir-birilərinin daxili işlərinə qarışmamaları

Dövlətlər dünyanın və bəşəri azadlığın bir dəyər olduğunu nəzərə alaraq və xalqların sərbəst və azad yaşamaq hüquqlarının mövcudluğunu təsbit və təsdiq edərək, bununla razılaşaraq azad və sərbəst əlaqələr qururlar.

Dövlətlər qarşılıqlı hörmət və inam, eləcə də beynəlxalq təhlükəsizlik və rəvan inkişaf naminə bir-birilərinin daxili işlərinə ümumən müdaxilə etmirlər.

Dövlətlər və xalqlar arasında əlaqələr rəvan cəzbediciliyə və cəlbədiciliyə söykənir.

Müdaxilə yalnız bu kimi hallarda beynəlxalq ictimaiyyətin rəyi və qərarı əsasında həyata keçirilir: **pozitiv əsaslarla-dövlətlərdə kasıbçılığın ən son hədlərində zəruri humanitar yardımlar göstərmək məqsədilə; inkişafa dəstək vermək zərurəti ortaya çıxdıqda; dövlətlər və xalqlar tənəzzülə uğradıqda kömək məqsədilə; təbii fəlakətlər zamanı zərərçəkmiş tərəfə yardımlar etmək məqsədilə; mənfi hallarda-xalqların diktatura rejimlərindən azad olunması**

zərurəti meydana gəldikdə; hakimiyyətin soyqırım tətbiq etdiyi hallarda; işğalçıları geri oturtmaq məqsədilə; kütləvi qırğın silahları tətbiq olunanda tətbiq edən tərəfin qarşısını almaq üçün; dövlətlərin öz xalqına qarşı amansız rəftarı zamanı; kütləvi deportasiyalar, diskriminasiyalar zamanı və digər cinayət hallarında.

Dövlətlərarası rəvan əlaqələr və dövlətlərin beynəlxalq vəzifələri

Dövlətlər öz aralarında iqtisadi, siyasi və mədəni müstəvidə rəvan əlaqələr qururlar.

Bütün əlaqələr forması nəticə etibarilə ümumdünya sülhünə və sabitliyinə, tarazlı inkişafına əsaslanır və tamamlanır.

Dünya iqtisadiyyatı və beynəlxalq iqtisadiyyat dividendliklə təşkil olunur və tarazlı pay bölgüsü prinsiplərinə söykənir.

Beynəlxalq əlaqələrin qurulmasında irrasionalizmə yol verilmir.

Beynəlxalq aparteid və seqreqasiya tamamilə ləğv olunur.

XII FƏSİL: BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR VƏ ƏLAQƏLƏR

Dövlətlərarası əlaqələr və münasibətlər

Dövlətlərarası və xalqlararası əlaqələr və münasibətlər bəşəri dəyərləri formalaşdıran ümdə vasitələrdir.

Dövlətlərin yerləşdikləri məkanlar ümumdür və hər bir xalqın nümayəndəsi üçün bəşəri əsaslıdır.

Heç bir xalq öz məkanına mütləq hakim deyil və məkan hər kəs üçündür.

Dövlətlər qarşılıqlı olaraq dərk edirlər ki, dünya rəngarəngdir və bunun nəticəsi olaraq müxtəlif ərazi ölçüsünə malik olan dövlətlər birliyindən ibarətdir.

Dövlətlər məhz bu rəngarənglik əsasında qarşılıqlı əlaqələr qururlar və münasibətlər formalaşdırırlar.

Beynəlxalq hüquq normaları özündə universallığı və məxsusiliyi əks etdirməklə, bütün tərəflər üçün ədalətli məzmunə malik olur və heç bir tərəfin maraqlarına və mənafeyinə toxunmur, xələl gətirmir, əməl olunması zamanı zərbələr vurulmur.

Dövlətlərarası əlaqələr və münasibətlərdə əsas prinsiplər

Dövlətlərarası əlaqələr və münasibətlər humanizm prinsipi əsasında formalaşdırılır. Ədalətli davranma prinsip və kriteriya kimi götürülür.

Dövlətlərarası əlaqələr və münasibətlər bəşəriyyətin rəvan inkişafına xidmətə yönəldilir.

Dövlətlərarası əlaqələrin formaları və məzmunu

Dövlətlərarası əlaqələr formaları beynəlxalq hüquq normalarında olduğu kimi təşkil edilir.

Əlaqələrin məzmunu bəşəri bütövlüyə və tərəqqiyə xidmətləri əks etdirir, pozitiv konstruktivliyə söykənir. Dövlətlərarası əlaqələrin ideoloji bazasında isə ədalət, humanizm, yaxşılıq kimi mənəvi prinsiplər dayanır.

Əlaqələrdə digər tərəflərin münasibətlərində və mövqelərində səbr, dözümlülük və qəbuledilənlik dayanır.

Beynəlxalq əlaqələrin faydası

Beynəlxalq əlaqələrin əsas faydası resursların dünya ölkələri üzrə bölgüsündədir. Dünyanın təbii resurslarından, elm resurslarından, elmin nəticələrindən, texnologiyadan bütün xalqlar və dövlətlər istifadə edirlər.

Beynəlxalq əlaqələrin digər faydası bəşəri birliyi təmin etməkdən və qorumaqdan ibarətdir. Bu da nəticə etibarilə insanlara xidmətlərə yönəlir.

Beynəlxalq əlaqələr sülh, sabitlik və dinamik inkişaf naminə formalaşır. Beynəlxalq kooperasiya və koordinasiyanın məzmunu beynəlxalq əlaqələri təmin edir.

Dövlətlərarası rəsmi səfərlərdə dövlət başçılarının qarşılama və yolalınma qaydaları

Dövlət başçılarının rəsmi səfərləri zamanı qarşılama üçün dövlət saraylarında düzülən fəxri qaravulla, dövlət və ictimaiyyət nümayəndələri ilə yanaşı, sülh rəmzi olan uşaqlardan da istifadə olunur.

Fəxri qaravuldan öncə uşaqların sırası rəsmi qonağı salamlayır.

Slamalamada sülh ifadələrindən, şüarlardan işlədilir.

Əllərində göyərçin modelini saxlayan uşaqların sırası və uşaqların sülhə səsləyən musiqisi, xor qrupu qonaq üçün ən şərəfli hal hesab olunur.

Uşaqlar əyinlərində milli bayrağı, gerbi, gələn qonağın ölkəsinin bayrağını, gerbini və beynəlxalq birliyi əks etdirən geyimlərdə sıralara düzülürlər.

Uşaqların sırası xalqın təmsilçiliyini ifadə edir.

Yolasalınma mərasimində isə ali qonağı ictimaiyyətin orta yaşlı və yaşlı insanları yola salırlar. Bu insanlar da xalqı təmsil edən tərəf kimi çıxış edir.

Dövlət və hökumət başçıları xarici ölkə səfərlərinə özləri ilə birlikdə uşaqları da aparırlar.

Dünyanın idarə olunması və əlaqələrin tənzim olunması

Dünya təkbaşına yox, kollektiv şəkildə idarə olunur. Dünyanın idarəçiliyi daxili bütövlüyə söykənir, daxili bütövlükdən mənəbələnir.

Dünya hakimiyyəti öz mənəbəyini dünya xalqlarından götürür.

Dünyanın idarəçiliyi elə dünya xalqlarını təmsil edən dövlətlər tərəfindən həyata keçirilir. Dövlətlərin tənzimləmə siyasətinin mərkəzində insanlıq amili əsas yeri tutur.

Dünya idarəçiliyində məsuliyyət

Dünyanın idarə olunmasında böyük xalqların və böyük dövlətlərin potensial böyüklüyü baxımından çiyinlərində daha böyük məsuliyyət dayanır.

Bütün dünya dövlətləri aralarındakı əlaqələri tənzim etmək üçün əllərində olan bütün resurslardan səmərəli qaydada istifadə edirlər.

Böyük dövlətlər müharibələrin və digər beynəlxalq gərginliklərin qarşısını almaq məqsədilə ümumi dünyaya yumşaq nəzarət forması tətbiq edirlər.

Dövlətlərin nəzarəti qarşılıqlı hörmət prinsipinə əsaslanır və özündə maddi və maliyyə yardımı prinsiplərini əks etdirir. Böyük dövlətlərin nəzarəti bəşəriyyətin qorunması və kiçik dövlətlərin və xalqların rifahına xidmətə yönəldilir.

Ümumdünya sülh elçiliyi

Bəşəri birliyin, bəşəri ideallığın və reallığın qorunub saxlanılması və bəşəri bütövlüyün ardıcıl qaydada qorunması və təmin edilməsi məqsədilə ümumdünya sülh elçiliyindən geniş şəkildə istifadə olunur.

Ümumdünya sülh elçiliyinin əsas subyektləri xalqlar və onların nümayəndələri hesab olunur.

Ümumdünya sülh elçiliyindən uşaqlardan və yaşlı insanlardan, ictimaiyyətdən geniş istifadə olunur.

Ümumdünya sülh elçiliyində xalq elçiliyi dövlət elçiliyindən üstün hesab olunur.

Ümumdünya sülh elçiliyinin əsas prinsipləri və məqsədləri

Ümumdünya sülh elçiliyi ədalət prinsipinə söykənir. Başlıca məqsəd beynəlxalq və daxili gərginliklərin qarşısını almaqdan ibarətdir.

Ümumdünya sülh elçiliyinin həyata keçirilməsi formaları

Ümumdünya sülh elçiliyi bu kimi formalarda həyata keçirilir: sülh danışıqları həyata keçirilir; dinc yürüşlər və marşlar, marafonlar təşkil olunur; mitinqlər keçirilir; xalq paradları təşkil edilir; musiqi festivalları keçirilir, elmi simpoziumlar təşkil olunur və s.

XIII FƏSİL: DÜNYANI İDARƏ EDƏN ORQANLAR

Dünyanı idarə edən orqanlar dünya xalqları və dövlətləri tərəfindən formalaşdırılır.

Dünyanı idarə edən orqanlar hüquq normalarını yaradan, icra edən orqanlardan və məhkəmələrdən ibarət olur.

I. Dünyanın İcra orqanları

Dünyanı idarə etmək üçün icra orqanları bütün xalqlardan təşkil edilir. Dövlətlər icra qurumlarına nümayəndələr göndərirlər.

İcra qurumları mərkəzi və yerli olmaqla iki istiqamətdə təşkil olunur. Orqanlar qarşılıqlı əməkdaşlıq əsasında fəaliyyət göstərirlər.

İcra qurumları ayrı-ayrı məkanlarda təşkil olunur və ofislərinin yerləşməsi baxımından demək olar ki, bütün dövlətləri əhatə edir.

Dünyanın icra orqanları əlaqələr və koordinasiya olunmuş formada fəaliyyət göstərirlər.

Hər bir dövlət icra orqanlarının işində öz təklif və ideyaları ilə çıxış edə bilər. Bu təklif və ideyalar digər dövlətlərin və xalqların maraq və mənafeyinə xələl gətirmir.

II. Ümumdünya Parlamenti

Ümumdünya parlamenti bütün dünya dövlətlərinin nümayəndələrindən təşkil olunur. Ümumdünya parlamentinin deputatları öz ölkələrində öz xalqları tərəfindən seçilir. Seçilmiş şəxslər dövlətləri tərəfindən Parlamentdə təmsilçiliyə göndərilir.

Ümumdünya parlamenti müxtəlif məsələlər üzrə komitə və komissiyalardan təşkil olunur.

Dövlətlər arasında fərqləri yaratmamaq məqsədilə ümumdünya parlamenti birpalatadan ibarət olur.

Komitələrdə və komissiyalarda qərar layihələri hazırlanır, aidiyyəti məsələlər üzrə müzakirələr həyata keçirilir.

Qərarlar açıq səsvermə yolu ilə səs çoxluğu prinsipi ilə qəbul olunur.

Ümumdünya Parlamenti dünya siyasətinin müəyyən istiqamətləri ilə bağlı müşahidə, nəzarət, audit və təftiş fəaliyyətini həyata keçirən qurumlar təşkil edir. Müvafiq qurumlar öz işini İcra orqanları ilə əlaqəli qaydada təşkil edir.

Ümumdünya parlamentinin qərarları

Ümumdünya parlamentinin qərarları ümumdünya icra orqanları tərəfindən yerinə yetirilir.

Ümumdünya parlamentinin qərarları dünya icra orqanları tərəfindən dövlətlərə icra edilmək üçün göndərilir.

Ümumdünya parlamentinin baxdığı məsələlər və səlahiyyətləri

Ümumdünya parlamentinin səlahiyyətlərinə aşağıdakılar aid edilir və qurum bu kimi məsələlərə baxır:

- ümumdünya təhlükəsizliyi məsələləri, o cümlədən,
- müharibələrin, münaqişələrin və digər böhranların qarşısının alınması;
- dövlətlərin silahlanmalarına qarşı qərarların qəbulu;
- silahların sınaqdan keçirilməsinə qarşı qərarların qəbulu;
- beynəlxalq iqtisadi zonalarla bağlı qərarlar;
- beynəlxalq hərbişizləşdirilmə ilə bağlı qərarlar;
- ekoloji mühitə vurulan ağır zərbələrin qarşısının alınması məsələləri;
- sülh sazişlərinin və müqavilələrinin imzalanması;
- beynəlxalq sülhə təhlükə olan cinayətkar tərəflərin cəzalandırılması üçün qərarların qəbul edilməsi;
- maddi və humanitar yardımların göstərilməsinə dair qərarların qəbulu;

-təbii fəlakətlərdən zərər çəkən dövlətlərə beynəlxalq maddi və maliyyə yardımının göstərilməsinə dair qərarların qəbulu;

-dünya üzrə xəstəliklərlə mübarizə üzrə qərarların qəbulu;

-beynəlxalq hüquq normalarının yaradılması və icrasına nəzarətin həyata keçirilməsi;

-ümumdünya hüquq sisteminin qurulması və müvafiq hüquq normalarının qəbulu;

-ümumdünya məhkəmələrinin işinin təşkili üçün beynəlxalq hüquq normaları sisteminin yaradılması;

-dünya icra orqanlarına nəzarət sisteminin formalaşdırılması;

-beynəlxalq mədəni problemlərin həlli;

-beynəlxalq dillərin müəyyən olunması;

-beynəlxalq mükafatlandırma;

-beynəlxalq orden və medallarla təltif etmə və s.

III. Ümumdünya Məhkəmələri

Dövlətlər arasında rəvan və şəffaf əlaqələrin təmin edilməsi, sülh və sabitliyin qorunub saxlanılması, təhlükəsizliyin pozulmaması, beynəlxalq əlaqələr və münasibətlər zamanı ədalətin pozulmasının qarşısının alınması, ədalətin bərpası, eləcə də dünyanın dövlətlərdəki məhkəmələrə nəzarətinin təmin olunması məqsədilə ümumdünya məhkəmələri təsis olunur.

Ümumdünya məhkəmələrinin təşkil olunması

Ümumdünya məhkəmələri dövlətlərarası mübahisələrə baxmaq üçün ayrı-ayrı ölkələrdə yerləşən beynəlxalq məhkəmələrdən ibarət olur.

Vətəndaşların şəxsi şikayətlərinə baxan məhkəmələr isə milli məhkəmələrin tərkibində təmsil olunur. Proseslərdə milli hakimlərlə yanaşı, digər ölkələrin hakimləri də iştirak edirlər və qərarlar yerli qanunvericilik əsasında birgə qəbul olunur.

Ümumdünya məhkəmələri təmsilçilik əsasında formalaşdırılır.

Ümumdünya məhkəmələrində baxılan işlərin xüsusiyyətləri

Ümumdünya məhkəmələri inzibati, iqtisadi, mülki və cinayət işlərinə baxır. Əsasən şəxslərin və xalqların dövlət hakimiyyətlərindən, eləcə də dövlət məhkəmələrindən şikayətlərini təmin edir, həmçinin dövlətlərarası mübahisələri həll edir.

Beynəlxalq nigahlar məhkəmə qaydasında yalnız ümumdünya məhkəmələri tərəfindən ləğv olunur.

Ümumdünya məhkəmələrinin səlahiyyətləri

Ümumdünya məhkəmələri milli məhkəmələr kimi mübahisələri ədalətli yollarla həll edirlər. Ümumdünya məhkəmələrinin yurisdiksiyaları dövlətlər tərəfindən qəbul olunur. Ümumdünya məhkəmələrində beynəlxalq mübahisələrə baxılır. Eləcə də son instansiya kimi dövlət məhkəmələrinin qərarlarından şikayətlərə baxır. Şikayətlər digər dövlətlər, milli vətəndaşlar və xarici vətəndaşları tərəfindən verilə bilər.

Dünya vətəndaşlığından irəli gələrək dünya məhkəmələri xüsusi hallarda vətəndaşların birbaşa şikayətlərinə-öz dövlətlərinə və şəxslərə qarşı- (*dövlət (milli) məhkəmələrinə müraciət olunmadan*) da baxır.

Ümumdünya məhkəmələri ərizələr (birtərəfli və ya da ikitərəfli qaydada təqdim olunan ərizələr) əsasında dövlətlərarası mübahisələri həll edir, bir ölkə vətəndaşının və ya da qurumun digər ölkə vətəndaşlarına və ya da qurumlarına olan şikayətlərinə baxır, şikayətləri ədalətlə təmin edir.

Ümumdünya məhkəmələri insanların, milli vətəndaşlıqdan asılı olmayaraq, digər dövlətlərə qarşı (hərəkətlərdən, hərəkətsizliklərdən və qərarlarından) şikayətlərinə də baxır.

Ümumdünya məhkəmələrinin hakimləri

Ümumdünya məhkəmələrinin hakimləri (beynəlxalq hakimlər də demək olar) dövlətləri tərəfindən seçilir və məhkəmələrə göndərilir.

Hakimlərin seçilmə qaydalarını beynəlxalq konvensiya əsasında dövlətləri müəyyən edirlər. Bu qaydalar Ümumdünya Parlamenti tərəfindən də təsdiq olunur.

Hakimlərin səlahiyyətləri müddətli olur.

Beynəlxalq hakimlər beynəlxalq statuslu olurlar, onlara milli və beynəlxalq vəsiqələr verilir.

Beynəlxalq hakimlərin beynəlxalq immunitet və imtiyazları müəyyən olunur.

Dövlətlər beynəlxalq hakimləri şəxsin (şəxslərin) müraciəti əsasında işi araşdırma və işə baxılması prosesinə dəvət edirlər.

Beynəlxalq hakimlərin qərarları milli qanunlarla və beynəlxalq hüquq normaları əsasında tərtib və təsdiq olunur, qüvvəyə minir.

Ümumdünya məhkəmələri üçün qanunvericiliyin əsasları

Ümumdünya məhkəmələri dövlətlərarası mübahisələrə beynəlxalq hüquq normalarını tətbiq etməklə baxır, ayrı-ayrı şəxslərin dövlətlərə və digər dövlətlərin vətəndaşlarına olan iddialarına beynəlxalq hüquq normalarından çıxış etməklə və milli qanunvericiliyə əsaslanmaqla baxır.

Ümumdünya məhkəmələri şəxslərarası mübahisələrə isə (hər tərəf eyni bir dövlətin vətəndaşı olduqda) milli qanunvericilik əsasında baxır.

Ümumdünya məhkəmələrində işlərə baxılması qaydaları

Ümumdünya məhkəmələrində işlərə şikayətlər əsasında baxılır. Məhkəmə araşdırmaları həyata keçirilir.

Ümumdünya məhkəməsində şəxslərin fərdi qaydada şikayətinə yalnız xüsusi hallarda, -dövlət məhkəmələrinin işə baxmadığı hallarda, eləcə də iddialı tərəfi milli məhkəmələrin qərarları qane etmədikdə, milli məhkəmələrin son instansiya qərarlarından şikayətlər olduqda,- baxılır.

Ümumdünya məhkəmələrinin qərarlarının qüvvəsi

Ümumdünya məhkəmələrinin qərarlarının icrası qəti xarakterli olur və qərarlardan verilən şikayətlərə baxılmır.

Dünya məhkəmələrini qərarlarından şikayət qəbulu həyata keçirilmir.

Qərarların icrasını dövlətlər həyata keçirirlər. Mülki işləri məhkəmə icraçıları, cinayət işlərini isə penitensiar xidmət həyata keçirir.

Ümumdünya məhkəməsinin qərarı əsasında məhkumluq məhkum olunmuş şəxsin (şəxslərin) öz ölkəsində həyata keçirilir. Ümumdünya məhkəmələri prokurorluq orqanları vasitəsilə penitensiar xidmətdə qanunların icrasına nəzarət həyata keçirirlər.

Ümumdünya məhkəmələrinin qərarları heç bir dövlət qurumu tərəfindən ləğv olunmur.

Ümumdünya prokurorluq institutu

Ümumdünya prokurorluq institutu Ümumdünya Məhkəmə sisteminin tərkibində formalaşdırılır.

Ümumdünya prokurorluq institutu Ümumdünya Məhkəmələrinin qərarlarının icrasına nəzarət funksiyasını həyata keçirir.

Ümumdünya prokurorluq institunun səlahiyyətlərinə aşağıdakılar aid edilir:

-beynəlxalq hüquq normalarının icrasına nəzarət funksiyasını həyata keçirir;

-Ümumdünya Məhkəmələrinin sanksiyaları əsasında cinayət işlərinə başlayır, başlanmış cinayət işlərinə xitam verir;

-beynəlxalq istintaqa prosesual rəhbərliyi həyata keçirir;

-yerli (dövlət) məhkəmələrinin qərarlarından yalnız vətəndaşların şikayətləri əsasında protest verir, yerli məhkəmələrin qərarlarından beynəlxalq məhkəmələrə şikayət verir;

-məhkəmələrdə dünya dövlətlərinin mənafeyini müdafiə edir, dövlətlərin ittihamçıları kimi çıxış edir;

Ümumdünya vəkillik institutu

Ümumdünya məhkəmələrində ümumdünya vəkillik institutu formalaşdırılır. Ümumdünya vəkillik institutu ümumdünya məhkəmələrində bütün iddiaçı və cavabdeh tərəfləri müdafiə edir.

Ümumdünya vəkillərinin seçilməsi qaydalarını öz dövlətləri müəyyən edir. Ümumdünya vəkilliyi ilə bağlı beynəlxalq konvensiya qəbul olunur.

Ümumdünya vəkillərinə milli və beynəlxalq sertifikatlar və vəsiqələr verilir.

Ümumdünya vəkilləri beynəlxalq immunitet və imtiyazlara sahib olurlar.

Ümumdünya vəkilliyinin digər bir qolunu Ümumdünya ombudsmanlığı təşkil edir.

XIV FƏSİL: ÜMUMDÜNYA OMBUDSMANLIĞI

Ümumdünya ombudsmanlığının əsasları

Ümumdünya ombudsmanlığı ümumdünya xalqlarını dünya birliyi və dövlətlər qarşısında, beynəlxalq təşkilatlar önündə təmsil edən ictimai, hüquqi və siyasi bir institutdur, təsisatdır.

Ümumdünya ombudsmanlığı öz ölkəsində seçilən və xalqını başqa xalq, dövlət və beynəlxalq təşkilat qarşısında təmsil edən ombudsmanlardan ibarətdir.

Ümumdünya ombudsmanları müddətli əsaslarla seçilir.

Ümumdünya ombudsmanları beynəlxalq immunitet və imtiyazlara malikdir.

Ümumdünya ombudsmanlığının səlahiyyətləri

Ümumdünya ombudsmanlarının səlahiyyətlərinə aşağıdakılar aid olunur:

-beynəlxalq hüquq və milli qanunvericiliyə söykənməklə öz xalqının maraq və mənfəyini başqa xalqlar, dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar önündə və yanında qorumaq;

-öz xalqının və başqa xalqların maraqlarının ədalətli müdafiəsini təşkil etmək;

-öz xalqının və digər xalqların haqq səslərini ucaltmaq, xalqlara qarşı törədilmiş cinayətlərlə bağlı beynəlxalq məhkəmələrə və beynəlxalq prokurorluq institutuna müraciət etmək;

-xalqlara qarşı törədilmiş cinayətlərə və digər ciddi hüquq pozuntularına görə hesabatlar tələb etmək, günahkarların cəzalandırılması ilə bağlı təkliflər vermək; cinayət faktları ilə bağlı dünya məhkəmələrinə müraciət etmək;

-beynəlxalq gərginliklər zamanı gərginliklərə qarşı çıxmaq və etiraz hərəkətlərini təşkil etmək;

-ümumdünya parlamentində sülh və sabitliklə bağlı müvafiq təkliflərlə çıxış etmək və s.

III HISSƏ:

Konsepsiya (konvensiya formalı)

Konsepsiyadakı müddəalar ümumiləşdiricidir. Konsepsiya daha çox strateji çərçivədə taktiki əhəmiyyət kəsb edir. Sözsüz ki, hal-hazırda qədər müxtəlif sahələr üzrə beynəlxalq əməkdaşlıq yönündə çoxlu sayda konvensiyalar (ümumi və çərçivə sənədləri) imzalanıb. Eləcə də iki və çoxtərəfli sənədlər mövcuddur, fəaliyyətdədir. Beynəlxalq razılaşmalar dövlətlərin daxili qanunvericiliklərinin tərkib hissələridir. Beynəlxalq təşkilatlar siyasət sahələri və regionlar üzrə ixtisaslaşmış. Beynəlxalq hüquq normaları zənginləşməkdə və təkmilləşməkdə davam edir.

Hal-hazırkı konsepsiyadan (nəzəri bir mənbə olaraq) irəli gələrək dövlətlər arasında bəzi yeni ümumi və çərçivə formalı sənədlər imzalanmağa bilər. Çünki, Konsepsiyanın müddəalarında istiqamətvericilik mövcuddur, yeni ideyalar yer alır.

Konsepsiya iqtisadi, siyasi və mədəni məzmunlu müddəalardan ibarətdir. Müddəalar əsasən dünyada sülhün, sabitliyin və tərəqqinin saxlanılmasını əsas məqsəd kimi qarşıya qoyur.

Bəşəri aspektlər

“Ümumdünya vətəndaşlığı”

Ümumdünya vətəndaşlığı dünyanın bütün sakinlərini vahid əqidələr ətrafında birləşdirən ictimai-siyasi bir ideya və anlayışdır. İnsanların dünya məkanı, dünyanın yaşayış məskənləri üzrə bəşəri haqlarını təmin edən ictimai-siyasi və mədəni bir statusdur. Ümumdünya vətəndaşı ictimai-siyasi addır.

Ümumdünya vətəndaşlığı ali bəşəri bir statusdur. Bu status milli vətəndaşlıqla yanaşı verilir. Status beynəlxalq əhəmiyyətə malikdir, özündə immunitetləri əks etdirir.

Ümumdünya vətəndaşı statusunu bildirən sənəddə (pasportda və onu əvəz edən müvəqqəti sənəddə) şəxsin doğulduğu ölkə yazılır, şəxs haqqında bioloji məlumatlar öz əksini tapır. Lakin bəşəri birlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmək naminə şəxsin mənsub olduğu xalqın adı, milliyəti qeyd olunmur.

Heç bir dövlət hər hansısa bir şəxsi ümumdünya vətəndaşı statusundan ləğv edə bilməz.

Ümumdünya vətəndaşlığı statusunun ləğv olunması məsələsinə məhkəmə qaydasında baxıla bilməz, çünki bu, onun təbii haqqıdır, yalnız ölüm bu adı onun üzərindən götürə bilər. Məhkəmə qaydasında ümumdünya vətəndaşının yalnız bəzi hüquqları məhdudlaşdırıla bilər.

Bəşəri cinayətlərin törədilməsi belə ümumdünya vətəndaşlığı statusunu tam məhdudlaşdırma bilməz və adını cinayət törətmiş şəxsin (şəxslərin) üstündən tam götürə bilməz.

“Ümumdünya vətəndaşlığı”nın qəbulu

Dövlətlər qəbul edirlər ki, onların vətəndaşları, vətəndaşlığı olmayan şəxslər və əcnəbilər həm də **ümumdünya vətəndaşdırlar**. Ümumdünya vətəndaşlığı statusunu təmin etmək üçün dövlətlər münasib qərarlar qəbul edirlər və dinc məqsədli xarici siyasət həyata keçirirlər.

Ümumdünya vətəndaşlığı doğum ölkələrindən asılı olmayaraq bütün sakinlərə verilir. İnsan doğulduğu andan həm də ümumdünya vətəndaşı adını daşıyır və ölkələrin yerli qeydiyyat orqanları bu aktı reyestrədə qeyd edirlər, müvafiq şəhadətnamələr və ya da pasportlar verirlər.

İmmiqrantların təyinat ölkədə və ya da tranzit ölkədə doğulan uşaqlarına ümumdünya vətəndaşlığı statusu doğulduğu

ölkə tərəfindən verilir. Ad həmin ölkə tərəfindən rəsmiləşdirilir. Bu status bütün dünya ölkələri tərəfindən qəbul edilir. Bu məqsədlə, eləcə də müvafiq sahədə hüquqları təmin etmək üçün ölkələr arasında konvensiyalar imzalanır.

“Ümumdünya vətəndaşlığı”nın təmin olunması

Hər bir dövlət uşaq doğulan zaman öz vətəndaşına milli və ümumdünya vətəndaşı pasportu (sərhədkeçmə sənədi) verir.

Ümumdünya vətəndaşı pasportunun nümunəsi Ümumdünya Parlamenti (BMT Ali Məclisi bu funksiyanı yerinə yetirə bilər) tərəfindən qəbul olunur.

Bir dövlət digər dövlətin vətəndaşına şəxsin müraciəti əsasında ümumdünya vətəndaşı pasportunu vermək hüququna malik olur.

Miqrantlar və turistlər, səyyahlar, tədqiqatçılar, o cümlədən arxeoloqlar, bioloqlar, okeanoloqlar, hidroloqlar, botaniklər, coğrafiyaşünaslar və dünyanı gəzən digər mütəxəssislər ümumdünya vətəndaşı pasportundan istifadə edirlər.

Gəmiçilər və təyyarəçilər, qatar sürücüləri, nəqliyyat vasitələrinin digər maşinistləri idarəçiləri, tranzit nəqliyyatı idarə edən və sərhədlərdən keçən bütün sürücülər əlavə olaraq peşə pasportundan və ya da kartundan istifadə edirlər.

Ümumdünya vətəndaşlığı milli və beynəlxalq qaydada başqa ölkə vətəndaşlığının əldə olunmasını asanlaşdırır və ona bir o qədər də ehtiyacın olmadığını ehtiva edir.

Ümumdünya vətəndaşlığı şəxslərə öz ölkələri qarşısında məcburi xidmət öhdəliyini də milli və beynəlxalq qaydada həyata keçirməni təmin edir.

Ümumdünya vətəndaşı pasportu tək sərhəd keçmək üçün əsasları vermir. Bu sənəd əsasən insanı dünyəviləşdirmək, bəşəriləşdirmək məqsədini güdür.

Ölkələrdə yumşaq qanunvericiliyin qəbulu və humanizm prinsipləri

Bəşəri amallar naminə ölkələr öz qanunvericiliklərini yumşaq əsaslarla, yumşaq məzmunla formalaşdırırlar.

Normalar sadə və asan ifadələrlə yazılır. Hüquq normalarının mürəkkəbləşdirilməsinə yol verilmir.

Ölkələrin milli qanunvericiliklərində xaricilərə geniş hüquqlar verilir və bir çox hallarda səlahiyyətlər yerli vətəndaşlarla bərabərləşdirilir.

Əcnəbilərə ölkə siyasi sistemində geniş ştirak etmək hüquqlarının verilməsi

Ümumdünya vətəndaşlığı hüquqi vəziyyətindən irəli gələrək xaricilərə müəyyən əsaslarla aktiv və passiv seçki hüquqları verilir.

Dövlətlər razılaşırlar ki, xarici ölkə vətəndaşları dövlət və hökumət rəhbərini seçməkdə xüsusi hal olaraq iştirak edə bilər. Xarici ölkə vətəndaşı öz milli ölkəsindən kənarında müvəqqəti və ya da daimi əsaslarla yaşadığı ölkədə dövlət və hökumət rəhbərinin fəaliyyətinə qiymət vermək hüquqlarına malik olur.

Qarışıq xalqlar nigahının təmin edilməsi

Dövlətlər dünyanın bütün xalqlara mənsubluğunu nəzərə alaraq, qarışıq nigahların bağlanması maraqlı nümayiş etdirirlər və buna münasib şəraitlər yaradırlar. Qarışıq nigahlar ümumdünya sülhünə və dövlətlərarası münasibətlərin inkişafına xidmət edir.

Qarışıq nigahların yaradılması məqsədilə gənclərarası görüşlərin və tanışlığın təmin edilməsi üçün müxtəlif yığıncaqlar təşkil edirlər, ictimai-mədəni tədbirlər görürlər.

Qarışıq nigaha daxil olanlar üçün beynəlxalq hığah səhadətnamələri verilir.

Qarışıq xalqlar yaşayış məskənlərinin yaradılması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, öz ölkələrində böyük və kiçik xalqların yaşayış məskənlərinin yaradılmasını və əhalinin liberal əsaslarla köçürülməsini təmin edirlər.

Böyük xalqların yaşayış məskənləri kiçik ölkələrin təhlükəsizliyinin və inkişafının təmin olunmasına xidmətlərə yönəldilir.

Qarışıq xalqların yaşadıkları beynəlxalq yaşayış məskənləri salınır. Belə məskənlər imtiyazlı və immunitetli məskənlər hesab olunurlar.

Ölkələr arasında sadələşmiş viza rejimlərinin tətbiqi

Ümumdünya vətəndaşlığının təmini istiqamətində sərbəst gediş-gəlişi təmin etmək məqsədilə ölkələr arasında vizalar rejimi sadələşir.

Vizalar sadələşir və əksər hallarda vizasız gediş-gəliş təmin olunur.

Yalnız dövlətlərə görə vizaların verilməsi ləğv olunur. Ümumiyyətlə, dövlətlər kriteriyasının tətbiqindən, fərdi səfərlər zamanı vizaların verilməsi üçün əsas götürülməsindən imtina olunur.

İqtisadi aspektlər

Dünyanın ümumi iqtisadiyyatı

Dövlətlər və xalqlar dərk edirlər ki, dünyanın ümumi iqtisadi sistemi, sistem arasında bütövlük, həmahənglik və

tarazlılıq başlıca olaraq bəşəri rifaha, firavanlığa, ümumdünya sülhünün qorunmasına xidmət edir.

İqtisadiyyat resursların səmərəli istifadəsini və istehsalla istehlak arasında ədalətli tarazlığın formalaşmasını təmin edir.

Bəşəriyyətin bütöv halda inkişafı elə ümumi iqtisadiyyatın tərəqqisindən asılı olur.

Ümumi sağlam iqtisadiyyat insanların sosial mühitdə sağlam yaşamalarına təminat və zəmanət verir.

Dünyanın tarazlı iqtisadiyyatı

Dünyanın tarazlı iqtisadiyyatı tarazlı münasibətlərin və əlaqələrin meydana gəlməsinə xidmət edir. Tarazlı iqtisadiyyat ümumdünya sülhünün və inkişafının əsaslarını meydana gətirir. Tarazlı iqtisadiyyat insanların sosial-rifah hallarının yaxşılaşmasına xidmət edir.

Dövlətlər arasındakı sərhəd rayonlarında iqtisadi zolaqların, təhlükəsizlik qurşaqlarının yaradılması. İqtisadi “kordonlar”ın formalaşması

Ümumi müddəalar

Sərt iqtisadi sərhəd rayonları dövlətlərin daxilə qapanmalarının əsasında meydana gəlir. Sərt iqtisadi sərhəd rayonları dövlətlərin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinə köklü zərbələr vurur. Daxilə qapanmalar dövlətlərin əhalisinin dünyaya açılmasının qarşısını alır. Düzdür, sərhəd rejimlərinin iqtisadi və siyasi baxımdan bərkliyi ölkələrdaxili iqtisadi inkişafın bu və ya da digər formada yüksəlməsinə səbəb olsa da, ancaq bütövləşmə etibarilə müəyyən problemləri meydana gətirir. Daxilə qapanan dövlətlərdə stereotiplər mövcud olur və inkişafa tıxaclar vurmaqda mühüm rol oynayır. Siyasi sərhədlər və onların iqtisadi inkişaf səviyyələri dövlətlərarası

İqtisadi və siyasi münasibətlər və əlaqələr üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Sərhəd rayonlarının iqtisadiyyatı dövlətlərin əhalisini ictimai və siyasi aspektlərdə bir-birinə bağlayır. Sərhəd iqtisadi rayonları ölkələrin əhalisini bir araya gətirən, oxşar mədəni xüsusiyyətlərini formalaşdıran kriteriyalar rolunda çıxış edir. Sərhədlər və onların inkişaf səviyyələri arasında olan uyğunluqlar məhz dövlətlərarası iqtisadi inkişaf səviyyələrini müəyyən edir. Həm də iqtisadi inkişaf arasında kəskin fərqlərin yaranmasının qarşısını alır. Sərhəd iqtisadi rayonları harmonik əlaqələrin formalaşmasına öz müsbət təsirlərini göstərir. Sərhədlərin iqtisadi inkişaf səviyyəsi dövlətlər arasındakı iqtisadi sistemlərin möhkəmlənməsinin əsasında durur. İqtisadi inkişaf səviyyəsi dövlətlərin sərhədlərini birləşdirə bilir və bu amil də ölkələr arasındakı fərqlərin azalmasının əsasında qərarlaşır. İqtisadi vasitələr ölkələr arasında uyğunluqların, sistem uyğunluqlarının meydana gəlməsini təmin edir. İqtisadi sistemlərin davamlılıqlı da özlüyündə sərbəst siyasi və davamlı siyasi əlaqələrin meydana gəlməsinin əsasında yer tutur. Sərhədlər arasındakı harmonizasiya həm də siyasi uyğunluğu meydana gətirir və fərqlərin kəskin dərəcədə olmasının qarşısını alır. Sərhəd rayonları iqtisadi inteqrasiyaların formalaşmasına və təkmilləşməsinə və təşəkkül tapmasına gətirib çıxarır.

Belə rayonların yaradılması ölkələr arasında birtərəfli ucuzlaşmanın və ya da bahalaşmanın qarşısını ala bilər. Məsələn, Qərb tərəfindən Rusiyaya iqtisadi sanksiyalar tətbiq ediləndə bu cür iqtisadi zonalarda satılan ucuz Rusiya məhsulları (məsələn, yanacaq məhsulları) Qərb ölkələri tərəfindən, xüsusilə, sərhədlərdə yerləşən ölkələrin vətəndaşları tərəfindən alınır. Ölkəyə əlavə valyuta ehtiyatları daxil ola bilər. İqtisadi sanksiyalardan Rusiya məhsullarının ucuzlaşmasını hiss edən və Qərb bazarına mənfi nəticələrini

hiss edən Qərb ölkələri iqtisadi sanksiyaların tətbiqində bir qədər ehtiyatlı ola bilərlər.

Dünya ölkələri ümuminkişaf və sülh naminə aşağıdakılar barədə qərarlar qəbul edirlər:

Dövlətlər qarşılıqlı iqtisadi və siyasi təzyiqləri azaltmaq məqsədilə öz sərhədlərində iqtisadi qurşaqları təşkil edirlər.

İqtisadi qurşaqlar azad iqtisadi zonalar kimi də fəaliyyət göstərir.

Sərhəd iqtisadi zonalarında sərbəst gediş-gəliş təmin edilir.

Sərhədlərdə yaşayan əhali üçün ikili və çoxtrəfli vətəndaşlığa bərabər tutulan statuslar (ümumdünya vətəndaşlığının tərkibi kimi) müəyyən edilir.

İqtisadi qurşaqların əsas məqsədi ölkələrarası rəvan iqtisadi və siyasi əlaqələrin qorunmasını təmin etməkdən ibarətdir.

İqtisadi qurşaqlardakı obyektlər-bazarlar, ticarət məkanları “**kordon**” rolunu oynayır və dövlətlərarası balanslaşdırılma siyasətinə xidmət edir.

Əhəmiyyəti:

- maliyyə böhranlarının qarşısının alınması;
- ucuz bazarın formalaşması hesabına qarşılıqlı iqtisadi təzyiqlərin minimuma endirilməsi;
- dünyada məhsulların bahalaşmasının qarşısının alınması və s.

İqtisadi qurşaqlar:

- Çin-Rusiya** sərhədləri qurşağı;
- Rusiya-Avropa** sərhədləri qurşağı;
- Qafqaz-İran-Türkiyə** qurşağı;
- Meksika-ABŞ** qurşağı;
- Mərkəzi Asiya-Hindistan-Pakistan** qurşağı;

- İran-Ərəb ölkələri sərhədləri qurşağı;
- İsrail-Ərəb ölkələri qurşağı;
- Çin-Yaponiya-Koreya dövlətləri qurşağı;
- Çin-Cənubi-Şərqi Asiya qurşağı;
- Afrika-Avropa aralıq qurşağı və s.

Strateji məhsulların qiymətlərində manipulyasiya və konyukturaya yol verilməməsi

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, beynəlxalq iqtisadi tarazlıq sisteminin dağılmaması və rəvan iqtisadi inkişafın təmin edilməsi məqsədilə strateji məhsulların beynəlxalq bazar qiymətlərini stabil saxlayırlar və süni artıma və azalmaya yol vermirlər.

İqtisadi qiymət artımları və azalmaları təbii yolla həyata keçirilir. Tələb-təklif arasında təbii harmonik bağlılıq yaradılır.

“Bank iqtisadiyyatı”nın formalaşması

Dövlətlər razılaşırlar ki, öz ölkələrində bank iqtisadiyyatlarını formalaşdırırlar.

Bank iqtisadiyyatlarının əsaslarını iqtisadiyyat üzərində bank nəzarəti və təşkilatçılığı təşkil edir.

Bütün insanların sosial həyatı, əmək münasibətləri daha çox bank iqtisadiyyatı tərəfindən tənzimlənir. Cəmiyyətdə “bank himayəçiliyi” əsas götürülür.

Cəmiyyət “bankman”lardan təşkil olunur. “Bankman” dedikdə, həyatı banklara bağlı olan şəxslər nəzərdə tutulur.

Hərbi təyinatlı iqtisadiyyatın məhdudlaşdırılması

Dövlətlər razılaşırlar ki, öz ölkələrində hərbi təyinatlı iqtisadiyyatı məhdudlaşdırırlar və istehsal məhsullarını mülki məqsədlərə yönəldirlər.

Hərbi təyinatlı məhsulların ticarəti məhdudlaşır və bir çox parametrlər üzrə isə tamamilə ləğv olunur.

Hərbisizləşdirilmə

“Tətiklərsiz dünya” anlayışının formalaşması

Bəşəri tərəqqi və sülh naminə silahlardan imtinalar edilir. “Tətiklərsiz dünya” anlayışı insanların təfəkküründə, süurlarında geniş şəkildə formalaşdırılır.

Ölkə qarşısında məcburi xidmət öhdəliklərinin alternativ yollarla təmin edilməsi

Dövlətlər razılaşırlar ki, onların vətəndaşlarının müəyyən bir qismi öz Vətənləri önündə məcburi xidmət öhdəliklərini (məsələn, həqiqi hərbi xidmət) milli həqiqi hərbi xidmət əsasları ilə yanaşı, alternativ qaydada-qeyri-hərbi xidmət formasında milli və beynəlxalq qaydada da ödəyirlər.

Məcburi xidmət öhdəliklərinin alternativ milli formaları kimi bunlar müəyyən edilir: müəyyən müddət üçün ölkədə kasıb və kimsəsiz ailələr üçün işləmək və onlara qazanclar gətirmək; istehsalat və xidmət sahələrində işləmək; kənd təsərrüfatı və səhiyyə sahələrində çalışmaq; mədəniyyət və incəsənət sahələrində işləmək; penitensiar xidmətlərdə çalışmaq və dustaqlara, məhkum olunmuşlara xidmət göstərmək; elm və tədris müəssisələrində işləmək; pansionatlarda və kimsəsizlər evində çalışmaq və s.

Məcburi xidmət öhdəliklərinin beynəlxalq əsaslarla alternativ formaları bunlardır: xarici ölkələrin pansionatlarında (kimsəzilər və yardıma, köməyə ehtiyacı olanların məskunlaşdığı pansionatlar) müəyyən müddət üçün işləmək; beynəlxalq humanitar və sülh təşkilatlarında çalışmaq; beynəlxalq ərzaq, geyim və yardım strategiyasında iştirak

etmək; beynəlxalq yarışların təşkilatı-struktur fəaliyyətində iştirak etmək , kənd təsərrüfatı və sənaye sahələrində işləmək və s.

Beynəlxalq aləmdə silahsızlaşdırılmanın təmin edilməsi

Xüsusilə, kütləvi qırğın silahları və qitələrarası ballistik raketlər və taktiki nüvə silahları bir tərəfdən dünya sülhünə təhdidləri meydana gətirir, digər tərəfdən də qarşılıqlı qorxu sayəsində siyasi təhdidləri formalaşdırır.

Dövlətlər silahsızlaşdırma məqsədilə aşağıdakılar barədə qərarlar qəbul edirlər:

- cəmiyyətlər üzərində kütləvi qırğın silahı qorxusunu minimuma endirirlər;
- kütləvi qırğın silahları və raket texnologiyası barədə bütün məlumatlar cəmiyyətdən götürülür;
- bu kimi silahların formaları cəmiyyətdən gizli saxlanılır;
- kütləvi qırğın silahlarının azaldılmasına çalışırlar;
- kütləvi qırğın silahlarının kütləvi-informasiya vasitələri ilə təbliğini qadağan edirlər;
- hərbi təlimlərin efirdə və digər kütləvi-informasiya vasitələrində işıqlanmasını qadağan edirlər;
- strateji və taktiki -ballistik raketlərin yalnız dinc xarakter üçün istifadə olunması barədə qərara gəlinir.

Elektrik istehsalı məqsədilə Atom Elektrik Stansiyalarının (AES-lərin) fəaliyyətinin dayandırılması və yeni AES-lərin tikintisinin qadağan edilməsi

Ekoloji fəlakətləri və nüvə təhlükəsi risqlərini nəzərə alaraq dövlətlər öz aralarında belə qərara gəlirlər ki, elektrik enerjisinin istehsalı məqsədilə Atom Elektrik Stansiyalarının fəaliyyətlərini dayandırırırlar.

Ayrı-ayrı ölkələrdə yeni AES-lərin tikintisi qadağan olunur. AES-lərin tikintisi üçün şirkətlərarası və dövlətlərarası müqavilələr və sazişlər imzalanmır.

Külək və günəş enerjisindən istifadə strategiyasına üstünlük verilir.

Beynəlxalq hərbi əməkdaşlıqdan mülki əməkdaşlığa keçid gününün müəyyən olunması

Dövlətlər ilin müəyyən günlərini öz hərbi-silahlı qüvvələrini hərbi formalardan mülki formalara keçirirlər. Həmin günlərdə sərhəd hərbciləri arasında mülki görüşlər təşkil edilir. Bu addm dövlətlərin barışıqlığına və sülhünə kömək edir. Ümumdünya hərbisizləşdirmə günlərində hərbi qüvvələrin əməkdaşları hərbi obyektlərdə öz bayraqlarını aşağı endirirlər və mülki geyimə keçirlər. Dövlətlərin hərbi gəmiləri öz xarici görünüşlərini dəyişirlər. Bayraqlarını endirirlər.

Beynəlxalq hərbi təlimlərin məhdudlaşdırılması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, beynəlxalq hərbi təlimləri məhdudlaşdırırlar. Beynəlxalq hərbi təlimlərlə bağlı beynəlxalq ictimaiyyətə məlumatlar çatdırılmır.

Beynəlxalq hərbi təlimlər terrora, dəniz quldurluğuna və digər transmilli cinayətkarlığa qarşı mübarizə məqsədilə müəyyən qaydada yalnız kiçik miqyaslarda keçirilir.

Ölkələrdaxili hərbi təlimlərin qadağan olunması

Dövlətlər razılaşırlar ki, ölkələri daxilində hərbi təlimlər qadağan edilir. Çünki hərbi təlimlər müharibə psixologiyasını oyatmaq məqsədi güdür. Hərbi təlimlərin təşviqi insanlar və xalqlar arasında qeyri-tarazlı və ədalətsiz münasibətlərin təbliğinə xidmət edir.

Ölkələrin hərbi vasitələrindən mülki məqsədlərlə istifadə olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, öz hərbi-texniki vasitələrindən fəvqəladə hallarda mülki məqsədlər üçün istifadə edirlər. Eyni zamanda hərbi gəmilərin və təyyarələrin əsas təyinatını beynəlxalq yardımların (ərzaq və tibbi ləvazimatların, geyim vasitələrinin, əkin toxumlarının və qeyri-hərbi təyinatlı vasitələrin) daşınmasında və digər zəruri kömək hallarında istifadə edirlər.

Beynəlxalq hərbi ittifaqların ləğv olunması və yeni hərbi ittifaqların yaradılmasının qadağan olunması

Dövlətlər qərara gəlirlər ki, mövcud hərbi ittifaqları ləğv edirlər. Hal-hazırda və gələcəkdə regionda və regiondan kənarında hər hansısa bir hərbi ittifaq yaratmırlar. Hərbi sahədə ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlığa qoşulmurlar. Dövlətlərin hərbi qüvvələri iki və çoxtərəfli qaydada yalnız mülki formada əməkdaşlıq edirlər. Fəvqəladə haların aradan qaldırılması naminə birləşirlər.

Müharibə hədələrini özündə əks etdirən bəyanatların ləğv olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, məzmununda müharibə hədə qorxusunu əks etdirən bəyanatlar, ultimatumlar (qəti tələblər) vermirlər və bu məzmununda digər sənədlər qəbul etmirlər.

Müharibələr məqsədilə strateji ittifaqların yaradılmaması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, müharibələr aparmaq məqsədilə öz aralarında hərbi ittifaqların yaradılmasına imkan vermirlər.

Müharibələr etmək üçün koalisiya qüvvələrini təşkil etmirlər, hərbi güclərini birləşdirmirlər.

Beynəlxalq silah sərgilərinin qadağan olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, müharibələrin və digər silahlı qarşıdurmaların təşviqinə xidmət edən beynəlxalq silah sərgilərinin keçirilməsini və təşkil olunmasını qadağan edirlər.

Heç bir dövlət beynəlxalq silah sərgisində iştirak etmir.

Ölkələr arasında hərbi və hərbi-texniki sahələrdə beynəlxalq hüquq normalarının qəbul olunmaması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, ikitərəfli və çoxtərəfli qaydada hərbi əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq müqavilələri imzalamırlar.

Dövlətlər hərbi-texniki sahələrdə əməkdaşlıq barədə sazişlər imzalamırlar.

Silahlı qüvvələrə və onların hərbi-texniki vasitələrinə beynəlxalq və yerli ictimai nəzarətin gücləndirilməsi

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, sabitlik və təhlükəsizliyə ictimai inamın artırılması məqsədilə beynəlxalq hərbi qüvvələrə və ölkənin yerli silahlı qüvvələrinə yerli və beynəlxalq ictimai nəzarəti təmin edirlər.

Beynəlxalq ictimai qurumlar tərəfindən ölkədaxili və beynəlxalq silahlı qüvvələrə və onların hərbi-texniki vasitələrinə mütəmadi nəzarət həyata keçirilir.

Beynəlxalq hərbi əməliyyatların qadağan olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, beynəlxalq təzyiqlərə yol verməmək, başqa xalqlara və dövlətlərə hörmət etmək,

ümumilikdə isə bəşəriyyəti silahlı qarşıdurmalardan kənarında saxlamaq naminə beynəlxalq hərbi əməliyyatlardan imtina edirlər.

Yalnız beynəlxalq terrorla və soyqırımı mübarizədə terrora və soyqırım məruz qalan ölkələrlə (xalqlarla) birgə terroru zərərsizləşdirmək üçün hərbi vasitələrə əl atırlar.

Kosmik məkanın dinc məqsədlərlə istifadə olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, kosmik məkandan (yaxın və uzaq kosmosdan) yalnız dinc məqsədlərlə istifadə edirlər.

Kosmik silahlarla hədələr qadağan olunur.

Casus təyinatlı aparatların kosmosda fəaliyyəti qadağan edilir.

Kosmik aparatların, o cümlədən peyklərin, stansiyaların kosmosda ləğvi ehtiyatla aparılır və kosmik zibilliklərin yaranmasının qarşısı alınır.

Dünya okeanlarının dinc məqsədlərlə istifadə olunması

Bəşəriyyətin qorunması, o cümlədən təbiətin sağlam saxlanması naminə dövlətlər razılığa gəlirlər ki, dünya okeanının sularından və sərvətlərindən yalnız dinc məqsədlər üçün istifadə edirlər.

Dünya okeanlarının öyrənilməsi, səthinin və dibinin mənimsənilməsində dinc amallardan istifadə olunur.

Yükdaşımaları zamanı ekoloji çirkləndirilməyə yol verilmir və hidroekoloji mühit sağlam saxlanılır.

Okeanlar və dənizlər müharibələrdən, silah sınaqlarından azad olunur.

Yükdaşıyıcı vasitələr olan gəmilərdən, qayıqlardan, həmçinin digər nəzarət-müşahidə qurğularından yalnız dinc məqsədlər üçün istifadə edirlər.

Sualtı qayıqlar özlərində kütləvi-qırğın silahları, o cümlədən taktiki və strateji təyinatlı ballistik raketlər və nüvə başlıqları gəzdirmirlər.

Süüstü gəmilər özlərində kütləvi qırğın silahları və ballistik raketlər daşıyırlar.

Radiolakasiya qurğularından dinc məqsədlər üçün istifadə olunması

Kosmik və atmosfer məkanının nəzarəti üçün istifadə olunan radiolakasiya qurğularının təyinatı yalnız dinc məqsədlərə yönəlidir.

Peyklərin, raketlərin, təyyarələrin və digər uçuş qurğu və aparatlarının müşahidələri və nəzarəti yalnız dinc məqsədlərə yönəlidir.

Kosmik observatoriyaların başlıca məqsədi kainatın öyrənilməsinə yönəldilir.

Məcburi, mükəlləfiyyətli həqiqi hərbi xidmətin ləğv olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, müharibələrin təbliğini və təşviqini həyata keçirən məcburi və mükəlləfiyyətli həqiqi hərbi xidmət sistemi ləğv olunur.

Ölkələr yalnız terrora qarşı mübarizə üçün müəyyən qism hərbi-silahlı qüvvə saxlayırlar. Onlarda xidmət isə könüllülük prinsipinə əsaslanır.

Ölkələrdə hərbisizləşdirilmiş zonaların yaradılması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, təhlükəsiz, rahat və qorxusuz həyat yaşamaq naminə, ekoloji təmizlik üçün öz ərazilərində hərbisizləşdirilmiş ərazilər, rayonlar, regionlar yaradırlar.

Belə ərazilərdə silahlı qüvvələrin və onların hərbi- texniki vasitələrinin dislokasiyası qadağan edilir. Hərbi təyinatlı məhsulların istehsalı qadağan olunur.

Ölkələr öz ərazilərində hərbi-sizləşdirilmiş sülh zonalarının demarkasiyasını və delimitasiyasını həyata keçirirlər və həmin ərazilərə BMT tərəfindən beynəlxalq immunitetlik statusları verilir.

Ölkələrdə silah sınaq meydançalarının ləğv olunması

Dövlətlər qarşılıqlı olaraq razılaşırlar ki, öz ölkələrində silah sınaq poliqonlarını ləğv edirlər.

Dövlətlər öz ərazilərində yaşayış yerlərində hərbi-texniki vasitələrin hərəkətlərini qadağan edirlər.

Silah-sursat partlayışlarının törədilməməsi

Ekoloji vəziyyətin pozulmaması üçün, eləcə də ətraf aləmdə qorxu yaratmaq məqsədilə dövlətlərdə utilizasiya məqsədilə istismar müddətini müddətini başa çatdırmış silahların, mərmilərin partlayışlar yolu ilə ləğv olunması qadağan olunur.

Hərbi mükəlləfiyyətin mülki mükəlləfiyyətlə əvəz olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, vətəndaşların hərbi mükəlləfiyyəti mülki mükəlləfiyyətlə əvəz olunur.

Mülki mükəlləfiyyətli şəxslərin beynəlxalq xidmətlərinin müəyyən olunması

Xalqlararası yaxınlaşmanın tərkibi olaraq, dövlətlər razılığa gəlirlər ki, onların vətəndaşları qarşılıqlı şəkildə bir-birlərinin ərazilərində müddətli mülki xidmətlər keçirlər.

Beynəlxalq qeyri-təcridlilik

Beynəlxalq təcrid siyasətinin ləğv olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, suverenliyə və azadlığa qarşılıqlı hörmətdən, bəşəri mövcudluğa olan hörmətdən irəli gələrək bir-birilərinə qarşı təcrid (blokada) siyasətlərini tətbiq etmirlər.

Heç bir dövlət bir və ya da bir neçə dövlətin digər dövlətə və dövlətlərə qarşı blokada siyasətini tətbiq etmək təşəbbüsünə və təklifinə qoşulmur.

Heç bir beynəlxalq təşkilat beynəlxalq təcrid siyasətindən istifadə etmir.

Sanksiyalar, vetolar və embarqoların ləğv olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, beynəlxalq aləmdə sanksiyalar və embarqolar tətbiq olunmur. Dövlətlər veto tətbiq etmək hüquqlarından əl çəkirlər. Hər hansısa bir dövləti blokadaya almaq qadağan edilir. Yalnız müharibə edən və digər dövlətin ərazisini işğal edən dövlət beynəlxalq blokadaya alınır. Eyni zamanda öz ölkəsi daxilində soyqırım siyasətini tətbiq etmək istəyən və tətbiq edən hakimiyyətə qarşı blokada tətbiq olunur.

İnformasiya blokadalarının ləğv olunması

Dövlətlər razılaşırlar ki, heç bir dövlətə qarşı informasiya blokadası tətbiq etmirlər.

İnformasiya müharibələri tamamilə ləğv olunur.

İnformasiyadan təzyiq alətləri üçün istifadə etmirlər.

Dövlətlərarası münasibətlərdə hədə-qorxuların ləğv olunması

Xalqların və insanların gərginlikdə yaşamamaları naminə dövlətlər razılığa gəlirlər ki, bir-birilərinə qarşı hədə-qorxu siyasətindən imtina edirlər, ultimatum dili ilə danışırlar.

Regional təşkilatlardan və layihələrdən kənar qalmama

Dövlətlər razılaşırlar ki, heç bir ölkəni sülh və dinc inkişaf məqsədli müvafiq regional təşkilatlanmadan və iqtisadi infrastruktur layihələrindən təcrid etmirlər.

Sülh aktları

Beynəlxalq sülh günlərinin tətbiq olunması

Dövlətlər qərara gəlirlər ki, beynəlxalq sülh günləri tətbiq olunur və bu günlərdə heç bir hərbi qarşıdurmaya yol verilmir və silahlar tətbiq olunmur. Hərbi təyyarələr və digər uçuş aparatları öz fəaliyyətlərini dayandırır, təlimlər qadağan olunur.

Beynəlxalq həmrəylik tədbirlərinin və sülh paradlarının keçirilməsi

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, bəşəri dəyərlərin qorunub saxlanması məqsədilə həmrəylik tədbirlərini və sülh paradlarını keçirirlər. Bu tədbirlər hər il ölkələrin baş hərfləri ilə latın əlifbası sırası ilə keçirilir.

Kasıb ölkələrdə hərbi paradların keçirilməsində böyük dövlətlər maliyyə və təşkilati dəstək verirlər.

Müxtəlif ölkələri və ölkələrarası məkanları əhatə edən sülh hərəkətləri layihələri qəbul olunur.

Sülh mükafatlarının sayının və fondlarının artırılması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, sülhə dəstək məqsədilə beynəlxalq sülh mükafatlarının sayı və fond məbləği artırılır.

Dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrinin və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının sülh mükafatlarının sayı artırılır.

Dövlət sərhədlərində “Açıq qapılar” gündəliyi və həftəliyinin keçirilməsi

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, ilin müxtəlif günlərində və aylarında öz aralarında sərhədləri sərbəst gediş-gəliş üçün açıq elan edirlər. Həmin vaxtlarda vizalar rejimi aradan qaldırılır. Yumşaq sərhəd keçid rejimi tətbiq olunur.

Dünya əhəmiyyətli kütləvi tədbirlərdə sülh damışıqlarının aparılması və barışıqların elan olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, beynəlxalq olimpiadalar, universiadalar, musiqi festivalları, həmrəylik paradları və digər əhəmiyyətli tədbirlər zamanı aralarında soyuq münasibətlər yaşanan dövlətləri barışdırmaq üçün vasitəçilik missiyasını öz üzərlərinə götürürlər. Beynəlxalq mühüm tədbirlərəncəsi sülh və barışıq gündəliyi və həftəliyi keçirilir.

Beynəlxalq anti-müharibə və anti-münaqişə hərəkatlarının genişləndirilməsi

Ümumdünya sülhünün yüksək səviyyədə qorunub saxlanması məqsədilə anti-müharibə və anti-münaqişə hərəkatları öz fəaliyyətlərini genişləndirir. Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, bu kimi hərəkatlara maliyyə dəstəyi göstərilir.

Hərəkatlar sərhədləri keçməklə, dinc yürüşlər, məsələn, ölkələrarası velosiped və avtomobil yürüşləri, parad, festival və marş və marafon xarakterli piyada yürüşlərdən ibarət olur.

Beynəlxalq anti-müharibə və anti-münaqişə hərəkatlarının genişləndirilməsi üçün beynəlxalq birliklərin sayının artırılması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, ümumdünya sülhünün davamlı şəkildə qorunması naminə münaqişə və müharibə əleyhinə hərəkatı genişləndirmək məqsədilə beynəlxalq birliklərin sayını artırırılar və onların fəaliyyətlərinin koordinasiya olunmasında yardımçı olurlar. İctimai önləyici diplomatiyanın inkişafını təmin edirlər.

Beynəlxalq gərginliklər əleyhinə fəaliyyətdə olan təşkilatlar, birliklər və onların hərəkatları bunlar hesab edilə bilər: *beynəlxalq tələbə hərəkatları; beynəlxalq qadın hərəkatları; həmkarlar ittifaqları təşkilatlarının hərəkatları; idman klubları birliklərinin birləşmiş fəaliyyəti; elm hərəkatları; ədəbiyyatçılar və jurnalistlər birliklərinin hərəkatları; ekoloji sahədə mövcud olan birliklərin birləşmiş, koordinasiya olunmuş hərəkatları; yaşıllıq hərəkatları; təbii sərvətlərin vəhşicəsinə istismarına qarşı fəaliyyətdə olan birliklərin hərəkatları; insan hüquqları təşkilatlarının həmrəylik hərəkatları; kütləvi qırğın silahlarının qadağan olunmasını tələb edən birliklərin hərəkatları; həkmlər birlikləri; memarlar, incəsənət nümayəndələri birlikləri və s.*

Sülh şüarlarının kütləvi informasiya vasitələri ilə yayılması

Dövlətlər razılışırlar ki, öz ölkələrində sülhü təbliğ edən şüarların, plakatların kütləvi informasiya vasitələri ilə yayılmasını təmin edirlər.

Sülhü təbliğ edən tele, radio və internet informasiya kanalları təsis olunur.

Sülhü təbliğ edən filmlərin çəkilişi

Dövlətlər razılaşırlar ki, öz ölkələrində sülhü və xalqlararası birliyi təbliğ edən filmlərin çəkilişini təbliğ edirlər və müvafiq maliyyə yardımları göstərirlər.

Filmlərin çəkilişində ayrı-ayrı xalqların aktyorlarından, rejissorlarından və operatorlarından və digər film mütəxəssislərindən istifadə edirlər.

Xalqlararası həmrəylik hərəkatlarının gücləndirilməsi

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, öz ölkələrinin xalqlarını sülh məzmunlu eyni amallar uğrunda birləşdirmək, həmrəyləşdirmək məqsədilə xalqlararası həmrəylik hərəkatlarını gücləndirirlər.

Müharibə və münaqişə qorxusu yarandıqda, önleyici tədbir kimi ölkələrarası hərəkatlardan istifadə edirlər.

Xalqlar sülh paradları təşkil edərək dinc məqsədlərlə, əllərində sülhü təşviq edən vasitələrlə dövlət sərhədlərini keçirlər. Dövlətlər də onlara rəvan keçid üçün şərait yaradır, öz sərhədlərinin qapılarını açırlar. Təhlükəsizliyi təmin edirlər.

Xalqların inteqrasiyası və qarışması naminə ölkələrarası müddətli miqrasiyanın təmin olunması

Bəşəri birlik, xalqların harmonizasiyası və mədəni-məişət uyğunluğu və beynəlxalq sosiallaşma naminə dövlətlər razılığa gəlirlər ki, ölkədəki ailələri və gəncləri müəyyən müddətlərə bir-birilərinin ölkələrinə göndərirlər.

Müddətli miqrasiya etmiş ailələri, gəncləri mənşə və təyinat ölkələr maliyyə yardımı ilə təmin edirlər. Tranzit ölkələr isə onların pulsuz keçidini təşkil edirlər.

Beynəlxalq aparteid və seqreqasiya siyasətinin birdəfəlik ləğv olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, ölkələrə və xalqlara münasibətdə aparteid (ırqi ayır-seçkilik) və seqreqasiya (ayırma) siyasətindən birdəfəlik imtina edirlər.

Bütün qitələrin sakinlərinə milli, etnik, dini, dil aspektindən yox, yalnız insani aspektlərdən yanaşırlar.

Ölkələr arasında həmrəylik və sülh paradlarının keçirilməsi

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, öz aralarında və xalqları arasında davamlı sülhü təmin etmək məqsədilə həmrəylik və sülh paradlarını təşkil edirlər.

Sülh və həmrəylik, birlik və qardaşlıq şüarları küçələrdə geniş yayılır.

Ölkələrdə sülhü və həmrəyliyi təşviq edən vasitələrin geniş yayılması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, öz ölkələrində küçələrdə və meydanlarda, prospektlərdə, kütləvi tədbir yerlərində sülhü və həmrəyliyi təşviq edən vasitələrin geniş yayılmasını təmin edirlər. Sülhü təşviq edən stendlər küçə və meydanlarda, parklarda üstünlük təşkil edir.

Bu vasitələr müxtəlif dillərdə tərtib olunur.

Dünyanın rəmzi idarəçilərinin müəyyən olunması

Dünyada dövlətlər və xalqlar arasında rəmzi birliyi saxlamaq naminə dövlətlər baş hərfləri ilə latın əlifbası sırası ilə ilin rüblərində (hər üç aydan bir dəyişməklə) dünyanın rəmzi idarəçiləri kimi elan olunurlar.

Rəmzi idarəçi dövlətlərin əsas qərarları sülh və firavanlığa söykənir. Rəmzi idarəçilərin qərarları hörmət əlaməti olaraq digər dövlətlər tərəfindən icra olunur.

Rəmzi idarəçilərin qərarları münaqişələrin, müharibələrin və digər gərginliklərin dayandırılmasını özündə ehtiva edir.

Sosial-maddi yardımlar

Dövlətlərin Ümumdaxili Məhsul istehsalının müəyyən faizinin beynəlxalq sülh günlərinə xərclənməsi

Dövlətlər qərara gəlirlər ki, öz istehsallarının müəyyən bir hissəsini beynəlxalq sülh aksiyalarına xərcləyirlər. Xərcləmə istiqamətləri aşağıdakıları əhatə edir:

- mədəniyyət günləri keçirilir;
- sülh paradları təşkil olunur;
- ərzaq və tibbi yardımlar edilir;
- ehtiyacı olan regionlara beynəlxalq həkim ezamiyyəti təşkil olunur;
- dünya üzrə ekoloji monitorinq keçirilir;
- ağır və ekoloji baxımdan təhlükəli sənaye istehsalatı dayandırılır və s.

OPEC (Neft İxrac Edən Ölkələr Təşkilatı) ölkələrinin beynəlxalq yardım günlərinin təsis olunması

OPEC ölkələri onların sərvətlərinin bəşəri olmasını hesab edərək, razılığa gəlirlər ki, öz neft qazanclarından kasıb ölkələrin büdcələrinə maliyyə yardımları göstərirlər. Bu maliyyə yardımlarının göstərilməsi aylığı, həftəliyi və gündəliyi keçirilir.

Kasıb ölkələrə yardım strategiyasının qəbul olunması

BMT statistikasına əsasən, hər il kasıb ölkələrin siyahısı tərtib edilir. Kasıbçılıq üçün minimum standartlar, minimum istehlak səbətləri qəbul olunur. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr hər il öz **dövlət büdcələrinin 1 (bir) faizinə qədərini** yardım məqsədilə kasıb ölkələrin dövlət büdcələrinə köçürürlər.

Kasıb ölkələrə yardım strategiyası tarazlı qaydada həyata keçirilir və tərtib olunan bütün siyahını əhatə edir.

Dünya ölkələrində ucuz məhsullar günlərinin və həftələrinin təsis olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, ilin müxtəlif günlərində və aylarında ucuz məhsullar satışını təmin etmək üçün günlər və həftəliklər (dünya xeyriyyəçilikləri günü və həftəsi) müəyyən edirlər.

Həmin günlərdə ucuz satılan məhsullar dövlətlərin sərhədlərində bazarlara çıxarılır.

Əmək yardımı göstərilməsi və beynəlxalq işsizliyin aradan qaldırılması

Əmək və istehsal qüvvələrinin azlığından əziyyət çəkən ölkələr boş qalmış və əkilməsi üçün yerli işçi qüvvəsinin çatışmadığına görə öz kənd təsərrüfatı torpaqlarını digər ölkələrin əməkçi qüvvələri üçün mövsümü olaraq açıq elan edirlər. Kasıb ölkələrin inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan əcnəbi ölkələrin kənd təsərrüfatında çalışan şəxsləri əmək haqları ilə təmin olunurlar və öz ölkələrinin büdcələrinə vergi köçürmələri ilə gəlirlər gətirirlər.

Dünya ölkələrinə maddi yardımları nəzərdə tutan ucuz məhsullar satan yarmarkaların təşkil olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, ilin müəyyən günlərində və həftələrində sərhədlərində ucuz məhsullar satan yarmarkalar təşkil edirlər. Yarmarkalar inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən kasıb ölkələrin də ərazilərində təşkil olunur.

Uşaq diplomatiyası

Uşaq diplomatiyası (*incə səs diplomatiyası-burada dünya uşaqlarının musiqisi, xor səsləndirmələri nəzərdə tutulur*) bir şüar, ideoloji təbliğat vasitəsi kimi bəşəri vəhdətin yaradılmasında önə çəkilir.

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, öz aralarında uşaqların mədəni birliklərini yaradırlar. Mədəni birliklərin əsas fəaliyyəti uşaqlar arasındakı həmrəyliyə və birliyə xidmət edir.

Uşaqların ölkələrarası gediş-gəlişi asan yollarla təmin edilir.

Beynəlxalq uşaq birliklərinin yaradılması və festivalların təşkil olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, beynəlxalq uşaq birliklərini təşkil edirlər və onların həmrəyliyini təmin edən festivallar keçirirlər.

Uşaqların ictimai təfəkkürləri müharibələrdən və münaqişələrdən təmizlənir.

Uşaqlara yardım beynəlxalq fondlarının və yerli fondların, büdcələrin təsis olunması

Aztəminatlı ailələrə yardım məqsədilə dövlətlər razılığa gəlirlər ki, öz ölkələrində dövlət uşaq büdcələri təsis edirlər. Eyni zamanda ictimai fondlar yaradırlar.

Uşaqlara qayğını artırmaq və onlarda humanizm təfəkkürünü formalaşdırmaq və bəşəri ruhda tərbiyə etmək üçün beynəlxalq maliyyə və təşkilatı yardımlar göstərilir.

Beynəlxalq uşaq həmrəyliklərini təmin edən düşərgələrin formalaşdırılması

Uşaqlarda istirahəti təmin etmək, onlar arasında beynəlxalq ünsiyyəti formalaşdırmaq məqsədilə, uşaqları bəşəri ruhda tərbiyə etmək naminə ölkələrdə beynəlxalq uşaq istirahət düşərgələri təşkil olunur.

Məktəblilər arasında mütəmadi görüşlər təşkil olunur. Səfərlərin xərclərini uşaq büdcələri və uşaq fondları ödəyir.

Uşaq yaradıcılıqlarının birləşdirilməsi

Dövlətlər qərara gəlirlər ki, uşaq yaradıcılıqlarını birləşdirmək üçün dəstək nümayiş etdirirlər.

Maraq dairəsində əsərlər, teatr tamaşaları, film və klip yaradıcılığı, musiqi nümunələri, incəsənət nümunələri əksini tapır.

Təbii fəlakətlər zamanı məcburi beynəlxalq yardımın göstərilməsi

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, təbii fəlakətlər (zəlzələlər, vulkan püskürmələri, külək dağıntıları, ərazi sürüşmələri, meşə yanğınları, sel daşqınları, su basmaları və bu kimi digər təbii hadisələr) zamanı zərərçəkmiş tərəfə məcburi yardım fondu yaradırlar və məcburi olaraq yardım fonduna pul köçürürlər. Zərərçəkmiş tərəfə maliyyə yardımını göstərirlər.

Təbii fəlakətlər zamanı dövlətlər zərər çəkmiş tərəfə maddi-texniki və tibbi yardım göstərirlər, əhaliyə ərzaq və geyim yardımını edirlər, evlərlə və yaşayış vasitələri ilə təmin edirlər.

Ölkələr zərərçəkmiş şəxslərin öz ölkələrində müalicəsini və digər təminatını həyata keçirirlər.

Bütün dövlətlərin hərbi qüvvələri fəlakətlər zamanı zərərçəkmiş tərəfə mülki yardımlar göstərirlər.

Təbii fəlakətdən zərər çəkmiş şəxslər, ailələr müəyyən müddət üçün beynəlxalq səviyyədə üstün imtiyazlara malik olurlar.

Təbii fəlakətlər üzrə beynəlxalq yardım fondları yaradılır.

Elmi aspektlər

Beynəlxalq elm və təhsil yardımının göstərilməsi

Bəşəriyyətin vəhdətləşməsində, dünya birliyinin yaranmasında, dünya üzrə rəvan əlaqələrin dinc və sabitlik şəraitində formalaşmasında elm və maarifçiliyin əvəzsiz rolunu nəzərə alaraq, dünya dövlətləri elm və təhsilə yardım edirlər. Yardımlar bu kimi istiqamətləri əhatə edir: *kasıb ölkələrdə məktəblərin açılması və müəssisələrlə təmin olunması; tədrisə maliyyə yardımının göstərilməsi; uşaqların geyim və tədris üçün lazımı ləvazimatlarla təmin olunması; təhsil və elm təqaüdlərinin verilməsi; nəşrlərə və naşirlərə yardım göstərilməsi; dəyərli əsərlərin müəlliflərinə yardımların göstərilməsi və digər stimulyerici və həvəsləndirici təşviqatın həyata keçirilməsi; məktəblərarası mübadilələrin təşkil olunması; istedadlı uşaqların üzərə çıxarılması və onlara müvafiq kömək göstərilməsi və s.*

Dünya alimlərinin və yazıçılarının bəşəri sərvət elan olunması və onlara dünya səviyyəsində müvafiq köməklik göstərilməsi

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, ümumdünya elminin inkişafını təmin edən dünya alimləri və ədəbi mühitini

formalaşdıran dünya yazıçıları bəşəri sərvətdir. Dövlətlər onların bilik və istedadlarının bəşəri məqsədlərə yönəldilməsi strategiyasını qəbul edirlər.

Alimlər və yazıçılar etnik, milli, irqi və dini mənşəyindən asılı olmayaraq bütün dünya xalqlarına mənsub olurlar.

Alimlər və yazıçılar üçün dövlət sərhəd rejimləri tamamilə yumşaldılır.

Alimlər və yazıçılara beynəlxalq statuslar verilir və imtiyazlar müəyyən olunur.

Alimlərin aylıq əmək haqları dövlət məmurlarının, dövlət qulluqçularının əmək haqlarından aşağı olmur.

İnternet resurslarından və informasiya texnologiyalarından istifadə prinsipləri

Dövlətlər razılaşırlar ki, internet resurslarından və informasiya texnologiyalarından yalnız xeyirxah məqsədlər, inkişaf, tərəqqi, həmrəylik və birlik naminə istifadə edirlər.

Müharibələri, münafişələri, soyqırımları, məişət qəddarlıqlarını, digər zorakılıqları təbliğ və təşviq edən materiallara internet səhifələrində yer verilmir.

Dini etiqad

Dini ibadətgahların yanaşı təşkil olunması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, dini ibadətgahlar (məscidlər, sinaqoqlar, kilsələr, məbədlər və digər ziyarətgahlar) yanaşı təşkil olunur. Burada ibadət edənlər arasında həmrəylik və qardaşlıq təbliğ edilir.

Dindarlar, zəvvarlar arasında vahid dini ideologiya təbliğ olunur və həmrəylik ibadətləri həyata keçirilir.

Bütün dinlərdə mövcud olan hikmət, mərhəmət, kəramət, səxavət və s. kimi müsbət və faydalı keyfiyyətlər insanlar arasında bərabər təbliğ olunur.

Dinlərin müqəddəsliyinin saxlanması və siyasi alətə çevrilməməsi

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, dini partiyaların və digər təşkilatların, dini cərəyanların fəaliyyətinə öz ölkələrində qadağalar qoyurlar.

Dinin təmizliyini, saflığını və həm də “əlçatmazlı”ğını nəzərə alaraq, dövlət adlarından din adları götürülür.

Din siyasi maraqlardan ucada və kənarda saxlanılır.

Açıq və şəffaf diplomatiya

Dövlət və hökumət başçıları arasında danışıqların ictimaiyyətdə tam açıq şəkildə işıqlandırılması

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, dövlət və hökumət başçıları arasında bağlı qapılar arxasında danışıqların aparılması və ictimaiyyətdən gizli görüşlərin təşkil olunması qadağan olunur. Bu kimi addımlar beynəlxalq etikətdən kənar hesab olunur.

Nəzərə alınır ki, bağlı qapılar arxasında danışıqların aparılması xalqlararası münasibətlərdə qeyri-səmimiliyə və şəffaflığa xidmət edir.

Dövlətlərarası bütün müqavilə və sazişlərin dünya sakinlərinə açıqlanması

Xalqlar və dövlətlər arasındakı münasibətlərdə şəffaflığın təmin edilməsi və qarşılıqlı inamın möhkəmləndirilməsi, xalqların beynəlxalq əlaqələrə inamlarının artırılması məqsədilə dövlətlərarası bütün müqavilələrin mətnləri və

hüquq normaları dünya ölkələrinə açıqlanır. Bu məqsədlə kütləvi informasiya vasitələrindən geniş istifadə olunur.

Dövlətlər arasında “göyərçin diplomatiyası”nın təşkili

Dövlətlər razılığa gəlirlər ki, öz aralarında və digər tərəflərə münasibətdə yalnız “göyərçin diplomatiyası”ndan istifadə edirlər.

BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvlərinin sayının artırılması

Dinlərarası, kontinentlərarası və xalqlararası pariteti qorumaq məqsədilə BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvlərinin sayı artırılır və hər materikdən bir üzv əlavə olunur.

BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının mühüm qərarları beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən müzakirə olunduqdan sonra qüvvəyə minir.

BMT qərar layihələrinin dünya ictimaiyyəti tərəfindən açıq müzakirə olunması

BMT-ə üzv olan dövlətlər belə qərara gəlirlər ki, xüsusi əhəmiyyətli, global təsirlər yaradacaq və icrası labüd olan qərar layihələri dünya ictimaiyyəti tərəfindən müzakirə olunduqdan və müvafiq rəylər bildirildikdən sonra qəbul oluna bilər.

Qərar layihələri bir çox ölkələrin cəmiyyətlərində müzakirə olunur, müəyyən vasitələrlə səs toplayır, sonra qəbul olunur.

Ölkələrin cəmiyyətlərində səs toplayan və toplaya bilməyən qərar layihələri ölkələrin səs çoxluğu ilə qəbul olunur.

Dünya idarəçiliyi

Dünya idarəçiliyinin əsasları

Dünya idarəçiliyi forma və məzmun etibarilə dünyanın tərkib elementləri, subyektləri tərəfindən öz-özünə idarə olunmasıdır. Dünya proseslərinin əsas hissələrinin beynəlxalq güclər tərəfindən tənzim olunmasıdır.

Dünya idarəçiliyinin başlıca məqsədi dünyanın sülh və sabitlik şəraitində yaşamasını təmin etməkdən ibarətdir.

Dünya yumşaq əsaslarla idarə olunur. Dövlətlər qarşılıqlı hörmət prinsiplərini əsas götürürlər.

Dünya idarəçiliyinin başlıca məqsədi həm də dünya əhlisini maddi amillərlə yüksək səviyyədə təmin etməkdən ibarətdir.

Dünyanın sabit şəkildə tənzim olunması da dünya idarəçiliyinin başlıca məqsədləri sırasında yer alır.

Dünya idarəçiliyinin başlıca qayəsi

Sülh, sabitlik və inkişaf dünya idarəçiliyinin başlıca qayəsini təşkil edir. Ümumdünya sabitliyi dünyanın bir bütöv sistem kimi yaşamasını təmin edir.

Dünya idarəçiliyi dövlətlərin birtərəfli hökmranlığına və tabeçiliyinə söykənmir. Hər bir dövlət hüquq normasına əməl edir, hörmətlə yanaşır və sistemə tənzimləyici vasitə və obyekt kimi baxır.

Dünya idarəçiliyinin məsuliyyətində iştirak

Dünya idarəçiliyinin məsuliyyəti bütün dünya dövlətlərinin üzərlərinə düşür.

Böyük potensialla malik olan dövlətlər dünya idarəçiliyində daha böyük məsuliyyət daşıyırlar. Onların məsuliyyəti sülh, sabitlik və inkişafın təmin olunmasındadır.

Qlobal və regional müharibələrin baş verməsinin qarşısının alınması və ümumdünya sülhünün qorunub saxlanılması böyük dövlətlərdə daha böyük məsuliyyət əmələ gətirir.

Dünyanın “böyük iyirmilik” formatı dünyanın daxilən mühafizə sisteminə və sipərinə çevrilir.

Dünya idarəçiliyinin əsas prinsipləri

Dünya idarəçiliyinin əsas prinsipləri bunlardır: *sabit və tərəqqili, çiçəklənən dünyanın yaranmasına çalışmaq; dünyanın ədalətlə idarə olunmasına çalışmaq; əlaqə və münasibətlərdə səmimiyyəti və şəffaflığı qorumaq; idarəçilikdə dözümlü və səbri gözləmək; xalqlara və onların dövlətlərinə, cəmiyyətlərinə hörmət etmək; resursları bərabər şəkildə bölüşdürmək; resursları sosial-rifahın yaxşılaşmasına yönəltmək və s.*

Prinsiplər özündə həm də məqsədləri birləşdirir.

Dünya idarəçiliyində təşkilatların rolu

Dünya idarəçiliyində təşkilatlar əsasən mövqelərin və siyasətin bir araya gətirilməsinə xidmət edir.

Dünya təşkilatları ixtisaslı və regional idarəetməni təmin edirlər.

Təşkilatların idarəçiliyi tarazlıq prinsipinə söykənir.

Təşkilatların qərarları səsvermə prinsipinə əsaslanır.

Dünya idarəçiliyinin əsas strukturu

Dünya dövlətləri öz özlərini idarə edirlər və dünya federativ şəkildə quruluş alır.

Dünya ölkələri federativ subyektlər rolunu oynayır.
Dünya seçkili orqanlar tərəfindən idarə olunur.
Dünya idarəçiliyi kəskin piramidal xarakter kəsb etmir və böyük dövlətlərin hegemonluğunu rədd edir və sadəcə olaraq onların xidmət məsuliyyətini artırır.

Beynəlxalq seçkili orqanların əsasları

Beynəlxalq seçkili orqanlara dövlətlərdən nümayəndələr seçilir.

Beynəlxalq seçkili orqan Dünya Parlamenti hesab olunur.

Dünya Parlamentində həmsədrlik institutu təsis olunur.

Dünya Parlamentinin qərarlarını dövlətlər məcburi olaraq icra edirlər və öz qanunvericiliklərinin tərkib hissələri sayırlar.

Dünya Parlamentində qəbul edilən qərarlar

Qərarlar əsasən sülhün, sabitliyin və inkişafın əsaslarını təmin edir. Qərarlar qeyri-insani, bu baxımdan insan ləyaqətini və şəxsiyyətini alçaldan zorakılıqlarla mübarizədə koalisiyanın yaranmasını əsas məqsəd hesab edir.

- bəşəri bütövlüyü təmin edən qərarlar;
- dünyanın cəmhaldə rəvan inkişafını təmin edən qərarlar;
- xalqların bərabərliyini təmin edən qərarlar;
- terrora qarşı mübarizəni təmin edən qərarlar;
- transmilli cinayətkarlığa qarşı mübarizəni ehtiva edən qərarlar;
- iqtisadi tarazlıqlara aid olan qərarlar;
- dünya resurslarının tarazlı bölüşdürülməsinə aid olan qərarlar;
- kütləvi xəstəliklərə qarşı mübarizə siyasəti üzrə qərarlar;
- müharibənin və münaqişələrin qarşısını almağa yönələn qərarlar;
- işğallara və ərazi zəbtlərinə qarşı olan qərarlar;

- dünya xalqlarının mədəni, iqtisadi və siyasi statuslarını müəyyən edən qərarlar;
- dövlətlərin ərazi bütövlüklərini təmin edən qərarlar;
- silahsızlaşdırmanı və silah istehsalının qadağan olunmasını, silah ticarətini qadağan edən qərarlar;
- ekoloji fəlakətlərə qarşı qərarlar;
- ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasını təmin edən qərarlar;
- enerjidən və təbii resurslardan dinc məqsədlərlə istifadəni nəzərdə tutan qərarlar;
- beynəlxalq maliyyə və valyuta siyasəti üzrə qərarlar və s.

İdarəçiliyin icra strukturu

Dünyanın idarə olunması üçün icra strukturu təşkil olunur. Dünya Parlamenti İcra strukturu üzərində nəzarəti həyata keçirir. Burada da dövlətlər öz nümayəndələri ilə iştirak edirlər.

Parlament nəzdində icra strukturları siyasətin sahələr üzrə bölünməsi prinsipləri ilə təşkil edilir.

Dünya Parlamentinin iclasları

Maraqların tarazlaşdırılması naminə Dünya Parlamenti (BMT Baş Məclisi bu funksiyanı yerinə yetirə bilər) öz iclaslarını ayrı-ayrı ölkələrdə keçirir.

İqtisadi resurslardan xeyirxah məqsədlərlə istifadə olunması

İqtisadi resurslardan ancaq xeyirxah məqsədlərlə istifadə olunur. Böyük dövlətlər iqtisadi amillərə istismar məqsədilə baxmırlar.

İdarəçilikdə iqtisadi amillərdən yumşaq formada istifadə edirlər.

İnsan hüquqlarının təminatı

İnsan hüquqlarının təmin olunması əsasları

İnsan hüquqlarının təmin olunması dedikdə, insanların maddi-mənəvi tələbatlarının cəmiyyətdə və yaşadığı mühitdə ödənilməsi halı başa düşülür.

İnsan hüquqları daima genişlənir və tərkibi dövlətlərin fəaliyyətinə, sistemin genişlənməsinə uyğun olaraq zənginləşir.

İnsan hüquqlarının təmin olunmasının qəti son həddi yoxdur.

Dövlətlər öz sakinlərinin, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin (bütünlükdə ümumdünya vətəndaşlarının) hüquqlarını maksimum səviyyədə təmin etməyə çalışırlar.

Dövlətlər öz vətəndaşlarının hüquqları naminə öz resurslarından zamana uyğun yüksək səviyyədə istifadə edirlər.

Dövlətlər hüquqların təminatı üçün öz iqtisadi potensiallarını artırırlar. İqtisadi sistemlərini yüksək səviyyədə təşkil edirlər.

Dövlətlər öz vətəndaşlarının və dünya sakinlərinin gələcək hüquqlarının təmini üçün müvafiq konsepsiyalar hazırlayırlar. Gələcək hüquqların yüksək təmini istiqamətində fəaliyyət prinsiplərini müəyyən edirlər.

Hüquq bərabərliyi prinsipi

Bütün xalqlara münasibətdə hüquq bərabərliyi prinsipi əsas götürülür. Xalqların bərabərliyi insanların bərabərliyi prinsipindən meydana gəlir. Bütün insanlar, o cümlədən fiziki və psixi qüsurlu insanlar digər insanlarla yanaşı hüquqlar əldə edirlər.

Hüquq bərabərliyi prinsipi peşə, ixtisas, vəzifə və digər kriteriyalarda da şamil olunur.

İnsan hüquqlarının beynəlxalq səviyyədə təmini

İnsan hüquqlarının beynəlxalq səviyyədə təmini siyasəti insanların dövlətlərdən dövlətlərə sərbəst gediş-gəlişindən, azad yaşamaq məkanlarını seçmələrindən və maddi-mənəvi kriteriyalara görə təminatından ibarətdir.

Dövlətlər insan hüquqlarını beynəlxalq səviyyədə təmin etmək məqsədilə rəvan əməkdaşlığa qoşulurlar.

İnsanların beynəlxalq səviyyədə hüquqlarının təminatı beynəlxalq iqtisadi sistemlərin yüksək səviyyədə təşkilindən asılı olur.

İnsan hüquqlarının təmin olunmasında dövlətlərin əsas siyasi funksiyaları

Dövlətlər razılaşırlar ki, hərbi bloklar və hərbi –siyasi ittifaqlar yaratmırlar; müharibələr etmirlər və müharibələrə qoşulmurlar; təzyi q vasitəsi kimi münaqişələrdən və böhranlardan istifadə etmirlər; müharibə hədə-qorxusunu özündə əks etdirən bəyanatlar vermirlər; iqtisadi sanksiyalar, vetolar və embarqolar tətbiq etmirlər və digər bu kimi aktlara əl atmırlar.

Dövlətlər razılaşırlar ki, özlərinin hüquq sistemlərini səmərəli şəkildə qururlar; hüquq normalarını sivil əsaslarla qəbul edirlər və insanların maraqlarına cavab verəcək səviyyədə normalar qəbul edirlər.

Kiçik və azsaylı xalqların hüquqlarının təmin olunması

Kiçik xalqlar dedikdə, kiçik dövlətləri olan xalqlar nəzərdə tutulur.

Azsaylı xalqlar isə böyük xalqların içərisində yaşayan etnoslardan ibarət olur.

Kiçik və azsaylı xalqların hüquqları böyük xalqlar və böyük dövlətlər tərəfindən qorunur. Kiçik xalqların nümayəndələrinə böyük xalqlar tərəfindən hörmət edilir.

Dövlətlər razılaşırlar ki, azsaylı və kiçik xalqların hüquqlarında toxunulmazlıq daha da geniş yer alır.

Uşaqların hüquqlarının təmin olunması

Uşaqların hüquqları onların yaşlarına uyğun olaraq ödənilməsi vacib olan insan hüquqlarının tərkib hissələridir.

Uşaqların hüquqları bütün dünya dövlətləri və xalqları tərəfindən qorunur.

Uşaqların bəşəri və milli hüquqları həm öz dövlətləri, həm də beynəlxalq ictimaiyyət və dünya dövlətləri tərəfindən təmin olunur.

Uşaq hüquqlarının təmin olunmasında dövlətlərin rolu

Dövlətlər təminat sahəsində bu kimi funksiyaları yerinə yetirirlər:

- uşaqların həyatı üçün vacib olan şəraitlər yaradırlar;
- uşaq kimi hüquqlarını təsbit edən və onların cəmiyyətdə statusunu müəyyən edən hüquq normaları qəbul edirlər, müvafiq şəraitlər yaradırlar;
- uşaqların valideyn himayələri ilə təminatını həyata keçirirlər;
- uşaqların təhsil almaq hüquqlarını təmin edirlər;
- uşaqlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarını qadağan edirlər;
- uşaqlara qarşı qəddarlığın və zorakılıqların bütün formalarını rədd edirlər;
- uşaqların soyqırırma məruz qalmalarının qarşısını alırlar;
- valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqlara və valideynlərini itirmişlərə müvafiq yardımlar göstərilər və s.

Uşaq hüquqları sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq

Dövlətlər razılaşırlar ki, uşaq hüquqları sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq həyata keçirirlər. Bu yöndə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirirlər:

- uşaqların dünya hüquqlarını təmin edirlər;
- beynəlxalq uşaq əməkdaşlığını yaradırlar;
- ayrı-ayrı xalqlara məxsus olan uşaqların yaradıcılıqlarının birləşməsinə təmin edirlər;
- dünya uşaqlarının mədəni ünsiyyətini təmin edirlər;
- uşaq paradlarını, bayram və digər tədbirlərini təşkil edirlər;
- dünyada uşaqların əqidə birliyi üçün koordinasiyanı təşkil edirlər və maariflənməni həyata keçirirlər;
- uşaqların istirahətini və dünya gəzintisini təmin edirlər və s.

Qadın və kişi hüquqları

İnsan hüquqları qadın və kişinin hüquqlarından ibarətdir. Hüquq bərabərliyi həyat yaşamında mövcud olan sərbəstlikdə və azadlıqda öz əksini tapır.

Qadın və kişi valideynlik hüquqlarını özündə cəmləşdirir.

Qadın və kişinin hüquq bərabərliyi onların vəzifə və səlahiyyətlərinin müəyyən olunmasında rol oynayır.

Dövlətlər hər bir kişi və qadının hüquqlarının sərbəst ifadə olunmasını qəbul edirlər, bu baxımdan da təminatını əsas götürürlər.

NƏTİCƏ

Ümumdünya konstitusiyasının predmeti əlaqə və münasibətləri daha çox yuxarı səviyyədə öyrənməni tələb edir. Ümumdünya konstitusiyası dövlətlərin daxili və xarici fəaliyyət strukturunun modelini yaradır.

Dünya konstitusiyası və ümumdünya sülh və inkişaf konsepsiyası nəzəri ideal fikirlər məcmusundan ibarətdir. Dünya konstitusiyasının birinci hissəsi təsbitedici, ikinci hissəsi isə təminedicidir normalardan formalaşır. Təminedicidir normalarda dövlətlərin və xalqların, ümumilikdə isə şəxslərin hüquq və vəzifələri öz əksini tapır. Hüquq və vəzifələrin böyüməsi dünyanın əlaqələr və münasibətlər strukturunun genişliliyi ilə müəyyən olunur. Ümumdünya konstitusiyası dövlətlərin ümumi vəzifə və funksiyalarını müəyyən edir, şəxslərin, cəmiyyətlərin və dövlətlərin, eləcə də xalqların özləri qarşısında və bir-biriləri önündə məsuliyyət və öhdəliyini müəyyənləşdirir.

Inkişaf və sülh konsepsiyası strateji və taktiki addımları əhatə edir. Burada əsas məqsəd dünya xalqlarının və dövlətlərinin baza hüquqlarını təmin etməkdən ibarətdir.

Ümumdünya konstitusiyasında bütün xalqların və dövlətlərin hüquqlarının bərabər səviyyədə təmin edilməsi əsas məqsəd kimi qarşıya qoyulur. Burada siyasətin ümumi bir modeli yaradılır. Yaradılmış model dövlətlərə fəaliyyət istiqamətlərini təqdim edir.

Ümumdünya konstitusiyasının konsepsiya hissəsi taktiki siyasətin tərəflərini özündə əks etdirir. İnsanların və dövlətlərin hüquqlarının təmin edilməsi üçün dövlətlərin qarşılıqlı əlaqələr fəaliyyətinin nəzəri əsaslarını özündə cəmləşdirir. Burada hüquqların təmin edilməsinin üsulları və yolları nəzəri əsaslarla ifadə olunur.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ MƏNBƏ VƏ ƏDƏBİYYAT

Rusiya, neftin qiymətinin düşməsi və Qərbin sanksiyaları nəticəsində 200 milyard dollar itirib. 30 yanvar 2015. www.itv.az/index.php/az/departament/rusiya-neftin-giymaetinin-dushmaesi-vae-gaerbin-sanksiyala-naetidzaesin;

ABŞ Kiyevi silahlandırır. Bu ölkə Ukraynaya müdafiə silahları verəcək. 02.02.2015. anspress.com/index.php?a=az&nid=323041;

ABŞ Dövlət Departamenti təkzib etdi. 02.02.2015. news.lent.az/news/192265;

Suriyada hava zərbələri nəticəsində 44 nəfər öldü. news.lent.az/news/192269;

Rusiya 2014-cü ildə xarici ölkələrə 14 mlrd.dollarlıq silah satıb. 17 dekabr 2014. az.apa.az/news/366308;

Ukraynaya letal silahlar verilməsi məsələsi masadadır. 04 fevral 2015. www.a24.az/?p=21533;

Camalə. Azərbaycan Avropada ən çox silah idxal edən 2-ci ölkədir. 17 mart 2014. publika.az/p/11177;

“Boko Haram”-dan növbəti qətlam: 100-dən çox sakin öldürülüb. 09.01.2015. <http://news.lent.az/news/189816>;

Paris. Fuad Qulubəyli. Parisin Respublika meydanında həmrəylik mitinqi keçirilib. 11 yanvar 2015. az.apa.az/news/368688;

Fransada terrordan sonra məscidlərə hücum. 09 yanvar 2015. www.azadliq.info/dunya/328-dunya1/58640-parisd-terror-toerdnlrdn-biri-tslim-ikisi-axtarlr.html;

Almaniyada müsəlmanlar islamofobiya etiraza qalxdı. 20.01.2015. azadxeber.net/Almaniyada-

**muselmanlar-islamofobiyaya-etiraza-qalxd---
Video_h40347.html;**

**İslam dəyərləri uğrunda mitinqə Qroznıda -800 min
adam çıxdı. 19.01.2015. avropa.info/news/76709.html;**

**Diyarbakırda “Charlie Hebdo” əleyhinə mitinq olub.
24 yanvar 2015. news.milli.az/world/48917.html;**

**Azərbaycan Tibb Universitetinin professoru Maqsud
Qasimovun araşdırması. Yaşillıq və insan sağlamlığında
onun müstəsna əhəmiyyəti. “Respublika” qəzeti. 20 mart
2014-cü il;**

**21 xristianın başını kəsdilər. İŞİD 21 nəfər xristianı
edam edib. 15.02.15. qafqazinfo.az/xeber-21-xristiann-ban-
ksdilir-t112201.html;**

**Misir və Liviya İslam Dövlətinin mövqelərini
bombalayır. 17 fevral 2015.
www.amerikaninsesi.org/content/libya-islamic-state-egypt-
/2645804.html;**

**21.04.2014. Dünyanın ərzaq çatışmazlığı böhranı.
news.lent.az/news/163349;**

**“Euronews”: “Danimarka polisi Kopenhagendə
törədilən terror aktlarından sonra reydlər keçirib”
www.aztv.az/readnews.php?lang=az&id=17832;**

**SİPRİ (Stockholm International Peace Research
Institute) Yearbook 2014. World nuclear
forces.www.sipri.org/yearbook/2014/06;**

**Selling War: The World’s Biggest Exporters Of
Weapons. Submitted by Tyler Durden on 05/18/2014.
www.zerohedge.com/news/2014-05-18/selling-war-worlds-
biggest-exporters-weapons;**

**Defence Budget by Country. Authored By Staff Writer/
Last Updated 4/24/2014.**

www.globalfirepower.com/defence-spending-budget.asp;

**By Christopher Harres. House Passes \$585 Billion
Defence Budget For 2015. December 04 2014.**

www.ibtimes.com/house-passes-585-billion-defence-budget-2015-1734920;

**Military Spending. Nel's New Day. January 16, 2014.
U.S.Has Budget-Unemployed.**

www.https://nelsnewday.wordpress.com/tag/u-s-military-budget/;

**10 Countries Spending the Most on the Military. July
10, 2014. 247wallst.com/special-report/2014/07/10/10-
countries-spending-the-most-on-the-military/;**

**World Parliament *A democratic non-military
government based on establishing peace and solving
environmental problems.* worldparliament-gov.org;**

**Khojaly 20. Azerbaijan National Academy of Sciences
Institute of Human Rights. "Elm və Təhsil", 2012;**

**Конституция Норвегии. С поправками на 23 июля
1995 год. www.norge.ru/constitutia;**

**Конституция Королевства Дания от 5 июня 1953
года. [www.uznal.org/constituttion.php?text=Denmark&lan-
guage=r](http://www.uznal.org/constituttion.php?text=Denmark&language=r);**

**Конституция Швеции.
dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1810505;**

**Конституция Швеции (Королевства Швеция) от 27
февраля 1974 г.
www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/konstitucija_shvecii;**

Борис Соколов, Алексей Исаев, Кирилл Александров. «Основную долю погибших составили именно военнослужащие»
www.gazeta.ru/science/2011/06/22_a_3671157.shtml;

ООН: количество погибших на Украине превысило 5350 человек. 3 февраля 2015.
www.vesti.ru/doc.html?id=2325942;

Олланд назвал нападение на редакцию Charlie Hebdo терактом. 07 января 2015 года.
<http://www.interfax.ru/world/416913>;

Генсек ООН: число погибших в Сирии значительно превышает 100 тысяч человек. itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/879718;

Людские потери стран-участниц Первой мировой войны. Aug.19th, 2009. d-prosperso.livejournal.com/60466.html;

Характеристики баллистической ракеты Р-36 М2 «Воевода» (SS-18 «Сатана») 17.10.2010.
ria.ru/infografika/201001217/310009801.html;

Джон Керри назвал четыре условия снятия санкции с России. 13 февраля 2015.
www.vesti.ru/doc.html?id=2350663;

Анастасия Попова. Евросоюз оставил в силе антироссийские санкции. 13 февраля 2015.
www.vesti.ru/doc.html?id=2350531;

Всемирный банк выделит Украине дополнительные 2 миллиарда долларов. 12 февраля 2015. www.vesti.ru/doc.html?id=2349901&tid=105474;

Комплекс мер по выполнению Минских соглашений. 12 февраля 2015 года.
news.kremlin.ru/ref_notes/4804

ELŞÖN MİSİR OĞLU NƏSİBOV

İNKİŞAF VƏ SÜLH İDEYALARI

VI KİTAB

«Elm və Təhsil» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi